

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TURİZM İŞLETMECİLİĞİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEDİKAL TURİZMİN GELİŞİMİNE
BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ
ETKİSİ: TRAKYA KALKINMA AJANSI
ÖRNEĞİ

Gamze İNAN SARICA
1188261114

DANIŞMAN
Prof. Dr. Emel GÖNENÇ GÜLER

EDİRNE, 2022

Tezin Adı: Medikal Turizmin Gelişimine Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Etkisi:
Trakya Kalkınma Ajansı Örneği
Yazar: Gamze İNAN SARICA

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, bölgesel kalkınmanın sağlanmasında koordinatör bir kurum olan Trakya Kalkınma Ajansı'nın bölgede medikal turizmin gelişimine etkisini tespit etmektir. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması ile bütüncül tek durum deseni kullanılmış; Trakya Kalkınma Ajansı'nın 2017-2021 yılı faaliyet raporları, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından hazırlanan 2017-2020 yıllarını kapsayan Kalkınma Ajansları Genel Faaliyet Raporları ile Trakya Bölgesi Sağlık Turizmi Strateji Raporu incelenmiştir.

Yapılan analiz sonucunda Türkiye'de sağlık turizminin bölgesel kalkınmada önemli bir sektör olarak kalkınma ajansları tarafından farklı çalışmalarla desteklendiği, Trakya Kalkınma Ajansı'nın ise medikal turizmde 2017 yılından itibaren tüm paydaşları kapsayacak şekilde çalışmalar yürüttüğü gözlemlenmiştir. Trakya Kalkınma Ajansı'nın danışmanlık, eğitim, iş birliği ve koordinasyon, tanıtım ve pazarlama odaklı çalışmalarının 2017-2020 yıllarına ait sağlık turisti verilerine olumlu yansıdığı ve bölgede medikal turizminin gelişimine olumlu etki ettiği değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Sağlık turizmi, medikal turizm, bölgesel kalkınma, Trakya Kalkınma Ajansı*

Title of the Thesis: The Effect of Regional Development Agencies to Medical Tourism Development: The Case of Trakya Development Agency

Author: Gamze İNAN SARICA

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the effect of Trakya Development Agency, on the development of medical tourism in the region. In the study, case study and holistic single case design, from qualitative research methods were used; the 2017-2021 activity reports of Trakya Development Agency, the Development Agencies General Activity Reports covering the years 2017-2020 prepared by the Ministry of Industry and Technology, and the Thrace Region Health Tourism Strategy Report were examined.

As a result of the analysis, it has been observed that health tourism in Turkey, as an important sector in regional development, is supported by different activities by development agencies, while Trakya Development Agency has been working in medical tourism to include all stakeholders since 2017. It has been evaluated that the work of the Trakya Development Agency focused on consultancy, training, cooperation and coordination, promotion and marketing has a positive effect on the medical tourist data for the years 2017-2020 and has a positive effect on the development of medical tourism in the region.

Key Words: *Health tourism, medical tourism, regional development, Trakya Development Agency*

ÖN SÖZ

Bölgesel kalkınmanın sağlanmasında koordinatör kurum olarak TR 21 Trakya Bölgesi'nde faaliyet gösteren Trakya Kalkınma Ajansı, 2017 yılından bu yana medikal turizmin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütmektedir ve bu tez çalışması ile Ajansın bu alandaki etkisi ortaya konmuştur.

Değerli görüşleri, bana olan inancı ve desteğiyle yol gösteren saygıdeğer hocam Prof. Dr. Emel GÖNENÇ GÜLER'e;

Trakya Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalındaki değerli hocalarıma;

Yüksek lisans eğitimim boyunca desteğini esirgemeyen Trakya Kalkınma Ajansı Tekirdağ Yatırım Destek Ofisi Koordinatörü Yetkin ÖZER'e;

Motivasyonumu artırmak için sonsuz çaba harcayan arkadaşlarıma, yüksek lisans eğitimim boyunca hayatımı kolaylaştıran ve büyük özveri gösteren canım aileme, eşim Özcan'a, kızım Özüm Elif ve oğlum Oğuz Kağan'a gönülden teşekkürlerimi sunuyorum.

Gamze İNAN SARICA

Edirne, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖN SÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLOLAR LİSTESİ.....	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
GÖRSELLER LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BÖLÜM I

SAĞLIK TURİZMİ VE MEDİKAL TURİZM

1.1. Sağlık Turizmi	4
1.1.1 Sağlık Turizminin Tarihsel Gelişimi.....	6
1.1.2 Sağlık Turizmi Türleri.....	9
1.1.2.1 Termal Turizm.....	10
1.1.2.2 İleri Yaş ve Engelli Turizmi	15
1.2 Medikal Turizm.....	17
1.2.1 Medikal Turizmin Gelişimini Sağlayan ve Kısıtlayan Faktörler	18
1.2.2 Medikal Turizmde Tercih Nedenleri ve Pazar Büyüklüğü	18

1.2.3 Medikal Turistler ve Tercih Edilen Medikal Tedaviler	22
1.2.4 Medikal Turizmde Riskler	25
1.2.5 Medikal Turizmde Paydaşlar	25
1.3 Dünyada Medikal Turizm	29
1.3.1 Hindistan	29
1.3.2 Tayland.....	30
1.3.3 Güney Kore	30
1.3.4 Malezya	31
1.3.5 Singapur	31
1.3.6 Tayvan.....	31
1.4 Türkiye’de Medikal Turizm.....	32
1.4.1 Türkiye’nin Sağlık Turizmi Stratejisi	38
1.5 Trakya Bölgesi’nde Sağlık Altyapısı ve Medikal Turizm.....	40

BÖLÜM II

BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI

2.1 Dünyada Kalkınma Ajansları	49
2.2 Türkiye’de Kalkınma Ajansları	50
2.2.1 Bölgesel Kalkınma Ajansları Tarafından Yürütülen Sağlık Turizmi Çalışmaları	55

BÖLÜM III

MEDİKAL TURİZMİN GELİŞİMİNE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ ETKİSİ: TRAKYA KALKINMA AJANSI ÖRNEĞİ

3.1 Araştırmanın Önemi.....	58
3.2 Araştırmanın Amacı	58
3.3 Araştırmanın Varsayımları ve Kısıtları.....	59
3.4 Araştırmanın Yöntemi.....	60
3.5 Trakya Kalkınma Ajansı.....	61
3.6 Trakya Kalkınma Ajansı Destek Mekanizmaları	61
3.7 Trakya Kalkınma Ajansı Tarafından Yürütülen Medikal Turizm Çalışmaları.....	64
3.7.1 Hestourex Fuar Katılımı, 6-9 Nisan 2017	66
3.7.2 Trakya Sağlık Turizmi Çalıştayı, 25 Mayıs 2017	67
3.7.3 Sağlık Turizmi Uluslararası Pazarlama ve Teşvik Yönetişimi Eğitimi, 4-5 Temmuz 2017.....	68
3.7.4 Sofya Sağlık Turizmi Çalıştayı, 12-13 Aralık 2017.....	69
3.7.5 Hestourex Fuar Katılımı, 5-8 Nisan 2018	69
3.7.6 Yunanistan Alım Heyeti Ağırması, 22-23 Aralık 2018	70
3.7.7 Sağlık Turizmi İstişare Toplantısı, 15 Ocak 2019	71
3.7.8 Hestourex Fuar Katılımı 4-7 Nisan 2019	72
3.7.9 Yunanistan’da Trakya Bölgesi Sağlık Turizmi Tanıtım ve Networking Etkinliği, 16-17 Nisan 2019	73

3.7.10 Sağlık Turizmi İletişim Eğitimi, 6-7 Mayıs 2019	74
3.7.11 Sağlık Turizmi İstişare Toplantısı, 22 Temmuz 2019.....	75
3.7.12 Sağlık Turizminde Pazarlama ve Sunum Teknikleri Eğitimi, 27-28 Ağustos 2019.....	76
3.7.13 İngilizce Dil Eğitimi, Kasım 2019	76
3.7.14 Sağlık Turizmi Tanıtım Filmi, Aralık 2019	77
3.7.15 Trakya Uluslararası Sağlık Turizmi Zirvesi, 12 Aralık 2019	77
3.7.16 Trakya Bölgesi Sağlık Turizmi Strateji Raporu Hazırlanması, Ocak 2020	78
3.7.17 Holiday& Spa Expo Softa Turizm Fuarı Katılımı, 13-15 Şubat 2020.....	79
3.7.18 Trakya Sağlık Turizmini Geliştirme Derneği'nin Kurulması, Temmuz 2020.....	80
3.7.19 Dijital Pazarlama Eğitimi, 1-23 Mart 2021, 17 Mayıs-8 Haziran 2021...	81
3.7.20 Bosna Hersek Sağlık Turizmi Fuar Katılımı, 20-21 Mayıs 2021	81
3.7.21 Sağlık Turizmi Eğitimi, 15-20 Kasım 2021	82
3.7.22 Romanya Alım Heyeti Organizasyonu, 16-19 Aralık 2021	82
3.7.23 Sağlık Turizmi Destekleri	83
3.7.24 Özel Hastane Ön Fizibilite Raporu	84
3.8 Araştırma İle İlgili Bulgu ve Değerlendirmeler	84
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	92
KAYNAKÇA.....	96

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Termal Turizmde İlk 20 Ülke, 2020	12
Tablo 2: Wellness Turizmde İlk 20 Destinasyon, 2020	14
Tablo 3: Sağlık Turizmi Destekleri	33
Tablo 4: Ülkelere Göre Türkiye'nin Tercih Edilme Nedenleri	36
Tablo 5: Ülkeler Bazında Sağlık Hizmetleri Ücret Karşılaştırması (Bin Dolar)	37
Tablo 6: TR21 Trakya Bölgesi Bazı Sağlık Göstergeleri, 2019	41
Tablo 7: Kurum Türüne Göre Yatak Kapasitesi, 2019	41
Tablo 8: Türkiye'de Düzey 1, Düzey 2 Bölgeleri ve Kalkınma Ajansları	51
Tablo 9: Eğitim Faaliyetleri, 2017-2021	85
Tablo 10: Tanıtım ve Pazarlama Faaliyetleri	86
Tablo 11: Trakya Sağlık Turizmini Geliştirme Derneği Kurumsal Üyeleri	87

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Medikal Turizmde Pazar Payı Dağılımı, 2020	21
Şekil 2: Medikal Turizm Pazar Büyüklüğü, 2020-2030	21
Şekil 3: Medikal Turizmde Tedavilerin Dağılımları, 2020	24
Şekil 4: Arz ve Talep Yönlü Medikal Turizm Modeli	28
Şekil 5: Türkiye’de Yetki Belgeli Tesis ve Aracı Kuruluş Sayıları (M, 2022)	34
Şekil 6: Geliş Nedenine Göre Yabancı Ziyaretçi (Sağlık Turisti) Sayıları, 2014-2019 .	38
Şekil 7: 100 Bin Kişiye Düşen Hasta Yatağı, 2019	42
Şekil 8: Sağlık Turizmi Yetki Belgesine Sahip Tesis ve Aracı Kuruluşlar, Mayıs 2022	43
Şekil 9: Trakya Bölgesi Yıllara Göre Yabancı Hasta Sayıları, 2017-2020	44
Şekil 10: Tanıtım ve Bilgilendirme Faaliyetleri, 2017-2021	55
Şekil 11: Eğitim Faaliyetleri, 2017-2021	56
Şekil 12: Referans Doküman Hazırlanması, 2017-2021	57
Şekil 13: İş Birliği Geliştirme Faaliyetleri, 2017-2021	57
Şekil 14: Üyelerin Kurum Türüne Göre Dağılımı	88
Şekil 15: Üye Kurumların İllere Göre Dağılımları	89
Şekil 16: İstişare Toplantıları, 2017-2020	90
Şekil 17: Destek Türüne Göre Proje Sayıları	91

GÖRSELLER LİSTESİ

Görsel 1: Hestourex 2017 Fuarı Katılımından Bir Görsel.....	67
Görsel 2: 25 Mayıs 2017 Tarihinde Düzenlenen Trakya Sağlık Turizmi Çalıştayına İlişkin Bir Görsel.....	68
Görsel 3: Sağlık Turizmi Uluslararası Pazarlama ve Teşvik Yönetişimi Eğitimi'nden Bir Görsel.....	69
Görsel 4: Hestourex 2018 Fuarı Katılımından Bir Görsel.....	70
Görsel 5: Hastane Ziyaretinden Bir Görsel.....	71
Görsel 6: Sağlık Turizmi İstişare Toplantısından Bir Görsel.....	72
Görsel 7: Hestourex Fuar Katılımından Bir Görsel.....	73
Görsel 8: İkili Görüşmelerden Bir Görsel.....	74
Görsel 9: İletişim Eğitiminden Bir Görsel.....	75
Görsel 10: İstişare Toplantısından Bir Görsel.....	76
Görsel 11: Trakya Uluslararası Sağlık Turizmi Zirvesi'nden Bir Görsel.....	78
Görsel 12: Sofya Turizm Fuarı'ndan Bir Görsel.....	80
Görsel 13: Bosna Hersek Fuarı'ndan Bir Görsel.....	81
Görsel 14: Sağlık Turizmi Eğitiminden Bir Görsel.....	82
Görsel 15: Romanya Alım Heyeti Organizasyonundan Bir Görsel.....	83

KISALTMALAR LİSTESİ

- ABMS** : Amerika Uzman Tıp Doktorları Kurulu
- AIEST** : Uluslararası Bilimsel Turizm Uzmanları Birliği
- DSÖ** : Dünya Sağlık Örgütü
- ETC** : Avrupa Seyahat Komisyonu
- EURADA** : Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği
- JCI** : Joint Commission International
- SATURK** : Sağlık Turizmi Kurulu
- TOBB** : Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
- TÜİK** : Türkiye İstatistik Kurumu
- USHAŞ** : Uluslararası Sağlık Hizmetleri A.Ş.
- TURSAB** : Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği
- TUSİAD** : Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
- UWTO** : The United Nations World Tourism Organization (Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü)
- vd.** : ve diğerleri

GİRİŞ

Ekonomik güç olarak turizm sektörü küresel ekonomide önemli bir yere sahiptir (UNWTO, 2017). Günümüzün en hızlı büyüyen sosyo-ekonomik sektörlerinden biri olan turizm sektörü, ekonomik büyümeyi teşvik etmesi ve istihdama katkısı nedeniyle birçok ülke için öncelikli sektörler arasındadır ve bu durum ülkeler arasında rekabete sebep olmaktadır (UNWTO, 2017). Ülkeler, bölgeler ya da destinasyonlar bu rekabeti avantaja çevirmek ve turistlerin değişen talep ve beklentilerine cevap verebilmek amacıyla farklı turizm ürünleri planlamakta ve geliştirmektedir (Dalkıran ve Sarıca, 2020:158).

Türkiye, özellikle 1980’lerde başlatılan atılımlarla turizmde önemli bir ivme kazanmış ve küresel turizm sektörünün önemli oyuncularından biri olmuştur (TUSİAD, 2019:4). Dünya Turizm Örgütü tarafından açıklanan 2019 yılı verilerine göre Türkiye, 52,5 milyon turist ağırlayarak dünyada en çok ziyaret edilen 6’ncı ülke olmuştur (TURSAB, 2020). Turizm sağladığı sosyo-ekonomik katkılar nedeniyle Türkiye için de stratejik sektörler arasında yer almaktadır. Bu doğrultuda Türkiye, turizm sektöründe turist beklenti ve tercihleriyle doğru orantılı bir şekilde turizmde ürünleri çeşitlendirip, sektördeki dönüşümü sağlayarak rekabet avantajı elde etmeyi hedeflemektedir. 2019-2023 yıllarını içeren 11.Kalkınma Planı’nda da öncelikli gelişme alanlarından biri olan turizm sektörüne aşağıdaki gibi yer verilmiştir (Dalkıran ve Sarıca, 2020: 159).

“Değişen tüketici eğilimleri ile teknolojik gelişmeler doğrultusunda turizmin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi, sezon süresinin uzatılması, hizmet kalitesinin yükseltilmesi ve daha fazla harcama eğilimi olan ziyaretçinin ülkemize çekilmesi ile konaklama süresi ve konaklama dışı harcamaların artırılması, her

bir destinasyon özelinde ve odaklı anlayış çerçevesinde sektörde dönüşümün gerçekleştirilmesi ve koruma-kullanma dengesi gözetilerek ekonomik ve sosyal kalkınmaya katkı sağlanması temel amaçtır”.

Özellikle gelişmekte olan ülkeler turizm pazarından aldıkları payı artırabilmek için son dönemlerde niş alanlara yönelmiş ve daha fazla gelir getiren turizm faaliyetlerine odaklanmaya başlamıştır. Sağlık turizmi de bu anlamda dünyada ve ülkemizde önemi artan turizm türlerinden biri olmuştur (Beladi, Chao, Ee ve Hollas, 2019:121). Ülkemizde ulusal çapta yürütülen sağlık turizmini geliştirme çalışmalarının yerel düzeyde bazı bölgesel kalkınma ajansları tarafından da desteklendiği görülmüştür (Trakya Kalkınma Ajansı Faaliyet Raporları 2021, 2020, 2019, 2018, 2017; Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2020, 2019, 2018, 2017; Aydın, 2019).

Ülkemizde Avrupa Birliği uyum süreciyle kurulan bölgesel kalkınma ajansları, yerel ve bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesinde ilgili tüm paydaşlar arasında koordinasyonu sağlayan kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada bölgesel kalkınmada öne çıkan sektörleri tespit etmek ve bu doğrultuda çalışmalar yapmak kalkınma ajanslarının temel görevleri arasında yer almaktadır. Ülkemizde bulunan 26 kalkınma ajansının birçoğunun çalışma programlarında yerel kalkınmanın sağlanabilmesi amacıyla belirlediği temel sektörler arasında turizm ve özellikle alternatif turizmin geliştirilmesi konusu yer almaktadır. Bu kapsamda ajansların üzerinde yoğunlaştığı ve farklı araçlarla desteklediği alternatif turizm türlerinden birisi de sağlık turizmi olmuştur.

Bu çalışma 4 bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde turizm, sağlık turizminin tanımı, kapsamı, tarihçesi, medikal turizm ile Türkiye ve

dünyada sağlık turizminin mevcut durumu detaylandırıldıktan sonra Trakya Bölgesi'nin sağlık turizmi alt yapısı ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde, bölgesel kalkınmada koordinatör kurumlar olarak faaliyet gösteren bölgesel kalkınma ajanslarının dünyada ve Türkiye'deki konumu aktarılmış ve ajansların sağlık turizmi alanındaki çalışmalarına değinilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde Trakya Kalkınma Ajansı'nın kuruluşu, ajans tarafından verilen destekler ile ajansın bölgede medikal turizminin geliştirilmesi amacıyla yürüttüğü çalışmalar incelenmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde ise araştırmanın amacı, önemi, yöntemi ve kısıtları ile bulgular kısımları yer almaktadır. Çalışmanın sonuç bölümünde Trakya Kalkınma Ajansı'nın bölgede medikal turizmin gelişimine yönelik olarak yaptığı çalışmaların çıktıları değerlendirilmiş ve öneriler sunulmuştur.

BÖLÜM I

SAĞLIK TURİZMİ VE MEDİKAL TURİZM

1.1. Sağlık Turizmi

Sağlık turizmi, sağlık ve turizm sektörlerinin bileşenlerinden oluşmaktadır (Hofer, Honegger ve Hubeli, 2012:60). Bu nedenle sağlık turizmi kavramının tanımına geçmeden önce sağlık ve turizmin tanımlarını incelemek yerinde olacaktır.

Bireylerin en temel haklarından biri sağlıktır. Sağlık duygusal ve fiziksel olarak zinde olma hali şeklinde tanımlanabilir (Medicalnewstoday, 2020). 1948’de hazırlanan Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Tüzüğü’nde ise sağlık, sadece hastalık ya da herhangi bir engelin olmayışı değil, fiziksel, sosyal ve ruhsal açıdan da tam bir iyilik hali olarak ifade edilmektedir (Bulut ve Şengül, 2019:48; Sağlık Bakanlığı, 2011:1).

Dünya Turizm Örgütü’ne göre turizm, bireylerin kişisel veya ticari/profesyonel hedeflerle mevcut ikametlerinin dışındaki yerlere seyahatini içeren sosyal, kültürel ve ekonomik bir olgudur (UNWTO, 2021). Etkilediği farklı disiplinler ve sektörler nedeniyle turizm kavramının farklı tanımları mevcut olmakla birlikte kabul gören tanımlardan biri 1941 yılında Hunziker ve Krapf’ın yaptığı tanımlamadır (Kadioğlu, 2021:8). Bu tanıma göre turizm, bireylerin ikamet ettiği yer dışında bir yere belirli bir süreliğine seyahat etmeleri ve turizm faaliyeti süresince gelir elde edecekleri bir işle meşgul olmamaları şartı altında gerçekleşen tüm ilişkilere (Hunziker ve Krapf, 1942:21 aktaran Darbellay ve Stock, 2012: 443)

Bir başka tanıma göre ise turizm, artan sanayileşme ve şehir yaşamına geçişle birlikte bireylerin beden ve ruh sağlığını iyileştirme ve zenginleştirme ihtiyacını gideren sosyal, kültürel ve beşeri hizmet boyutları olan faaliyetlerdir (Zengingönül vd., 2012:3 aktaran Yardan, Dikmetaş, Çoşkun Us ve Yabana, 2014: 29).

Uluslararası Bilimsel Turizm Uzmanları Birliği (AIEST)'ne göre turizm, kişilerin ikametlerinden farklı bir yere yaptıkları seyahatleri ve seyahatleri süresince turizm işletmeleri tarafından sunulan hizmet ve malları kullanmaları ve konaklamaları ile oluşan ilişkilerin toplamı olarak değerlendirilmektedir (Kozak vd, 2018:1 aktaran Kadioğlu, 2021:9). En temel anlamıyla turizm, kişilerin yaşadıkları yerden başka yerlere seyahat etmesi olarak değerlendirildiğinde, sağlık amaçlı yapılan seyahatler de turizmle ilişkilendirilebilmektedir (Aydın, 2009:6).

Yukarıda da değinildiği üzere sağlık turizmi söz konusu olduğunda sağlık ve turizm sektörü belirli noktalarda kesişmektedir. Bu nedenle sağlık ve turizm sektörü arasındaki bağlantıyı üç temel kavramla ele almak mümkündür. Bu kavramlar; turistin sağlığı, turizm sağlığı ve sağlık turizmi olarak alanyazında karşımıza çıkmaktadır (Dalkıran, 2017:163). Turistlerin tatil amacıyla gittikleri yerde seyahatleri süresince ani gelişen ya da plansız sağlık hizmeti almak zorunda kalması turist sağlığı olarak ifade edilmektedir (Aydın, Şeker ve Şahan, 2011:6). Turizm sağlığı kavramı ise turizm hareketinin bir destinasyona etkilerinin bir bütün olarak ele alınmasını ifade etmektedir (Tengilimoğlu, Sevin ve Ak, 2001). Kişilerin tedavi amaçlı ikamet ettikleri yerden başka bir yere seyahat etmeleri ise sağlık turizmi olarak adlandırılır (Ross, 2011). Kültür ve Turizm Bakanlığına göre sağlık turizmi; medikal (tıp) turizmi, termal turizmi (kaplıca+SPA Wellness) ve yaşlı bakımı amaçlı ziyaretlerden oluşan organize bir turizm hareketidir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021).

Literatürde sağlık turizminin farklı tanımlarını görmek mümkündür. Sağlık turizmi bazı araştırmacılara göre spa&wellness ve medikal turizmi kapsayan genel bir kavramdır (UNWTO ve ETC, 2018, Loh, Ahung-Ping, A., 2014:760, Smith & Puczko, 2013, 2009; Cook, 2008:7). Bununla birlikte sağlık turizminin bazı tanımlarda medikal turizmle eş anlamda kullanıldığı da görülmektedir (Smith ve Puczko, 2015:206). Farklı çalışmalarda ise sağlık turizmi, bireylerin koruyucu, tedavi ve rehabilite edici sağlık hizmetlerinden yararlanmak amacıyla yaşamlarını sürdürdükleri ülkelerden farklı ülkelere planlı seyahatleri olarak ifade edilmektedir (Tontuş, 2019:2; Carrera ve Bridges, 2006:62). Bu çalışmada sağlık turizmi medikal turizm, termal turizm, ileri yaş ve engelli turizmini kapsayan genel bir kavram olarak ele alınmıştır.

1.1.1 Sağlık Turizminin Tarihsel Gelişimi

Bireylerin sağlık için seyahat etmeleri yeni bir olgu değildir (Cohen, 2008:25, Cook, 2008:3). Tarihsel süreçte yer alan çalışmalar incelendiğinde çok eski dönemlerde sağlıklı yaşama ve tedavi olma gibi nedenlerle seyahat edildiği, sağlık turizmi hareketliliğinin yaşandığı görülmektedir (Çılgınoğlu, 2018:186). Yapılan araştırmalarda Sümerlerin (MÖ 4000) bilinen ilk sağlık tesisini termal su kaynaklarının yakınlarında yaptığı anlaşılmıştır (Kadıoğlu, 2021:25). İsviçre’de ise MÖ 2000 yılına dayanan Saint Moritz şehri yakınlarında bulunan şifalı suların kişilerin yararlandıklarına yönelik izlere rastlanmıştır (SATÜRK, 2021).

Sağlık turizmi hizmetini kapsamlı bir şekilde sunmak için ilk adımı atan uygarlığın Eski Yunanlar olduğu bilinmektedir (Bulut ve Şengül, 2019:49). Bu uygarlığın tıp tanrısı Asklepios için yaptıkları Asklepon Tapınakları dünyanın ilk sağlık hizmeti sunan noktası olmuş ve farklı ülkelere insanları şifa bulma

amacıyla bu tapınakları ziyaret etmiştir (Dalkıran, 2017:163). Benzer şekilde günümüzde önde gelen sağlık turizmi destinasyonlarından olan Hindistan da sağlık turizminde ilk çalışmalarını yoga ve ayurvedik tıp ile geliştirmiştir (Türk Sağlık Vakfı, 2010 aktaran Kadioğlu, 2021:26). Ayrıca, Roma’da şifalı suların değerlendirildiği termal tesisler İmparatorluk sınırları boyunca inşa edilmiş, bu tesisler hem kendi vatandaşlarına hem de sınır dışından gelen hastalara özellikle fiziksel rahatsızlıklarının tedavi edilmesi konusunda hizmet vermiştir (Hall, 1992:7 aktaran Çılgınoğlu, 2018:186).

Birçok İslami medeniyette yabancı hastalara hizmet vermek için sağlık tesisleri kurulmuştur. Bu tesislerden en büyüğü ve döneminin en gelişmiş 1248 yılında Kahire’de kurulan Mansuri Hastanesi olmuştur. Hastane, 8.000 kişiyi ağırlayacak kapasitesi ile din ve ırk gözetmeksizin yabancılar için bir destinasyon haline gelmiştir (Health-tourism.com, 2021; SATURK, 2021; Subbaraman, Reddy ve Singh, 2021:3).

Rönesans döneminde 1326 yılında Fransa yakınlarında /Belçika’nın doğusunda “*Ville d’Eaux* ya da *Town of Waters*,” Suların Kasabası olarak bilinen köyde, demir açısından zengin kaplıcalar keşfedilince tüm Avrupa’da popüler olmuştur. Ünlü gezginler bu kaplıcaları ziyaret etmiş ve “spa, salude per aqua” diğer bir deyişle “sudan gelen sağlık” terimi ilk defa burada kullanılmıştır (Health-tourism.com, 2021; Kervankıran, 2016:112). Michel Eyquem de Montaigne sağlık turizmi tarihinin en dikkat çekici gezginlerinden biri olmuştur ve lüks seyahatin önemli isimlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Sağlık turizmi tarihinde belgelenmiş en eski spa rehberinin yazılmasına da destek vermiştir (Health-tourism.com, 2021; SATURK, 2021; Kazemi, 2008: 29).

Yeni Dünya'nın keşfi ile Avrupalı sağlık turistleri yeni destinasyonları da ziyaret etmeye başlamıştır. 1600'lerde, İngiliz ve Hollandalı kolonistler, tıbbi özellikleri bakımından zengin maden kaynaklarının yakınında kütük kulübeler inşa etmiştir. Bu süreçte, Yeni Dünya'daki Yerli Amerikalıların şifa sanatlarında usta oldukları, bitkisel tıp bilgisinin çok geliştiği ve Avrupa, Asya veya Afrika'dakilerle rekabet edebilir düzeyde olduğu kaydedilmiştir (Health-tourism.com, 2021). 18. ve 19. yüzyıl boyunca, birçok Avrupalı ve Amerikalı, tüberküloz gibi çeşitli rahatsızlıkları tedavi etmeyi umarak kaplıcalar ve sağlık merkezleri ile uzak bölgelere seyahat etmeye devam etmiştir (Health-tourism.com, 2021; SATURK, 2021; Subbaraman Reddy ve Singh, 2021:4).

1900'lü yıllarda ABD ve Avrupa sadece sanayi ve ticaretin merkezi değil aynı zamanda sağlık hizmetlerinin de merkezi olmuştur. Bu dönemlerde medikal turizm, bu ülkelere giderek kaliteli, üst düzey sağlık hizmetinden faydalanabilecek varlıklı zenginlerle sınırlı kalmıştır (Health-tourism.com, 2021; Subbaraman, Reddy ve Singh, 2021:5). 1933 yılında Amerika Uzman Tıp Doktorları Kurulu (ABMS) kurulmuş ve ABD'deki tıbbi uzmanlık kurullarının çatı örgütü haline gelmiştir. Kurul, dünya çapında standartların planı haline gelen eğitim odaklı profesyonel politikalar oluşturmuştur (Health-tourism.com, 2021; Kırdar ve Sezer, 2016:191).

Amerika ve Birleşik Krallık'ın seçkinlerini kendine çeken çiçek çocuk hareketi¹, yoga ve ayurvedik tıbbın yeniden keşfedilmesiyle sağlık turizmi Hindistan'da tam teşekküllü bir endüstriye dönüşmüştür (Health-tourism.com, 2021). 1980 ve 1990'larda sağlık hizmetlerinin maliyetinin artmasıyla birlikte

¹ Çiçek Çocuk Hareketi, 68 dönemindeki Vietnam Savaşı ve Dünyanın iki kutba bölünmesiyle ABD'deki gençlerin kendilerine dayatılan kültürü reddedip yeni bir alt kültür oluşturmalarıyla ortaya çıkmıştır. Bu alt kültürü oluşturan gençlerin sol görüşlü, barışı savunan ve savaşa karşıt bir söylemleri olduğu belirtilmektedir. Bu alt kültür "Hippy kültürü, çiçek çocuklar kültürü ya da Woodstock kültürü" olarak ifade edilmektedir.

Amerikalı hastalar, örneğin diş tedavileri için denizaşırı seçeneklere yönelmiştir. Bu dönemlerde Küba, göz ameliyatları, kalp ve kozmetik işlemler için yabancılara yönelik sağlık hizmeti sunmaya başlamıştır (Health-tourism.com, 2021; Goodrich, 1993: 39).

1997 Asya ekonomik krizi ve Asya para birimlerinin çöküşü, bu ülkelerdeki hükümet yetkililerini, ülkelerini uluslararası sağlık hizmetleri için önde gelen destinasyonlar olarak pazarlamaya yöneltmiştir (Beladi vd, 2019:121). Örneğin Tayland bu süreçte Batı ülkelerinin sunabileceğinden çok daha düşük bir ücretle hızla plastik cerrahinin merkezi haline gelmiştir. Yine 1997 yılında, dünya çapında sağlık hizmeti sağlayıcılarının ortaya çıkmasıyla uluslararası sağlık tesislerinin uluslararası standartlara uygunluğunun kontrol edilmesi ve araştırılması için Joint Commission International (JCI) kurulmuştur (Health-tourism.com, 2021; Bulut ve Şengül, 2019:60).

Sağlık turizmi anlamında 1900'lü yıllarda yalnızca varlıklı kesimlerin gelişmiş ülkelerde sağlık hizmeti alabildiği görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde artan maliyetler, uzun bekleme süreleri ile iletişim ve ulaşım teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle, günümüzde sağlık turizminin gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere yöneldiği belirtilmektedir (Fetscherin ve Stephano, 2016:539; Cohen, 2008:25).

1.1.2 Sağlık Turizmi Türleri

Sağlık turizmi, bireylerin tıbbi tedavi ya da farklı sağlık hizmetlerinden yararlanmak üzere yaptığı seyahatleri ifade etmektedir. Seyahat motivasyonları açısından ele alındığında sağlık turizmi wellness turizmi ve medikal turizm olarak

iki ayrı başlıkta değerlendirilebilir (Loh, 2014:760). Bununla birlikte sağlık turizminin medikal turizm, termal turizm, spa&wellness turizmi, ileri yaş ve engelli turizmi olarak sınıflandırıldığı da görülmektedir (Dalkıran, 2017:165; Aydın, Şeker ve Şahan, 2011). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı da sağlık turizmini medikal turizm, termal turizm ve yaşlı bakımı olarak sınıflandırmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021). Bu çalışmada da sağlık turizmi termal turizm (SPA&wellness), ileri yaş ve engelli turizmi ve medikal turizm olarak 3 ayrı başlıkta incelenecektir.

1.1.2.1 Termal Turizm

20 derece üzerinde sıcaklık ile içerisinde farklı mineraller bulunan termal suların bireylerin sağlığına olumlu etki edecek şekilde uzman hekimlerin kontrolü ve gözetimiyle fizik tedavi, rehabilitasyon, egzersiz, psikoterapi, diyet gibi uygulamalarla yapılan ve çoğunlukla rehabilite edici sağlık hizmetlerini kapsayan faaliyetlerin oluşturduğu turizm çeşididir (TCSB,2017'den aktaran Dalkıran, 2017:167). Termal turizm en genel anlamıyla sağlığın korunması veya tedavi amacıyla termal sulardan yararlanmak olarak tanımlanabilir.

Birçok çalışmada termal turizmle birlikte değerlendirilen SPA Latince Sanus Per Aquam kelimelerinin kısaltması olup, su ile gelen sağlık ya da sudan gelen sağlık anlamına gelmektedir (SATURK, 2017; Nişikli, 2019:31). Wellness ise zinde olmak ve zinde olma halini devam ettirmek olarak tanımlanabilir. (Nişikli, 2019:31; Ergüven ve Ergüven, 2012: 4).

Termal turizm sadece şifalı kaynak sularını kapsamamaktadır. Termal turizmin gelişmesiyle birlikte farklı tedavi türleri de ortaya çıkmıştır (Kadıoğlu,

2021:32; Topsakal, 2020:97; Şengül ve Bulut, 2019:59; Edinsel ve Adıgüzel, 2014:174). Bu alternatif tedavi yöntemleri aşağıda açıklanmıştır.

•**Klimatizm:** Dağ ve deniz kenarında kurulan tesislerde temiz havanın iyileştirici etkisini kullanarak yapılan tedavi türü olarak tanımlanmaktadır.

•**Üvalizm:** Meyve ve sebzelerin kullanıldığı tedavi şeklinde tanımlanmaktadır.

•**Termalizm:** Kaplıca ve ılıcalar gibi su kaynaklarının sağlık kurallarına uygun bir şekilde tedavi amacıyla kullanılmasıdır.

•**Balneoterapi:** Termal sular ve peloidlerin (şifalı çamurlar) banyo, içme veya soluma yöntemleriyle kür şeklinde tedavi amacıyla kullanımını ifade etmektedir.

•**Talassoterapi:** Bu tedavi yönteminde deniz suyu ve güneşten yararlanılmaktadır.

•**Hidroterapi:** Tatlı su kullanılarak yapılan tedavi olarak tanımlanmaktadır.

•**Speleoterapi:** Bu tedavi türünde mağaralar kullanılmaktadır.

•**Peloidoterapi:** Şifalı çamurların tedavi sürecinde kullanılmasını ifade etmektedir

•**Helioterapi:** Bu tedavi yönteminde güneş ışığından yararlanılmaktadır.

Termal turizmde Çin ve Japonya ilk sıralarda yer almaktadır (Global Wellness Enstitüsü, 2021). Avrupa' da ise Almanya, Fransa, İsviçre, İtalya,

Yunanistan, Rusya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti termal turizmde öne çıkan ülkelerdendir. Örneğin; Almanya'da toplam 750.000 yatak kapasiteli 263, İtalya'da 360, İspanya'da 128, Fransa'da 104, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'da ise 60'a yakın termal tesis bulunmaktadır (www.ebray.net, 2021).

Türkiye, termal kaynak bakımından dünyada 7'nci Avrupa'da 1'nci (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021) olmasına rağmen termal turizm pazarından elde edilen gelir anlamında 2020 verilerine göre 17'nci sırada yer almıştır.

Tablo 1: Termal Turizmde İlk 20 Ülke, 2020

	Termal Turizm Pazarı				Ortalama Yıllık Büyüme Oranı %	
	Milyar Dolar			2020 Sıralaması	2017-2019	2019-2020
	2017	2018	2019			
Çin	17.50	21.03	12.32	1	9.6	-41.4
Japonya	12.80	14.21	9.22	2	5.4	-35.1
Almanya	7.15	7.78	5.19	3	4.3	-33.3
Rusya	3.67	4.14	2.41	4	6.2	-41.8
İtalya	1.72	1.79	1.01	5	2.2	-44.0
Avusturya	0.96	0.99	0.66	6	1.5	-33.3
ABD	0.63	0.80	0.62	7	12.8	-23.0
Tayvan	0.43	0.53	0.49	8	10.8	-7.9
Polonya	0.67	0.71	0.47	9	2.5	-33.3

Brezilya	0.72	0.80	0.41	10	5.6	-48.5
Çek Cumhuriyeti	0.63	0.67	0.41	11	3.1	-38.2
İspanya	0.68	0.80	0.41	12	8.3	-49.0
Macaristan	0.79	0.91	0.36	13	7.3	-60.3
İsviçre	0.48	0.54	0.35	14	6.1	-34.8
İzlanda	0.43	0.53	0.35	15	11.1	-34.4
Slovakya	0.44	0.50	0.34	16	6.8	-33.0
Türkiye	0.67	0.65	0.31	17	-1.5	-52.0
Fransa	0.65	0.63	0.29	18	-2.3	-53.8
Slovenya	0.45	0.48	0.28	19	3.5	-41.9
Romanya	0.33	0.50	0.26	20	23.6	-49.0

Kaynak: Global Wellness Institute, 2021

Global Wellness Enstitüsü tarafından hazırlanan “Küresel Wellness Ekonomisi: COVID Sonrası Dönem” isimli raporda, wellness turizm pazarının 2019'da 4,9 trilyon dolar olarak gerçekleştiği, pandemi sonrası gelecek 5 yıl içerisinde sektörün yıllık %9.9 oranında büyüyeceği ve bu büyümenin 2025 yılında 7 trilyon dolar civarında olabileceği ifade edilmektedir. Raporda ayrıca wellness turizmi kapsamında seyahat eden bir turistin pandemi sırasında bile bir turistten daha fazla, ortalama 1.601 dolar harcama yaptığı vurgulanmaktadır (Global Wellness Institute, 2021). Bunun nedeni wellness turizmi kapsamında seyahat eden turistlerin genellikle daha varlıklı, eğitilmiş olmaları, sağlık ve esenliklerini destekleyen seyahat deneyimleri, hizmetleri ve olanakları için daha fazla harcamaya istekli olmaları şeklinde açıklanmıştır.

Wellness turizminde Kuzey Amerika, Almanya, Fransa, Çin, Japonya gibi ülkeler öne çıkmaktadır. Buna göre 2020 yılı verilerine göre ilk 20

destinasyon, yıllık ortalama büyüme oranları ile seyahat sayılarına Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2: Wellness Turizminde İlk 20 Destinasyon, 2020

	Wellness Turizm Harcamaları				Ortalama Yıllık Büyüme Oranı %		Seyahat Sayıları
	Milyar Dolar			2020 Sıralaması	2017-2019	2019-2020	(Milyon) 2020
	2017	2018	2019				
ABD	226.0	26663.5	162.1	1	8.0	-38.5	114.8
Almanya	65.7	73.5	59.0	2	5.7	-19.7	57.4
Fransa	30.7	34.7	21.3	3	6.3	-38.6	21.8
Çin	26.4	34.4	19.5	4	14.1	-43.3	67.5
Japonya	23.9	26.6	19.1	5	5.5	-28.1	33.8
Avusturya	16.5	18.9	11.9	6	6.9	-37.1	13.1
İsviçre	13.4	15.5	10.8	7	7.6	-30.7	8.4
İtalya	13.4	14.5	9.0	8	4	-37.8	8.6
Birleşik Krallık	13.5	15.1	9.0	9	5.9	-40.4	16.4
Avusturalya	12.3	14.0	8.5	10	6.9	-39.4	8.6
Kanada	12.5	13.9	8.4	11	5.3	-39.6	10.0
Hindistan	11.4	13.3	7.2	12	8.0	-45.6	48.2
Meksika	9.7	12.5	6.2	13	13.6	-50.9	11.9
İspanya	9.9	10.8	5.2	14	4.7	-51.6	12.7
Tayland	12.0	16.9	4.7	15	18.7	-72.3	6.5
Güney Kore	6.8	8.3	4.3	16	10.8	-48.4	16.8

Malezya	5.0	6.1	3.5	17	10.1	-42.1	7.5
Portekiz	3.4	4.4	2.8	18	13.6	-36.0	4.0
Danimarka	3.2	3.8	2.8	19	9.3	-26.2	6.6
Türkiye	4.5	5.7	2.7	20	12.4	-52.5	6.7

Kaynak: Global Wellness Institute, 2021

1.1.2.2 İleri Yaş ve Engelli Turizmi

Sağlık alanında önemli sorunlardan biri gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşlanmada yaşanan hızlı artıştır (SATURK, 2021). Ülkelerde yaşlı nüfusun artmasıyla çalışan sayısının azalması beraberinde sosyal güvenlik giderlerinin artmasına neden olmaktadır. Üçüncü yaş turizmi olarak da ifade edilen ileri yaş turizmi, 60 yaş üzeri kişilerin bakım ve tedavileri ile rehabilitasyona yönelik hizmetlerinin de yapılmasına olanak veren sağlık turizminin bir versiyonu olarak karşımıza çıkmaktadır (Gökdeniz, 1994; Malkoç, 2012; Tengilimoğlu ve Özdemir, 2013'ten aktaran Dalkıran 2017:168). İleri yaş turizmi sadece ileri yaş hastalıkları ve bakım hizmetlerini değil aynı zamanda bireylerin aktif yaşlanma süreçlerine yönelik hizmet ve faaliyetleri de kapsamaktadır (Arıcı, 2010; Kilimci, 2008'den aktaran Dalkıran, 2017:168).

Günümüzde dünyada yaklaşık 1 milyar insan 60 yaş üzerindedir. 2050'ye gelindiğinde projeksiyonlara göre küresel ölçekte 60 yaş üzeri nüfus 2 milyar düzeyine ulaşacaktır. Yaşlı vatandaş sayısı artmakta ve bu vatandaşların yaşam biçimleri de değişmektedir. Yaşlıların sağlıklı bir şekilde yaşam sürelerinin uzaması, gençlere göre daha varlıklı olmaları seyahat motivasyonlarını artırmaktadır. Aynı zamanda medikal tedaviler konusunda yurtdışında hizmet alma talebi bu grup arasında çoğalmaktadır. Dolayısıyla bu grup gezi ve tedavilerini aynı anda karşılayabilecek destinasyonlar için arayışa girmektedir. Bu

durum ileri yaş turizmi ya da üçüncü yaş turizmi ile sağlık turizminin kesiştiği bir trend olarak önemli bir pazar haline gelmeye başlamıştır (www.dianeosis.org, 2021).

Yaşlı bakım turizmi Avrupa ülkelerinde genellikle aktif yaşlanmayı teşvik etmek ve yaşlanmanın yol açacağı olası sorunları hafifletmek amacıyla önem kazanmıştır. Yaşlı bakım turizmi konusunda İspanya, Bulgaristan, Polonya, Letonya ve Hırvatistan gibi ülkeler öne çıkmaktadır. İspanya 2009 yılında “Avrupa İleri Yaş Turizmi” programını başlatmıştır. Programın hedef kitlesi Avrupa’da yaşayan 55 yaş ve üzeri kişiler olup, bu hedef kitlenin İspanya’nın farklı bölgelerinde, Ekim ve Mayıs ayları arasında ağırlanmasını kapsamaktadır. Bulgaristan Burgas şehrinde bulunan Pomorie Gölü’nün banyo tedavisi ve termal turizm açısından değerlendirildiği bir tesiste, farklı kurumlarla iş birliği yapılarak, yaşlı, engelli ve özel bakıma ihtiyaç duyanlara yönelik rehabilitasyon hizmeti sunulduğu ifade edilmektedir (TUSİAD, 2019).

Engelli turizmi ise kendi bakımını yapamayan engelli bireylerin yaşadıkları ülkeden farklı bir ülkeye seyahatlerini ifade etmektedir. Yaşlı ve engelli turistlerin bakım ve tedavileri amacıyla geriatri merkezleri ve bakımevlerinde alanında uzman, eğitilmiş ve sertifikalı kişiler tarafından yapılan tüm faaliyetler ileri yaş ve engelli turizmi kapsamında değerlendirilmektedir (Özkan, 2019:54; Şahin ve Şahin, 2018:105; Aslanova, 2013:135; Özsarı ve Karatana, 2013:140).

1.2 Medikal Turizm

Alternatif turizm türlerinden biri olarak değerlendirilen ve sağlık turizminin bir alt türü olan medikal turizm (Chaulagain, Pizam ve Wang, 2021:761), kişilerin tedavi olmak amacıyla yaşadıkları ülkeden başka bir ülkeye seyahatlerini kapsamaktadır (Zsarnoczky, 2016:213, Heung, V. C. S, Kucukusta, D. ve Song, H., 2010:996; Reed, 2008:1433).

Tedavi amacıyla seyahat etmek aslında yeni bir olgu değildir. 18.yy'dan 20.yy'a kadar gelişmiş ülkelerde yaşayan varlıklı hastalar Avrupa ve Amerika'daki sağlık tesislerinden hizmet almış olsalar da bu trend 21.yy'da tersine dönmeye başlamıştır. Modern dünyada yaşanan gelişmeler, küreselleşmeyle birlikte iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki ilerlemelerle, farklı destinasyonlarda medikal tedavi ve hizmetlerden uygun maliyetlerle yararlanılabiliyor olması medikal turizmin gelişmesinde önemli rol oynamıştır (Çılgınoğlu, 2018: 183). Bunun yanı sıra gelişmiş ülkelerde medikal tedavi ve hastane maliyetlerinin artması geliştirmekte olan ülkelere sağlık hizmeti alma konusunda talebi artırmış ve gelişmiş ülkelere yaşayan görece daha az varlıklı kişiler tedavi olmak amacıyla geliştirmekte olan ülkelere seyahat etmeye başlamıştır (Fetscherin ve Stephano, 2016:539; Loh, 2014:760).

Çalışmanın bu bölümünde medikal turizmi gelişimine etki eden ve kısıtlayan faktörler, medikal turizmde tercih sebepleri, pazar büyüklüğü, medikal tedaviler, sektörün paydaşları ve risklerle ilgili bilgilere yer verilecektir.

1.2.1 Medikal Turizmin Gelişimini Sağlayan ve Kısıtlayan Faktörler

Bir destinasyonda medikal turizmin gelişimini destekleyen ve kısıtlayan bir dizi faktör bulunmaktadır. Bu faktörler aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Medikal turizm destinasyonunun gelişmesinde öncelikle tedavi maliyetlerinin uygunluğu, döviz kuru farklılıkları ve uzun bekleme sürelerinin olmayışı destinasyon rekabeti açısından önemlidir. Bunun yanı sıra ülkenin turizm altyapısı, sektörde akredite kuruluşların varlığı, sigorta şirketlerinin katılımları, her ülkede yapılamayan niş alanlarda tedavilerin yapılabilmesi medikal turizmin gelişimine katkı sağlamaktadır (Akbolat ve Deniz, 2017:126). Medikal turizmin gelişiminde en önemli sacayaklarından biri de donanımlı, gelişmiş teknolojik altyapıya sahip özel sağlık tesisleridir. Kamu hastanelerinden ziyade özel sağlık tesislerinde medikal turizm süreçlerinin yönetiminin daha kolay olduğu değerlendirilmektedir.

Bir destinasyonda medikal turizmin gelişimini sınırlayan faktörlerin başında vize uygulamaları, sağlık altyapısına ilişkin sorunlar, sigorta şirketlerinin tüm tedavileri destek kapsamlarına almayı gelmektedir (Akbolat ve Deniz, 2017:126). Bununla birlikte medikal turizm gelişimi kısıtlayan diğer önemli faktör, sektörde nitelikli ve yabancı dil bilen personel eksikliğinin olmasıdır. Medikal turizmde görev alan ekiplerin sürekliliği süreç yönetimi açısından oldukça önemlidir ve bu konuda yaşanabilecek aksaklıklar medikal turizmin gelişiminde bir engel olarak görülmektedir.

1.2.2 Medikal Turizmde Tercih Nedenleri ve Pazar Büyüklüğü

Sağlık turistlerinin sağlık hizmetlerini yaşadıkları ülke dışındaki herhangi bir ülkeden almasında bekleme süreleri, kaliteli hizmet sunumu, gelişmiş insan kaynağı ve teknolojik altyapı, uygun fiyat gibi kriterler belirleyici olmaktadır (Loh, 2014:760; Fetscherin ve Stephano, 2016:540; Zsarnoczky,

2016:213; Reed, 2008; Bies ve Zacharia, 2007:1145). Dökme (2019) çalışmasında medikal turizmde tercihleri etkileyen faktörleri “ülke ve kurum seçimi” olarak 2 ayrı başlıkta değerlendirmiştir. Bu faktörler aşağıdaki gibi listelenebilir:

1- Ülke Seçiminde Etkili Olan Faktörler

Bir ülkenin sosyo-ekonomik durumunun iyi olması, ülkede sağlık turizmine ilişkin yasal düzenlemelerin medikal turistlerin güvenini artıracak şekilde kurgulanması, sağlık altyapısının yanı sıra diğer turizm olanaklarının, sağlık turisti ile hastane arasında köprü görevi görecektir aracı seyahat acentelerinin varlığı ve ulaşım kolaylığının olması medikal turizmde tercih edilen destinasyonlar arasında yer almasına katkı sağlayan faktörler olarak belirtilmektedir (Dökme, 2019:826-827; Çılgınoğlu, 2018:190).

2- Kurum Seçiminde Etkili Olan Faktörler

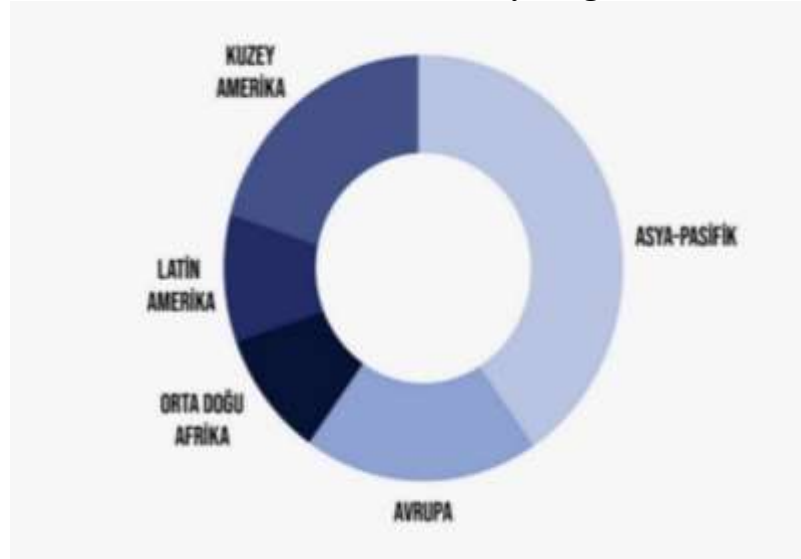
Medikal turistlerin sağlık hizmeti alacakları tesis seçimlerinde ise kaliteli hizmet sunumu, uygun maliyet, kısa bekleme süreleri, teknoloji kullanımı, tanıtım ve pazarlama çalışmalarının yanı sıra dil bariyerinin olmaması, sağlık tesisi çalışanlarıyla hastaların rahatlıkla iletişim kurabilmeleri etkilidir (Dökme, 2019:827-828).

Hall (2011) ise çalışmasında medikal turistlerin sağlık hizmeti alacakları destinasyon tercihleri etkileyen unsurları aşağıdaki gibi sıralamıştır (Alp, 2021: 50-51).

- 1- *Ekonomik maliyet boyutu*; bireylerin sağlık hizmeti almayı planladıkları destinasyonun yaşadıkları yerde alacakları hizmetten daha uygun olmasını,
- 2- *Zaman maliyeti boyutu*; sağlık hizmetlerine hızlı ulaşım ve uzun bekleme sürelerinin olmayışını,
- 3- *Ticari davranışsal boyutu*; sağlık hizmeti alınmasının yanı sıra destinasyonun sunduğu diğer turizm imkanlarından da yararlanılmasını,
- 4- *Ticari olmayan davranışsal boyutu*; yurtdışında yaşayan bireylerin kendi ülkelerine dönerek medikal tedavi hizmeti almasını,
- 5- *Düzenleyici boyutu*; yasal kısıtlamalar nedeniyle ülkesinde tedavi olamayan bireylerin farklı bir ülkede sağlık hizmeti almasını,
- 6- *Mevcut olmama boyutu*; kendi ülkesinde organ bulunamayan kişilerin başka bir ülkeye gitmesini içermektedir (Alp, 2021:50-51).

Medikal turizmde öne çıkan ülkeler sahip oldukları avantajları değerlendirerek medikal turizmden elde ettiği geliri artırmayı hedeflemektedir. Örneğin Asya Pasifik, gelişmiş sağlık yapısı ve uygun maliyetleriyle medikal turistler için popüler bir destinasyon haline gelmiştir. Bunun yanı sıra Singapur, Tayland, Hindistan ve Malezya gibi gelişmekte olan ülkeler medikal turizmi öncelemekte ve tıbbi tedavileri gelişmiş ülkelere göre daha uygun maliyetlere yapabilmektedir. Şekil 1’de küresel ölçekte medikal turizm pazar payının bölgelere göre dağılımı gösterilmektedir.

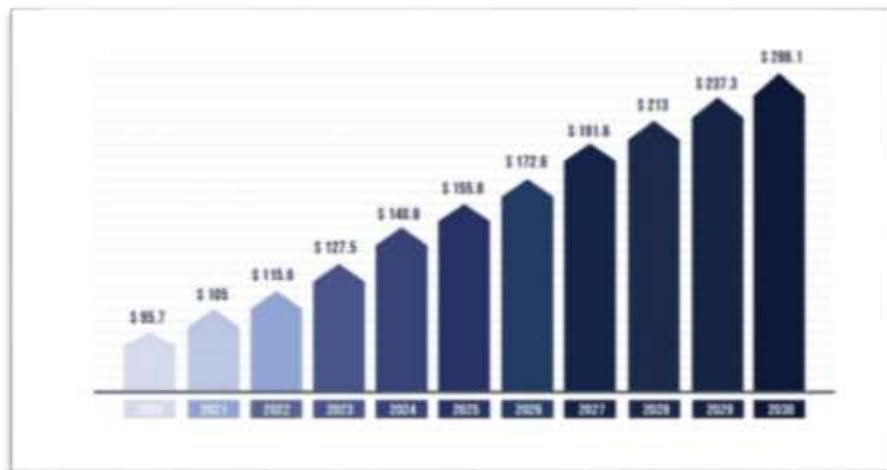
Şekil 1: Medikal Turizmde Pazar Payı Dağılımı, 2020

Kaynak: Precedence Research, 2021.

Kanada merkezli araştırma şirketi Precedence Research tarafından yayınlanan Medikal Turizm Raporu'na göre küresel sağlık turizmi pazarının 2021 yılında 105 milyar dolar civarında gerçekleştiği ve 2021'den 2030'a kadar ise yıllık %10,8 büyüme ile 286,1 milyar dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir (www.precedenceresearch.com,2021).

Şekil 2: Medikal Turizm Pazar Büyüklüğü, 2020-2030

Kaynak: Precedence Research, 2021.

Covid-19 pandemisi her ne kadar medikal turizmi sekteye uğratmış olsa da medikal turizm pazarının önümüzdeki dönemlerde hızlıca toparlanacağı ve pazarın büyümeye devam edeceği farklı raporlarda ifade edilmektedir (www.statista.com, 2021; www.precedenceresearch.com, 2021).

1.2.3 Medikal Turistler ve Tercih Edilen Medikal Tedaviler

Tıbbi tedavi ve hizmetlerden yararlanmak üzere yaşadıkları ülkelerden farklı bir ülkeye seyahat eden ya da farklı bir ülkede iken sağlık hizmeti almak durumunda kalan kişiler en genel ifadeyle uluslararası hasta olarak tanımlanmaktadır (Sağlık Bakanlığı, 2013:35). Sağlık Bakanlığı tarafından 2013 yılında yayınlanan “Medikal Turizmi Değerlendirme Raporu”nda uluslararası hastalar dört başlıkta ele alınmıştır. Bunlar; medikal turistler, turistin sağlığı, sağlık alanında ikili anlaşma sağlanan ülkelere gelen hastalar ve Sosyal Güvenlik Kurumuyla anlaşma sağlanan ülkelere gelen hastalar olarak sıralanmıştır.

- 1- **Medikal Turistler:** Medikal turistler, yaşadıkları yerden başka bir ülkeye tıbbi tedavi ve hizmetlerden yararlanmak üzere seyahat eden turistler olarak tanımlanmaktadır.
- 2- **Turistin Sağlığı:** Medikal tedavi hizmeti alınanın dışında farklı bir amaçla turizm faaliyetine katılan turistlerin seyahatleri sırasında plansız bir şekilde gelişen ve acil sağlık hizmeti alması gereken durumlar için kullanılan bir kavramdır.
- 3- **Sağlık Alanında İkili Anlaşma Sağlanan Ülkelerden Gelen Hastalar:** Sağlık alanında Milletlerarası İkili Anlaşmalar kapsamında yapılan protokoller ile ülkede sağlık hizmeti alan hastaları ifade etmektedir.

4- Sosyal Güvenlik Kurumuyla Anlaşmalı Ülkelerden Gelen

Hastalar: Ülkelerin sosyal güvenlik kurumları arasında yaptıkları anlaşmalar çerçevesinde sağlık hizmeti verilen hastalar bu kapsamda değerlendirilmektedir (Yılmaz, 2019; Sağlık Bakanlığı, 2013).

Bu çalışma kapsamında medikal turizm incelendiğinden çalışmanın bu bölümünde medikal turistlerin tercih ettiği tedaviler ve harcamalarına ilişkin literatürde yer alan bazı bilgilere yer verilmiştir.

Literatürde birçok çalışmada değinildiği üzere medikal turistler tarafından çoğunlukla ağız ve diş cerrahisi, göz hastalıkları, plastik cerrahi, estetik, saç ekimi, obezite cerrahisi, onkoloji, organ nakli gibi tedaviler tercih edilmektedir (Özkan, 2019; Loh, 2014; Fetscherin ve Stephano, 2016; Zsarnoczky, 2016:213; Reed, 2008).

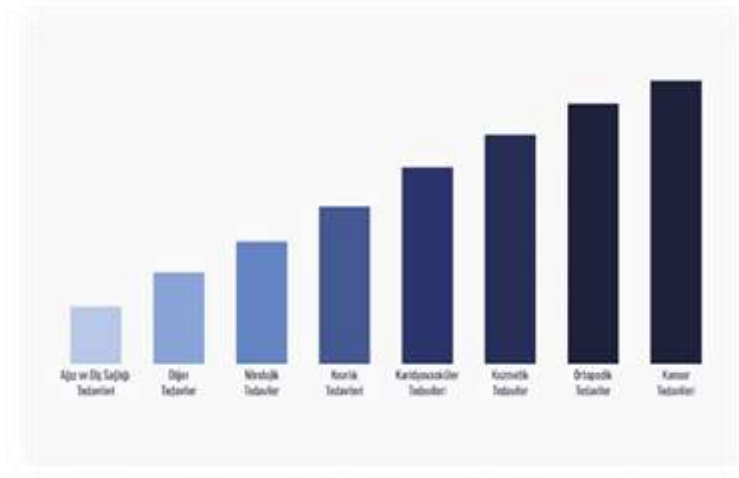
Woodman tarafından 2017 yılında yayınlanan rapora göre tercih edilen medikal tedaviler aşağıdaki gibidir:

- Kardiyovasküler cerrahi, radyoterapi vb. gibi ileri tedaviler
- Kalp, karaciğer, böbrek nakilleri
- Tüp bebek uygulamaları
- Plastik cerrahi operasyonları
- Diş tedavileri
- Obezite cerrahisi
- Göz, diyaliz tedavileri (Woodman 2017'den aktardan Bulut ve Şengül, 2019:53-54).

Precedence Research tarafından 2021 yılında yayınlanan rapora göre ise 2020 yılında özellikle kanser tedavileri medikal turizm pazarı açısından en büyük

geliri oluşturmuş ve 2021-2030 yıllarını kapsayan dönemde de öncelikli tedaviler arasında yer alacaktır (www.precedenceresearch.com, 2021).

Şekil 3: Medikal Turizmde Tedavilerin Dağılımları, 2020

Kaynak: Precedence Research, 2021.

Dünya genelinde medikal turizm pazarının büyüklüğü, sağladığı ekonomik katkılar ve yarattığı istihdam gibi konularda sistematik verilere ulaşmada sorun olsa da, sağlık turistlerinin harcamalarına ilişkin çalışmalar ipucu verir niteliktedir (Sarantopoulos ve Demetris, 2015:75). Bu konuda Singapur'da yapılan bir araştırmaya göre sağlık turistlerinin normal bir turiste göre 3 kat daha fazla harcama yaptığı belirlenmiştir. Yine benzer şekilde Malezya'da sağlık turistlerinin harcama davranışlarını tespit etmek üzere yapılan çalışmada bu grubun diğer turist gruplarına göre toplam harcamalarının 12 kat daha fazla olduğu anlaşılmıştır (Sarantopoulos ve Demetris, 2015:75).

Medikal turizm temelli seyahatlerde en önemli maliyet kalemi medikal tedavidir. Bunu, uçak bileti, konaklama, planlı turlar, alışveriş, yeme-içme ve iç transfer maliyetleri takip etmektedir (Musa, Thirumoorthis ve Doshi, 2012). Maliyet kalemleri incelendiğinde medikal turizm amaçlı bir seyahatte

harcamaların yaklaşık olarak yarısının sağlık hizmetleri kalan diğer yarısının da turizmle ilintili olduğu görülmektedir (Sarantapoulos ve Demetris, 2015:75 Menvielle, Menvielle ve Tournois, 2011). Ayrıca sağlık turistlerine seyahatlerinde en az bir kişi refakat etmekte ve bu grup turistler diğer turistlere göre daha uzun süre konaklama eğilimindedirler. Bu durum da medikal turizm kapsamında yapılan seyahatlerin turistik seyahatlere oranla daha maliyetli ve gelir getirici olduğunu göstermektedir (Sarantapoulos ve Demetris, 2015).

1.2.4 Medikal Turizmde Riskler

Medikal turizm yarattığı olumlu ekonomik etkilerin yanı sıra bazı olumsuzluklara da yol açabilmektedir. Bazı ulusal sağlık kurumları ve sağlık sigortaları, vatandaşlarının yurt dışında aldığı sağlık hizmetlerini karşılamamakta ve hastalar alınan hizmetin bedelini kendileri ödemektedir. Hastaların tedavi sonrasında ülkelerine döndüklerinde ortaya çıkabilecek herhangi bir problem ya da ameliyat sonrası bakım ihtiyacı, kendi ülkelerinde giderilmektedir. Birçok ülkede malpraktis konusunda kapsamlı bir kanun olmadığından herhangi bir aksaklık ya da yanlış tedavi durumunda yerel mahkemelerden de yeterince yararlanılamamaktadır (Özsarı ve Karatana, 2013; Heung vd., 2010). Bununla birlikte sağlık turistlerine hizmet veren bir sağlık kuruluşunda hastanın olumsuz bir deneyim yaşaması destinasyonun imajına ciddi zarar verebilmektedir. Bu açıdan oldukça hassas bir sektör olan medikal turizmde hizmet sağlayıcıların otoritelerce sıkı denetimlere tabi tutulmaları gerekmektedir.

1.2.5 Medikal Turizmde Paydaşlar

Medikal turizm çok yönlü, bütüncül bir şekilde ele alınması gereken bir sektördür. Türkiye özelinde medikal turizmde olası paydaşlar aşağıda listelenmektedir.

Kamu Sektörü Paydaşları

- Sağlık Bakanlığı
- Kültür ve Turizm Bakanlığı
- Dışişleri Bakanlığı
- Hazine ve Maliye Bakanlığı
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
- Ulaştırma Bakanlığı
- Ticaret Bakanlığı
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
- İl Sağlık Müdürlükleri
- Bölgesel Kalkınma Ajansları
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
- Valilikler
- Kamu Hastaneleri
- Şehir Hastaneleri
- Uluslararası Sağlık Hizmetleri A.Ş. (USHAŞ)

Özel Sektör Paydaşları

- Özel Hastaneler ve Vakıf Hastaneleri
- Sağlık Turizmi Otelleri
- Sağlık Turizmi Yetki Belgeli Seyahat Acenteleri/Aracı Kuruluşlar
- Sigorta Şirketleri
- Ulaşım Firmaları

Sivil Toplum Kuruluşları

- Türkiye’de Sağlık Turizmi Dernekleri
- Türkiye Sağlık Turizmini Geliştirme Konseyi

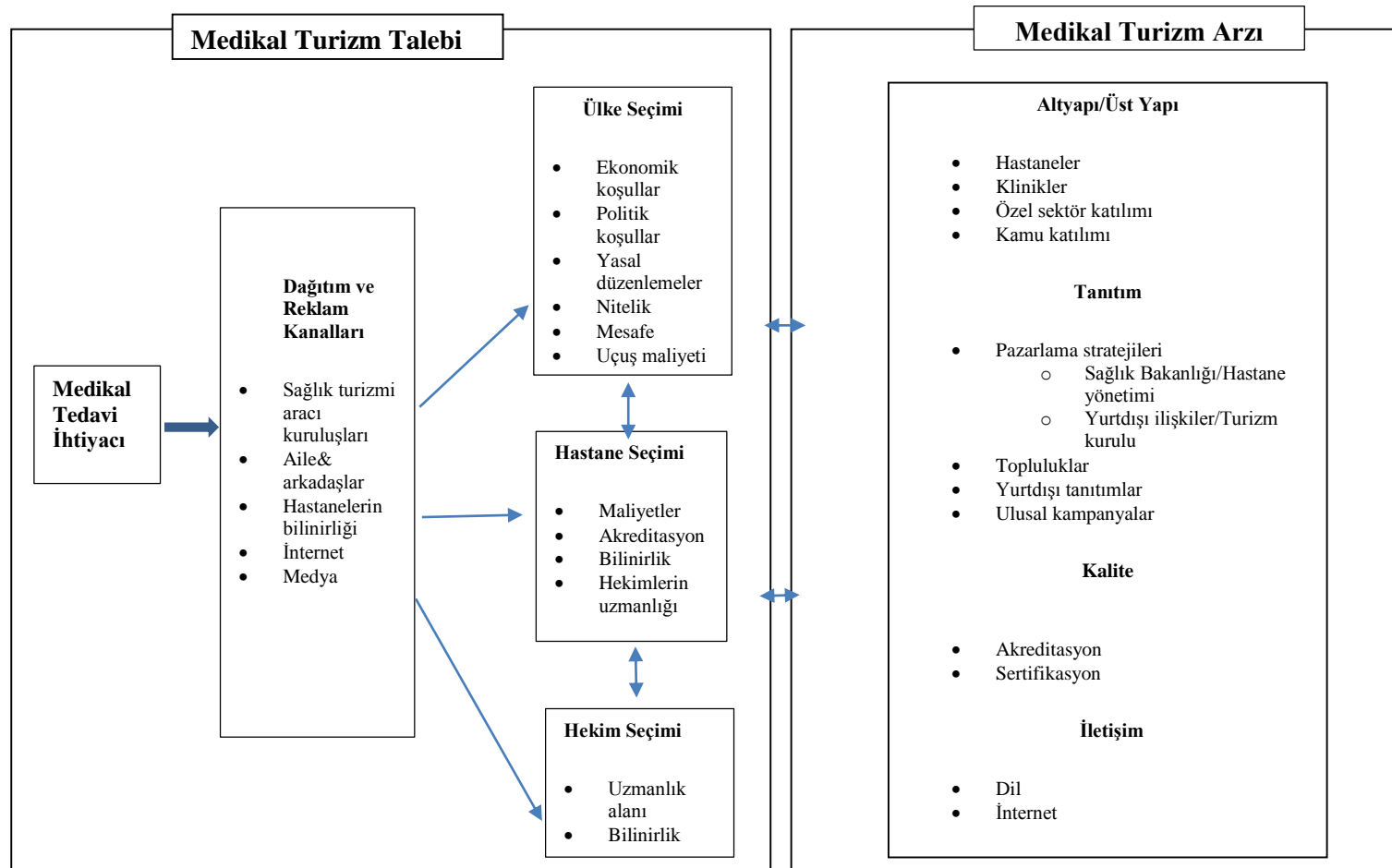
Üniversiteler

- Kamu ve Özel Üniversiteler (Uygun, 2018:33-34).

Literatürde sektörü ve paydaş etkileşimini farklı açılardan inceleyen modeller olsa da bu çalışmada Heung, Kucukusta ve Song tarafından önerilen “Bütünleşik Medikal Turizm Modeli” değerlendirilmiştir. Araştırmacılar tarafından önerilen modelin arz ve talep olmak üzere 2 temel bileşeni bulunmaktadır. Model, medikal turizm pazarını bütüncül bir yaklaşımla analiz etmek için sağlık turistlerinin karar verme süreçlerini arz ve talep odağında ele almaktadır. Bütünleşik Medikal Turizm Modelinde “talep”, turistlerin tedavi ve destinasyon seçimini etkileyen faktörleri ifade etmektedir. Potansiyel bir sağlık turistinin medikal tedavi ile ilgili bir talebi oluştuğunda karar verme süreciyle ilgili modele göre ilk aşamada dağıtım kanallarından birini (sağlık turizmi aracı kuruluşu, internet, medya, aile ve arkadaş tavsiyeleri vb.) kullanacaktır. Modelde “arz” kavramı ise medikal turizmde ev sahibi destinasyon tarafından sunulan sağlık altyapısı, tesislerin kalitesi ve niteliği vb. gibi hizmetleri ifade etmektedir.

Arz ve talebi etkileyen faktörler doğrudan ve dolaylı olarak etkileşime girmekte ve potansiyel sağlık turistinin karar verme sürecini etkilemektedir. Modelin en temel özelliği potansiyel turistin önemli bir rol oynadığı ihtiyaç ve beklentilerin seçim sürecidir (Heung, Kucukusta ve Song, 2010:997). Modele, Şekil 4’te yer verilmiştir.

Şekil 4: Arz ve Talep Yönlü Medikal Turizm Modeli

Kaynak: Heung, Kucukusta ve Song, 2010:244.

1.3 Dünyada Medikal Turizm

Sağlık turizmi yarattığı ekonomik kalkınma sayesinde ülkelerin öncelik verdiği sektörler arasında yer almaktadır. Sağlık turizmi alanında öne çıkan ülkeler, bu pazardan önemli gelir elde etmektedir (Trakya Kalkınma Ajansı 7, 2020).

Literatürdeki araştırmalara göre dünyada sağlık turizminin farklı alanlarında ilk sıralarda yer alan destinasyonlar Hindistan, Tayland, Malezya, Singapur, Güney Kore, Tayvan ve Türkiye olarak sıralanmaktadır (Cham vd, 2021:164; Woodman, 2019).

1.3.1 Hindistan

Tarihte yoga ve ayurvedik tıp konusunda en eski medikal turizm merkezlerinden biri olan Hindistan, günümüzde de iddialı medikal turizm destinasyonlarından biridir (Akbolat ve Deniz, 2017:131).

Hindistan sağlık hizmetleri maliyetlerinin uygun olması, kaliteli hizmet, sağlık turistlerine sağlanan seyahat kolaylığı, bekleme sürelerinin kısa olması, çok iyi İngilizce bilen uzman hekimlerin varlığı ile medikal tedavilerin yanı sıra kozmetik cerrahisi ve wellness turizmde öne çıkmaktadır. Mevcut altyapının yanı sıra devletin ülkeyi sağlık turizmi destinasyonu olarak konumlandığı, sağlık ve turizm sektörünün entegre bir şekilde hareket etmesini sağladığı ve bu yönde tanıtım çalışmaları yaptığı belirtilmektedir (Mishra ve Mohita, 2021:103-104).

Hindistan Turizm Bakanlığına göre sağlık turizminden elde edilen gelir 2015 yılında 3 milyar dolar seviyelerinden iken 2020 yılı başlarında COVID pandemisi öncesinde 9 milyar dolarlık bir değere ulaşmıştır (Kapoor, 2021:51).

1.3.2 Tayland

Tayland, diş tedavilerinin yanı sıra dermatoloji ve estetik alanlarında sağlık turistlerine hizmet veren bir ülkedir. Tayland'da sağlık hizmetleri maliyetleri Batı ülkelere göre %25 ile %50 oranında daha uygundur (Health-tourism.com, 2021). Ülkede hem medikal hem de wellness turizmi alanında altyapının glendirilmesine yönelik çalışmalar yapılmaktadır (Syah, Deemod, Li ve Rosman, 2022:201).

Tayland'da medikal turizm devlet tarafından desteklenmektedir. Ülkede bu alanda çalışan personel iyi seviyede İngilizce bilmektedir ve bu durum medikal turizmde Tayland için bir avantaj oluşurmaktadır (Dalkıran, 2017:166; Harryono, Huang, Miyazawa ve Sethaput, 2006).

1.3.3 Güney Kore

Güney Kore'nin medikal turizmde özellikle minimal invaziv omurga cerrahisi operasyonları kapsamında ön plana çıktığı ve ülkede bu operasyonların yılda 20.000'in üzerinde gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Güney Kore'de alınan sağlık hizmeti ücretinin ise ABD'ye göre %30 ila %45 civarında daha uygun olduğu ifade edilmektedir (Medicaltourism.com, 2021). Ayrıca Güney Kore'de sigorta anlaşmalarının farklı alanları ve medikal turistleri de kapsaması ülkenin sağlık turizminde tercih edilme nedenleri arasında yer almaktadır (Xu, Purushothaman, Cuomo ve Mackey, 2021:5).

1.3.4 Malezya

Malezya, medikal turizmde dünyada önde gelen ülkelerden biridir. Medikal turizm ülkede uzun soluklu bir politika olarak benimsenmiştir ve Sağlık Bakanlığı sektörü farklı mekanizmalarla desteklemektedir (Akbolat ve Deniz, 2017:132; Dinçer, Aydoğan Çiftçi ve Karayılan, 2016:38).

Güneydoğu Asya'daki ülkeler içerisinde sağlık turizminde ilk sırada yer alan Malezya'da sağlık turistleri, ABD'ye göre % 65 ila % 80 oranında daha uygun fiyata hizmet alabilmektedir (Kütük, 2020:26). Malezya kardiyoloji ve tüp bebek merkezleriyle sağlık turizminde öne çıkmaktadır (Medical Tourism.com, 2021).

1.3.5 Singapur

Singapur'da sağlık turizmi bir devlet politikası olarak belirlenmiş olup ülkedeki sağlık tesislerinin çoğunluğu uluslararası kuruluşlar tarafından akredite edilmiştir. Ülke kaliteli hizmet sunumu ile hem yakın coğrafyadan hem de ABD, İngiltere gibi ülkelerden sağlık turistlerini ağırlamaktadır. Singapur'un sağlık turizminden yılda ortalama 3 milyar ABD Doları gelir kazandığı ifade edilmektedir (Medical Tourism, 2021; Yardan vd, 2014:37).

1.3.6 Tayvan

Tayvan, medikal turizmde kalp hastalıkları, böbrek nakli ve ortopedi tedavileriyle ön plana çıkmaktadır (Ho, 2015:100). Ayrıca, Asya kıtasında ilk pediatrik karaciğer naklinin Chang Gung Memorial Hastanesi'nde gerçekleştirilmiş olması ülkede sağlık turizmi için önemli bir adım olmuştur. Sağlık turizminde öne çıkan diğer ülkelerde olduğu gibi ABD'ye göre maliyet avantajı bulunmaktadır. Tayvan'da maliyetler ABD'ye göre % 40 ila % 55 oranında daha uygundur (Medical Tourism, 2021).

1.4 Türkiye’de Medikal Turizm

Türkiye’de son yıllarda sağlık turizminin gelişmesi ve sağlık turisti sayısında yaşanan artışla birlikte hukuki düzenlemeler de hız kazanmıştır. Sektörde yer alan tüm paydaşların sürece dahil edilmesiyle hazırlanan mevzuatlar Türkiye’nin sağlık turizminde yakaladığı ivmeyi daha da artıracaktır. Sağlık turizminin geliştirilmesi, sağlık turizmine yönelik işleyiş ve süreçlerin takibi, sunulacak hizmetler, sağlık turizmi yapan kuruluşlara sağlanacak destekler gibi konularda Türkiye’de uygulanan yasal mevzuat aşağıda listelenmektedir.

- *“663 sayılı Sağlık Bakanlığı ve bağlı kuruluşların teşkilat ve görevleri hakkında kanun hükmünde kararname,*
- *Sağlık turizmi ve turist sağlığı kapsamında sunulacak sağlık hizmetleri hakkında yönerge,*
- *Tıbbi kötü uygulamaya ilişkin mali sorumluluk,*
- *Özel hastaneler yönetmeliği,*
- *Kaplıcalar yönetmeliği,*
- *28437 sayılı diyaliz merkezleri hakkında yönetmelikte değişiklik yapılmasına dair yönetmelik,*
- *Konaklama tesisleri bünyesinde kurulacak sağlık tesisleri konulu genelge,*
- *6322 sayılı kanunla getirilen sağlık turizminde gelir ve kurumlar vergisi indirimi”* (Sağlık Bakanlığı Sağlıkın Geliştirilmesi Genel Müdürlüğü, 2017).

Yukarıda yer verilen yasal mevzuatın yanı sıra Ticaret Bakanlığı tarafından uygulanan 2015/8 sayılı “Döviz Kazandırıcı Hizmet Ticaretinin Desteklenmesi Hakkında Karar” ile sağlık turizmi alanında faaliyet gösteren sağlık tesisleri, aracı kuruluşlar ve iş birliği kuruluşlarına yönelik tanıtım, pazarlama, ulaşım, danışmanlık vb. gibi destekler verilmektedir. Desteklere ilişkin genel bilgiler Tablo 3’te sunulmaktadır.

Tablo 3: Sağlık Turizmi Destekleri

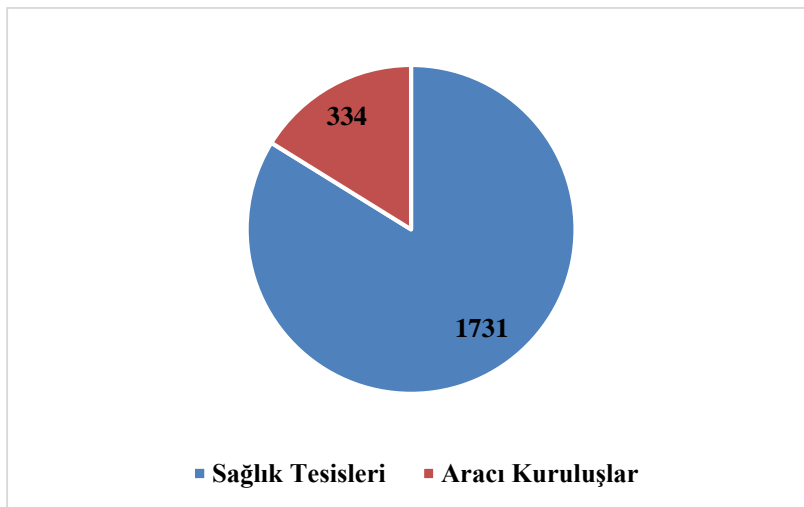
<i>Destek Türü</i>	<i>Destek Oranı</i>	<i>Hedef ve Öncelikli Ülkeler</i>	<i>Destek Üst Sınırı Yıllık</i>
<i>Tescil Desteği</i>	%50	%60	50.000 USD \$
<i>Marka Yurtdışı Tescil ve Korunma Desteği</i>	%50	%60	50.000 USD \$
<i>Rapor ve Yurtdışı Şirket Alımına Yönelik Danışmanlık Desteği</i>	%60		200.000 USD \$
<i>Belgelendirme Desteği</i>	%50		50.000 USD \$
<i>Reklam, Tanıtım ve Pazarlama Desteği</i>	%60	%70	400.000 USD \$
<i>Yurtdışı Birim Desteği</i>	%60	%60	120.000 USD \$ (birim başına, en fazla 10 birim)
<i>Danışmanlık Desteği</i>	%50		200.000 USD \$
<i>Acente Komisyon Desteği</i>	%50		100.000 USD \$
<i>Tercümanlık Desteği</i>	%50		25.000 USD \$ (2 personel istihdam edilmesi durumunda personel başına) 50.000 USD \$ (Tercümanlık hizmeti alınması durumunda)
<i>Hasta Yol Desteği</i>	%50		1.000 USD \$ (Tarifeli uçak seferleri veya diğer ulaşım araçlarıyla hasta başına) 200 USD \$ (Tarifersiz uçak seferiyle, hasta başına)
<i>Yurtiçi Tanıtım-Eğitim Desteği</i>	%50		50.000 USD \$ (Tanıtım-Pazarlama Etkinlikleri) 100.000 ABD \$ (Eğitim Giderleri) Yıllık 5 etkinlik

Fuar Katılım Desteği	%50		15.000 USD \$ (etkinlik başına)
-----------------------------	-----	--	---------------------------------

Kaynak: Ticaret Bakanlığı'ndan aktaran Trakya Kalkınma Ajansı 7, 2020.

Türkiye' de son yıllarda sağlık sektöründe kamu yatırımlarıyla birlikte özel sektör yatırımları da artmıştır. Yapım ve işletme bakımından yüksek maliyetleriyle uluslararası standartlarda hizmet veren özel sağlık tesislerinin, bu maliyetleri azaltmak için yurtdışı pazarlara açılması mecburi bir durumdur. Bu mecburiyet ile birlikte ülkenin potansiyeli ve sağlık turizminin ülke ekonomisine katkısı göz önünde bulundurulduğunda mevzuat çalışmaları hız kazanmış ve yabancı hastalara hizmet veren hastaneler ve bu alanda faaliyet gösteren turizm acentelerine Sağlık Bakanlığı tarafından "Sağlık Turizmi Yetki Belgesi" alma zorunluluğu getirilmiştir. 2022 yılı Mayıs ayı itibariyle Sağlık Bakanlığı tarafından yetkilendirilen tesis ve aracı kuruluş sayılarına Şekil 5'te yer verilmektedir.

Şekil 5: Türkiye'de Yetki Belgeli Tesis ve Aracı Kuruluş Sayıları (Mayıs, 2022)

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, 2022

Sağlık Bakanlığınca yapılan yetkilendirme dışında Türkiye’de 31 sağlık tesisi JCI tarafından akredite edilmiştir (JCI, 2021).

Türkiye’nin sağlık turizminde 2023 hedeflerine ulaşabilmesi ve sürecin tek elden yürütülmesi amacıyla Sağlık Bakanlığına bağlı Uluslararası Sağlık Hizmetleri A.Ş. (USHAŞ) 2018 yılında 663 sayılı Sağlık Alanında Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile kurulmuştur (www.ushas.com.tr, 2021). USHAŞ’ın sağlık turizmine ilişkin stratejik hedefleri ise aşağıdaki gibidir:

- *“Ülkemizin sağlık turizminin yurtdışı tanıtımlarında kullanılacak üst bir ülke markası ile hedef ülkelere dönük stratejik tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi,*
- *Hedef ülkelerde sağlık turizmi koordinasyon ofisleri, ileri tanı merkezleri ve hastaneler açılması,*
- *Yabancı devlet kurumları ve sigorta şirketleri ile anlaşmalar yapılması,*
- *Ülkemizin sağlık turizmine ilişkin genel tanıtımı ile sağlık kuruluşları ile sunulan hizmetlerin tanıtıldığı, portal üzerinden hasta yönlendirme ve rezervasyon imkanlarının bulunduğu Sağlık Turizmi Web Portalının etkin tanıtımı ve profesyonelce işletilmesi,*
- *Şehir hastaneleri başta olmak üzere kamu hastaneleri için tanıtım ve aracılık modeli oluşturulması ve uygulanması,*
- *Sağlık turizmi alanında hizmet sunum ve standartlarının regüle edilmesi,*
- *Sağlık turizmine ilişkin teşvik, yetkilendirme, denetim, şikâyet, kayıt ve istatistik bilgilerinin tek bir otorite (USHAŞ) tarafından koordine edilmesi,*

- *Sağlık turisti olarak gelen hastalar için ve şikâyet ve memnuniyetin izlenebildiği bilişim altyapısı oluşturulması,*
- *Geriatri alanında yaşlı bakım köyleri ve kür merkezleri kurulması amacıyla ortak projeler yürütülmesi ve bu kapsamda pilot projelerin hayata geçirilmesi,*
- *Sağlık termal turizmi işletme sayısının artırılması ve bu kapsamda pilot projelerin hayata geçirilmesi” (USHAŞ, 2021).*

Türkiye, coğrafi konumu, ulaşılabilirliği, doğal kaynakları, tarihi ve kültürel değerlerinin yanı sıra gelişmiş sağlık altyapısı, kaliteli hizmet sunumu, uzman sağlık personeli, sağlık tesislerinde bekleme sürelerinin azlığı ve fiyat avantajı gibi nedenlerle sağlık turizminde öne çıkan destinasyonlardan biridir (Orta Anadolu Kalkınma Ajansı, 2013). Türkiye kamu ve özel sağlık yatırımlarıyla sağlık altyapısını güçlendirmiş; saç ekimi, genel cerrahi, ortopedi, kadın hastalıkları, göz hastalıkları, diş hekimliği alanlarında farklı ülkelerden sağlık turistlerine hizmet vermektedir (USHAŞ, 2021; Orta Anadolu Kalkınma Ajansı, 2013).

Tablo 4’te Türkiye’nin sağlık turizmi alanında farklı ülkeler tarafından tercih edilme nedenleri gösterilmektedir.

Tablo 4: Ülkelere Göre Türkiye’nin Tercih Edilme Nedenleri

Ülkeler	Fiyat Farklılığı	Uzun Bekleme Süresi	Tıbbi Teknolojik Yetersizlik	Sağlık Çalışanlarının Üst İhtisas Yeterliliği	Akrabalık İlişkileri	Diyaspora	Sigorta Kapsamında Olmayan İşlemler	Özellikli Tedavi Seçeneklerine Olan İhtiyaç	Sosyo-Kültürel Benzerlik	Geleneksel Turizm Olanakları
Almanya	✓	✓				✓	✓			✓
Rusya			✓	✓			✓	✓		✓
İngiltere	✓	✓			✓	✓	✓			✓
ABD	✓						✓			✓
Libya			✓	✓				✓		✓

Hollanda	✓	✓				✓	✓			✓
Fransa	✓	✓				✓	✓			✓
Bulgaristan			✓	✓	✓			✓	✓	✓
Yunanistan			✓	✓				✓	✓	✓
Suriye			✓	✓				✓	✓	✓
Azerbaycan			✓	✓			✓	✓	✓	✓
Orta Aşya Ülkeleri			✓	✓			✓	✓	✓	✓
Orta Doğu Ülkeleri			✓					✓	✓	✓

Kaynak: SATURK

Dünyada sağlık turizminde öne çıkan destinasyonlarda ilk olarak tedavi maliyetlerinin belirleyici olduğu değerlendirilmektedir. Tablo 5’te de sağlık turizmi alanında tercih edilen ülkelerin tedavi ücretlerine yer verilmiştir.

Tablo 5: Ülkeler Bazında Sağlık Hizmetleri Ücret Karşılaştırması (Bin Dolar)

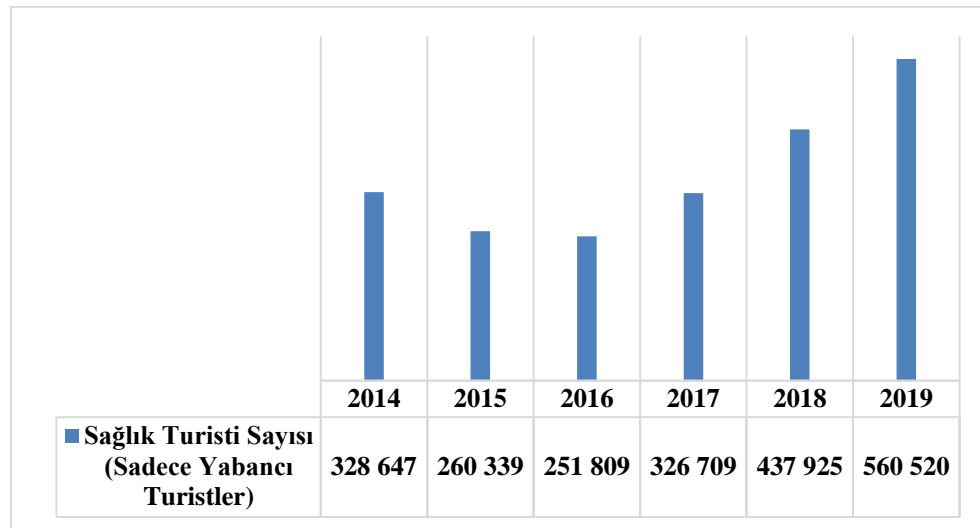
Hizmetler	ABD	Türkiye	Hindistan	Tayland
Kalp Bypass	123	13,9	7,9	15
Anjiyoplasti	28,2	4,8	5,7	4,2
Diz Eklem Değişimi	35	10,4	6,6	14
Kalça İmplantı	40,4	13,9	7,2	17
Saç Ekimi	25	2	-	-

Kaynak: Statista, 2019’dan aktaran Yılmaz ve Aktaş, 2021.

Türkiye’de ilgili kurumlar tarafından yürütülen tanıtım ve pazarlama çalışmalarının da katkısıyla sağlık turisti sayısında bir ivme yakalamıştır.

TÜİK'ten elde edilen verilere göre 2017 yılından bu yana sağlık turisti sayılarının düzenli şekilde arttığı görülmektedir. Şekil 6'da 2014-2019 yıllarını kapsayan sağlık turisti sayılarına yer verilmiştir.

Şekil 6:Geliş Nedenine Göre Yabancı Ziyaretçi (Sağlık Turisti) Sayıları, 2014-2019

Kaynak: TÜİK Çıkış Yapan Ziyaretçiler Anketi, 2020

1.4.1 Türkiye'nin Sağlık Turizmi Stratejisi

Türkiye sağlık turizmi alanında yaptığı mevzuat çalışmalarının yanı sıra hazırladığı strateji belgeleri ve planlarla hedeflerine ulaşmak için yol haritasını ortaya koymuştur. Kalkınma planları, ülkenin kalkınma ve gelişmesine katkı sağlayacak konularda öngörülerin ve eylemlerin yer aldığı politika belgeleridir.

İlk olarak 1963 yılında hayata geçen planlarda 80'li yıllardan itibaren turizme verilen önemin arttığı görülmektedir. (Kalkınma Bakanlığı, 2017'den aktaran Aydın, 2019:27). Sağlık turizmi kavram itibariyle beşinci plan döneminde yer almış, planda kitle turizmin yanı sıra alternatif turizm türlerinden sağlık

turizmi de sürdürülebilir turizm ilkeleri çerçevesinde ele alınmıştır. 1990-1994 yıllarını içeren Altıncı Kalkınma Planı'nda da alternatif turizm türleri arasında üçüncü yaş turizminin de teşvik kapsamında değerlendirileceği ifade edilmiştir (Aydın, 2019:28).

1996-2000 yıllarını kapsayan yedinci planda alternatif turizm ile sektörde küçük işletmelere destek verilmesi, sekizinci plan döneminde (2001-2005) pazarlama, ulaştırma ve kalite çalışmalarının teşvik edilmesine, sağlık turizmine yönelik politikaların belirlenmesinde yönetim esasının uygulanması ve küçük işletmelere destek verilmesine vurgu yapılmıştır (DPT, 2000'den aktaran Aydın, 2019:28).

2007-2013 yıllarını kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda Türkiye'nin fiyat, hizmet kalitesi ile termal kaynaklar açısından rekabet üstünlüğü göz önünde bulundurularak sağlık turizminin destekleneceği ifade edilmiştir (Dokuzuncu Kalkınma Planı, 2006).

2014-2018 dönemini kapsayan Onuncu Kalkınma Planı kapsamında sağlık turizmine ilişkin hedefler aşağıdaki gibi belirtilmiştir:

- *“Termal turizmde 100.000 yatak kapasitesine ulaşılması*
- *Termal turizmde 1.500.000 (600.000 tedavi amaçlı) yabancı termal turiste hizmet sunulması*
- *Termal turizmde 3 milyar dolar gelir elde edilmesi*
- *Medikal turizmde dünyanın ilk 5 destinasyonu içerisinde olunması*
- *750.000 medikal yabancı hastanın tedavi edilmesi*
- *Medikal turizmde 5,6 milyar dolar gelir elde edilmesi*

- *İleri yaş turizminde 150.000 yabancı turist in ülkemizi ziyaret etmesi*
 - *İleri yaş turizminde 750 milyon dolar gelir elde edilmesi”*
- (Sağlık Turizminin Geliştirilmesi Eylem Planı, 2015).

2019-2023 dönemini kapsayan On Birinci Kalkınma Planı’nda ise sağlık turizmi sektöründe büyüme beklendiği, konaklama sürelerinin uzatılması ve turizmden elde edilen gelirin artırılması noktasında sağlık turizmi tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin yürütüleceği, sağlık turizminde hizmet kalitesinin artırılmasına yönelik akreditasyon ve denetim altyapısının güçlendirileceği hususları yer almaktadır (On Birinci Kalkınma Planı, 2019).

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı 2007-2013’te ise alternatif turizm türlerinden sağlık turizmi ve termal turizmin geliştirilmesinin hedeflendiği ve termal turizm odağında çalışmaların yürütüleceği belirtilmektedir.

1.5 Trakya Bölgesi’nde Sağlık Altyapısı ve Medikal Turizm

Trakya Bölgesi sağlık altyapısı anlamında önemli bir avantaja sahiptir. Bölgede son yıllarda hem kamu hem de özel sağlık yatırımları artmaktadır. TÜİK’ten elde edilen verilere göre bölge genelinde kamu hastanesi sayısı 23, özel hastane sayısı 15 ve üniversite hastane sayısı 2’dir. Bu hastanelerin toplam yatak kapasitesi 5596 iken nitelikli yatak sayısı 3362’dir. Bölge illerinden Tekirdağ’da özel hastane sayısı diğer illere göre daha fazladır.

Tablo 6: TR21 Trakya Bölgesi Bazı Sağlık Göstergeleri, 2019

İl	Hastane Sayısı (Toplam)	Kamu Hastanesi	Özel Hastane	Üniversite Hastanesi	Yatak Sayısı (Toplam)	Nitelikli Yatak Sayısı	Yoğun Bakım Yatak Sayısı
Tekirdağ	19	10	8	1	2748	1711	557
Edirne	11	7	3	1	1936	1040	229
Kırklareli	10	6	4	-	912	611	145
Toplam	40	23	15	2	5596	3362	931

Kaynak: TÜİK,2019

Bölgede yer alan sağlık tesislerinin türüne göre yatak kapasitelerine ilişkin bilgilere Tablo 7’de yer verilmektedir. Tekirdağ ilindeki yatak kapasitesinin %55’i kamu, %32’si özel ve %13’ü üniversite hastanesine aittir. Edirne’deki yatak kapasitelerinin %49’u üniversite, %43’ü kamu, %8’i ise özel hastanelere aittir. Kırklareli ilinde ise bu dağılım %70 kamu, %30 özel sağlık tesisleri şeklindedir.

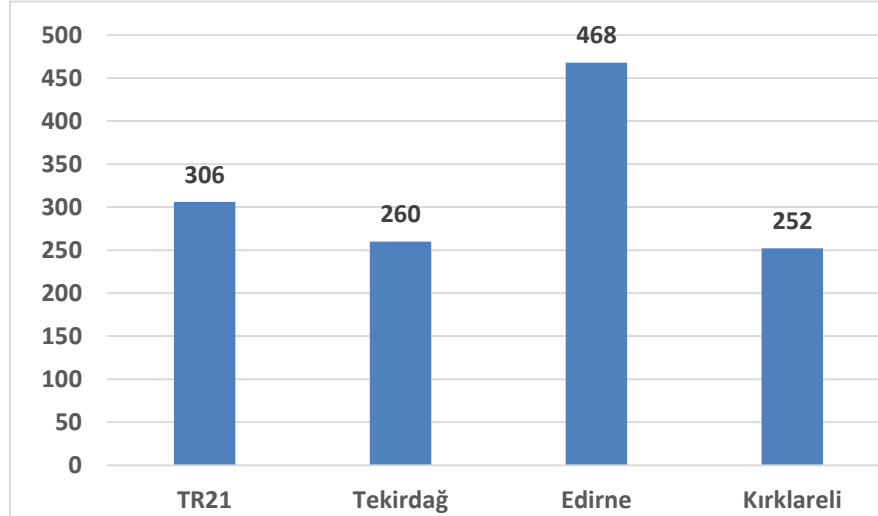
Tablo 7: Kurum Türüne Göre Yatak Kapasitesi, 2019

İller	Kamu Hastaneleri Yatak Sayısı	Özel Hastaneler Yatak Sayısı	Üniversite Hastanesi Yatak Sayısı
Tekirdağ	1511	871	366
Edirne	830	164	942
Kırklareli	637	275	-

Kaynak: TÜİK, 2019

Trakya Bölgesi ortalaması ile Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerinde kişi başına düşen hasta yatağı verileri ise Şekil 7’de yer almaktadır. Bu tabloya göre TR 21 Trakya Bölgesi’nde 100 bin kişiye düşen yatak kapasitesi açısından ilk sırada Edirne, ikinci sırada Tekirdağ ve üçüncü sırada Kırklareli yer almaktadır. Bu konuda Trakya ortalaması ise 306’dır.

Şekil 7: 100 Bin Kişiyeye Düşen Hasta Yatağı, 2019

Kaynak: TÜİK,2019

TR21 Trakya Bölgesi, sahip olduğu doğal, tarihi ve kültürel değerlerinin yanı sıra sağlık turizmi türlerinden medikal turizmde de sağlık altyapısı, uzman hekimlerin varlığı, kaliteli ve hızlı tetkik ve tedavi süreçleriyle önemli bir potansiyele sahiptir. Bunun yanı sıra Trakya Bölgesi, AB ülkeleri Yunanistan ve Bulgaristan'a komşu olması ve İstanbul'a yakınlığını da avantaj olarak kullanarak medikal turizmde beş yılı aşkın bir süredir Türkiye'nin hizmet ihracatına katkı sağlamaya devam etmektedir (Trakya Kalkınma Ajansı 8, 2020). Bölgede kamu hastanelerinin yanı sıra 40 yılı aşkın süredir özel sağlık tesislerinin var olması sağlık turizminin gelişimi açısından önemlidir.

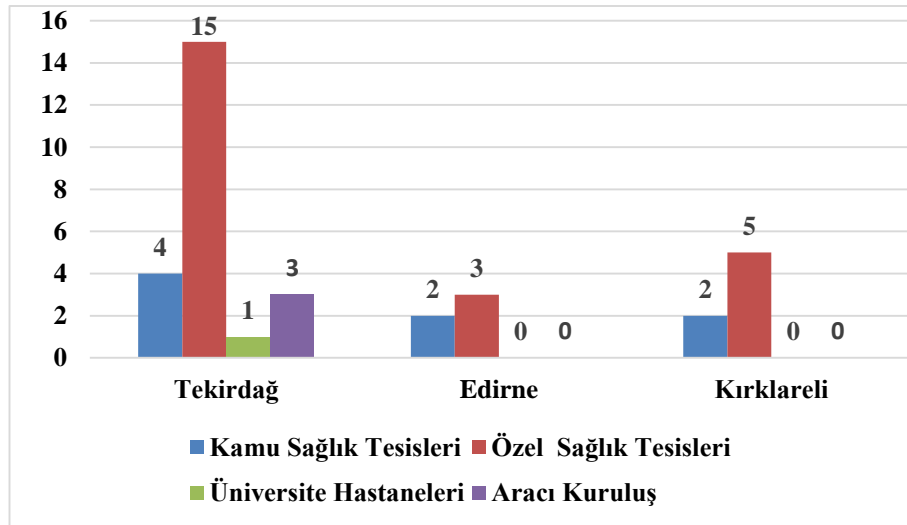
Trakya Kalkınma Ajansı tarafından hazırlanan, 2014-2023 dönemini kapsayan TR21 Düzey 2 Bölgesi Trakya Bölge Planı'nda da bölgenin sağlık turizminde sahip olduğu potansiyel şu şekilde ifade edilmiştir:

“Trakya Bölgesi bünyesinde Avrupa’ya olan sınırı ve nitelikli ve ekonomik sağlık hizmetleri nedeni ile önemli bir potansiyel barındırmaktadır. Bölgede özel sağlık kuruluşları ağırlıklı olarak sanayinin geliştiği Çorlu, Çerkezköy ve Lüleburgaz bölgelerinde konuşlanmıştır. Bu bölgedeki özel sağlık kuruluşları arasında oluşturulacak bir network ile sağlık turizmi konusunda ortak hareket etmeleri sağlanmalıdır.”

Plan’da belirtildiği üzere yoğunlukla Çorlu, Çerkezköy ve Lüleburgaz ilçelerinde olmak üzere bölge genelinde farklı kapasitelerde özel hastane, ağız ve diş sağlığı merkezleri, poliklinikler bulunmaktadır. Bu tesislerde 2017 yılından bu yana sağlık turistlerine hizmet verilmektedir.

Şekil 8: Sağlık Turizmi Yetki Belgesine Sahip Tesis ve Aracı Kuruluşlar,

Mayıs 2022

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, 2022

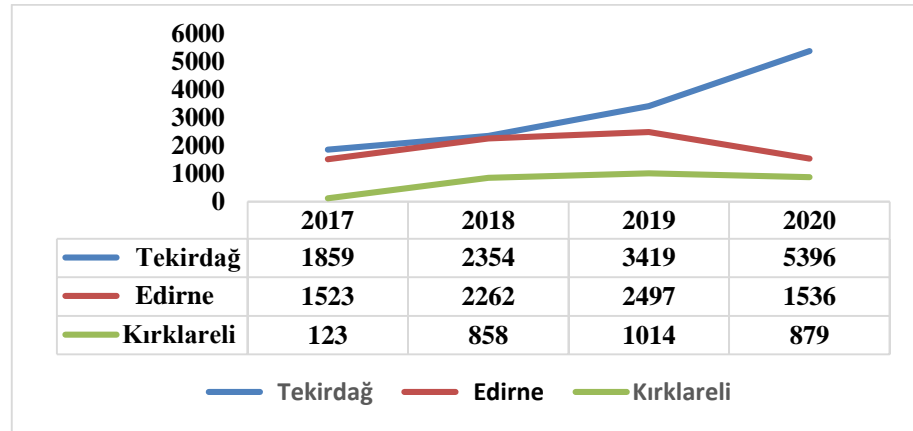
Şekil 8’de yer verildiği üzere Mayıs 2022 verilerine göre Trakya Bölgesi’nde toplamda 35 sağlık tesisi ve aracı kuruluş sağlık turizmi yetki belgesine sahiptir. Yetki belgelerinin 23’ü Tekirdağ ilinde faaliyet gösteren kamu,

özel sağlık tesisleri ile üniversite hastanesi ve aracı kuruluşlar tarafından alınmıştır. Tekirdağ ilinde kamu yatırımlarının yanı sıra özel sağlık yatırımlarının artmasıyla sağlık turizmi yetki belgeli tesis sayısının da arttığı söylenebilir ve il genelinde sağlık turizmi faaliyetleri özellikle Çerkezköy ve Çorlu ilçelerinde yoğunlaşmaktadır. Edirne ve Kırklareli illerinde ise kamu ve özel sağlık tesislerinin sağlık turizmi alanındaki çalışmaları benzer seviyelerde devam etmektedir.

2017-2020 yılları arasında Trakya Bölgesi'nde hizmet verilen sağlık turisti sayılarına ise Şekil 9'da yer verilmiştir.

Şekil 9: Trakya Bölgesi Yıllara Göre Yabancı Hasta Sayıları, 2017-

2020

Kaynak: Trakya Sağlık Turizmi Strateji Raporu, 2020.

Şekil 9 incelediğinde bölge illerindeki sağlık turisti sayısında 2017-2019 yıllarında bir artış gözlemlenmektedir. Covid-19 döneminde Edirne ve Kırklareli illerinde bir düşüş söz konusu olsa da Tekirdağ'da daha fazla sağlık turistine hizmet verdiği görülmektedir. Bu durumun Tekirdağ'daki özel sağlık tesislerinin diğer illere göre daha fazla olmasıyla bağlantılı olduğu değerlendirilmektedir.

Trakya Bölgesi Sağlık Turizmi Strateji Raporu'na göre bölge illerine Yunanistan ve Bulgaristan'dan yabancı hasta gelirken; sağlık turizmi hizmetlerinde göz, diş tedavilerinin yanı sıra, obezite cerrahisi, plastik cerrahi ve genel cerrahi branşları öne çıkmaktadır (Trakya Kalkınma Ajansı 8, 2020). Özellikle son 2 yılda özel sağlık tesisleri tarafından yürütülen pazarlama çalışmalarıyla İngiltere, İrlanda ve Malta'dan bölgeye obezite cerrahisi için gelen sağlık turisti sayısının arttığı görülmektedir.

Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ il sağlık müdürlükleri tarafından yapılan değerlendirmeye göre hedef pazarlar/ülkeler ilk etapta Balkan ülkeleri olarak belirlenmektedir. Edirne ilk beş hedef pazarını Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk, Bosna-Hersek ve Romanya olarak tespit etmiştir. Buna benzer olarak Kırklareli de Bulgaristan, Yunanistan, Romanya ve Arap Ülkelerini hedef pazar olarak görmektedir. Tekirdağ ise Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Almanya ve Avusturya gibi pazarlara yönelmeyi hedeflemektedir (Trakya Kalkınma Ajansı 8, 2020).

Yine Trakya Kalkınma Ajansı tarafından hazırlanan rapora göre Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerindeki sağlık turizmi yetki belgesine sahip hastaneler sağlık turizminde farklı branşlarda uzmanlaşmaya özen göstermektedir (Trakya Kalkınma Ajansı 8, 2020).

Aladağ Bayrak (2021) tarafından hazırlanan doktora tezinde Trakya Bölgesi'nde tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamalarının sağlık turizmine entegre edilmesinde sağlık hizmeti yöneticilerinin algı düzeyleri incelenmiştir. Çalışmada tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamalarının sağlık turizmi ile bütünleştirilmesinin bu alandaki rekabete olumlu etki edeceği ve destinasyonun rekabet gücünü artıracığı ifade edilmiştir.

Dalkıran (2017)'in çalışmasında Trakya Bölgesi'nin sağlık turizminde mevcut durumu ortaya konulmuş ve İl Sağlık Müdürlükleriyle yapılan görüşmelerle yapılan SWOT analizine yer verilmiştir. İlgili araştırmada bölgede sağlık turizminin geliştirilmesi için önerilen ve aşağıda yer verilen faaliyetlerin Trakya Kalkınma Ajansı ve İl Sağlık Müdürlüklerinin ortak çalışmalarıyla gerçekleştirildiği tespit edilmiştir.

- *“Üniversiteler ve İl Sağlık Müdürlükleri öncülüğünde durum tespiti yapılması*
- *Bir çatı organizasyonu kurulması*
- *Bölge sağlık turizmi master planının yapılması”*

Keser (2013) tarafından hazırlanan yüksek lisans tezi kapsamında Tekirdağ ilinin sağlık turizminde mevcut durumunu ortaya koymak amacıyla yabancı hasta sayıları, hastaların geldiği ülkeler ve tedavileri incelenmiştir. Ayrıca, Tekirdağ ilinin İstanbul'a ve Avrupa'ya yakınlığına değinilmiş, ilin sağlık turizmi potansiyeli ile sağlık turizmi alanında uluslararası belgelendirme süreçlerinin teşvik edilmesi hususuna vurgu yapılmıştır.

Mert (2013) tarafından yayınlanan “Sağlık Turizmi ve Uygulanabilirliği” başlıklı çalışmada Türkiye'nin sağlık turizminde durumu ortaya konulmuş ve Tekirdağ'ın mevcut durumda Türkiye'de sağlık turizmi alanında yaşanan gelişmelerin çok uzağında kaldığı ifade edilmiştir. Bunun aksine yapılan araştırmalar neticesinde Tekirdağ'da özellikle 2017 yılı itibarıyla medikal turizm alanında önemli gelişmelerin yaşandığı, Trakya Bölgesi illeri arasında en çok medikal turiste hizmet verilen ilin Tekirdağ olduğu tespit edilmiştir. Bu noktada Tekirdağ ilindeki özel hastane sayısının artması, özel sağlık tesislerinin medikal

turizm alanında artan yatırımları ile tanıtım ve pazarlama çalışmalarının katkısının önemli olduğu değerlendirilmektedir. Türkiye’de sağlık turizmi alanında yaşanan gelişmelerle doğru orantılı olarak Tekirdağ’ın bu alandaki potansiyelini hedef pazarlarını da çeşitlendirerek kullandığı söylenebilir.

Trakya Bölgesi’nde mevcut durumda her ne kadar sağlık turizmi odaklı ileri yaş turizmine yönelik bir yatırım bulunmasa da bölgenin bu konuda potansiyeli mevcuttur. Trakya Kalkınma Ajansı tarafından hazırlanan, 2013-2023 dönemini kapsayan Trakya Bölgesi Turizm Master Plan’da ifade edildiği üzere bölge ileri yaş turizmi (yaşlı bakımı) açısından da elverişlidir ve yeni yatırımlarla sağlık turizmi bu alanda da gelişim gösterebilir.

“Bölgenin kuzeyinde yer alan Istranca Dağları Koridoru ile Güneyinde yer alan Ganos Dağları Koridoru sahip oldukları doğal güzellikler ve temiz havası ile yaşlı bakım, akciğer hastalıkları ve emekliler için kaliteli yaşam olanaklarının sunulabileceği alanlardır. Bu bölgede köyler ile entegre yapıda gerekli tesislerin yapılarak sağlık turizminin geliştirilmesi önemlidir” (Trakya Bölgesi Turizm Master Planı, 2013).

Medikal turizm ve ileri yaş turizminin yanı sıra bölgede termal kaynaklar tespit edilmiş olup hali hazırda bir termal otel yatırımının Tekirdağ il sınırlarında devam ettiği bilinmektedir. Bununla birlikte bölgede 4 farklı lokasyonda termal kaynağın tespit edildiği, bu kaynakların da termal turizmin gelişmesi açısından önemli olduğu değerlendirilmektedir (<https://www.jeotermalhaberler.com>, 2021).

Trakya Bölgesi’nde medikal turizm, ileri yaş turizmi ve termal turizm potansiyelinin yanı sıra Edirne’de bulunan şifahane Sultan II.Bayezid Darüşşifası’nın *“Türk Wellness Felsefesi”* oluşturmak için hazır bir kaynak olduğu

ve sağlık turizminde niş bir alanda uzmanlaşmanın destinasyon rekabeti açısından önemi vurgulanmaktadır (Aladağ Bayrak, 2021; Ergüven, 2014). Bu alanda yapılacak yatırımlar da bölgenin sağlık turizminde rekabet edebilirliğine destek olacaktır.

BÖLÜM II

BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI

2.1 Dünyada Kalkınma Ajansları

Ülkeler farklı düzeylerde de olsa bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarıyla mücadele etmektedir (Tutar ve Demiral, 2007: 65). Bölgesel gelişmişlik farklılıklarının yarattığı sosyo-ekonomik sorunların çözümü ve sürdürülebilir bir bölgesel kalkınmanın sağlanabilmesi için ülkeler farklı politikalar uygulamaktadır.

Dünyada 1929 yılında yaşanan, *Büyük Bunalım* olarak da adlandırılan ekonomik kriz sonrasında bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarını en aza indirmek amacıyla ilk olarak 1933 yılında ABD'nin Tennessee bölgesinde bölgesel kalkınma ajansı kurulmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı olumsuzlukları ortadan kaldırmak ve ekonomik kalkınmayı sağlamak için 1950 ve 1960'lı yıllarda bölgesel kalkınma ajansları Avrupa ve Kuzey Amerika'da; 1980'li yıllarda da Yunanistan, İspanya, Danimarka ve Finlandiya'da kurulmuştur (Çelik, 2017: 146; Demir ve Karakuş, 2015:31).

1960'lı yıllarda uygulanan teşvik bazlı devlet destekli politikaların istenilen düzeyde bölgelere etki etmemesi ve 1970'li yıllarda yaşanan petrol kriziyle büyük bir değişim başlamış ve bölgesel kalkınma politikalarının önemi artmıştır. 1980'li yılların sonuna doğru ise merkezden yerele doğru yürütülen bölgesel kalkınma politikaları yön değiştirerek yerelden merkeze olacak şekilde planlanmaya başlamıştır (Tutar ve Demiral, 2007:66). Bölgesel planlama odaklı yaklaşımla birlikte karar alma ve uygulama süreçlerinde söz sahibi ağırlıklı olarak bölge aktörleridir ve böyle bir yaklaşımda kilit rol oynayan kurumlar bölgesel

kalkınma ajansları olarak karşımıza çıkmaktadır (Akiş, 2011'den aktaran Dalkıran ve Sarıca, 2020:159).

Literatürde farklı tanımları olsa da bölgesel kalkınma ajansları en genel anlamıyla bölgelerarası ve bölge içi gelişmişlik farklılıklarını azaltmak ve sosyo-ekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla bölge öncelikleri doğrultusunda çalışmalar yürüten yerel kurumlardır. Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği (EURADA) ise bölgesel kalkınma ajanslarını şu şekilde tanımlamaktadır: Bölgesel kalkınma ajansları, sektörel bazda ve genel olarak kalkınma problemlerini belirleyerek çözüm önerileri geliştiren ve projelere destek veren birimlerdir (Eren ve Cideciğiller, 2011).

2.2 Türkiye'de Kalkınma Ajansları

Dünyada ilk olarak 1933 yılında ABD'de kurulan kalkınma ajansları (Polat ve Yılmaz, 2014) Türkiye'de, 25 Ocak 2006 tarih ve 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun ile bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının azaltılması ve sosyo-ekonomik kalkınmanın sağlanması amacıyla kurulmuştur (Dalkıran ve Sarıca, 2020: 159).

AB üyeliği sürecinde gündeme alınan kalkınma ajansları kurulmadan önce AB standartlarına göre İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) oluşturulmuştur. Bu sınıflandırma kapsamında Türkiye genelinde üç düzeyde istatistikî bölge birimleri belirlenmiştir. 2004 - 2006 yıllarını kapsayan Ön Ulusal Kalkınma Planı (ÖUKP) ile de bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri tespit edilmiş ve bölgesel kalkınma planlarının hazırlanması hedeflenmiştir (Eren ve Cideciğiller, 2011). Bu gelişmelerin akabinde 5449 sayılı Kanunun ile İzmir Kalkınma Ajansı ve Çukurova Kalkınma Ajansı pilot ajans olarak kurulmuştur. 10.11.2008 tarihli 2008/14306 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile 25.07.2009 Tarihli 2009/15236 Sayılı Bakanlar Kurulu ile on altı kalkınma ajansı kurularak

ülke genelinde 26 kalkınma ajansı faaliyetlerine başlamıştır. Tablo 8’de Türkiye’de Düzey 1, Düzey 2 bölgeleri ile kalkınma ajanslarının kurulduğu iller ve kuruluş tarihlerine yer verilmiştir.

Tablo 8: Türkiye’de Düzey 1, Düzey 2 Bölgeleri ve Kalkınma Ajansları

Kod	Düzey 1 (12 Alt Bölge)	Kod	Düzey 2 Bölgesi (26 Alt Bölge)	Kalkınma Ajansları	Ajans Kuruluş Tarihleri
TR1	İstanbul	TR10	İstanbul	İstanbul Kalkınma Ajansı (İSTKA)	10.11.2008
TR2	Batı Marmara	TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	Trakya Kalkınma Ajansı (TRAKYAKA)	14.07.2009
		TR22	Balıkesir, Çanakkale	Güney Marmara Kalkınma Ajansı (GMKA)	26.07.2009
TR3	Ege	TR31	İzmir	İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA)	06.07.2006
		TR32	Denizli, Aydın, Muğla	Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA)	14.07.2009
		TR33	Kütahya, Afyonkarahisar, Uşak, Manisa	Zafer Kalkınma Ajansı(ZAFER)	14.07.2009
TR4	Doğu Marmara	TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı (BEBKA)	14.07.2009
		TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	Doğu Marmara Kalkınma Ajansı (MARKA)	25.07.2009
TR5	Batı Anadolu	TR51	Ankara	Ankara Kalkınma Ajansı (ANKARAKA)	25.07.2009
		TR52	Konya, Karaman	Mevlana Kalkınma Ajansı (MEVKA)	10.11.2008

TR6	Akdeniz	TR61	Isparta, Antalya, Burdur	Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (BAKA)	14.07.2009
		TR62	Adana, Mersin	Çukurova Kalkınma Ajansı (ÇKA)	31.05.2006
		TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı (DOĞAKA)	14.07.2009
TR7	Orta Anadolu	TR71	Nevşehir, Niğde, Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir	Ahiler Kalkınma Ajansı (AHİKA)	25.07.2009
		TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	Orta Anadolu Kalkınma Ajansı (ORAN)	25.07.2009
TR8	Batı Karadeniz	TR8	Zonguldak, Karabük, Bartın	Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı (BAKKA)	25.07.2009
		TR82	Kastamonu, Sinop, Çankırı	Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı (KUZKA)	25.07.2009
		TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA)	22.11.2008
TR9	Doğu Karadeniz	TR90	Trabzon, Artvin, Gümüşhane, Giresun, Ordu, Rize	Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı (DOKA)	25.07.2009
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı (KUDAKA)	22.11.2008
		TRA2	Kars, Ağrı, Ardahan, Iğdır	Serhat Kalkınma Ajansı (SERKA)	25.07.2009
TRB	Ortadoğu Anadolu	TRB1	Malatya, Bingöl, Elazığ, Tunceli	Fırat Kalkınma Ajansı (FKA)	17.07.2009
		TRB2	Van, Bitlis, Muş, Hakkari	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (DAKA)	22.11.2008

TRC	Güneydoğu Anadolu	TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	İpekyolu Kalkınma Ajansı (İKA)	22.11.2008
		TRC2	Diyarbakır, Şanlıurfa	Karacadağ Kalkınma Ajansı (KARACADAĞ)	10.11.2008
		TRC3	Mardin, Batman, Siirt, Şırnak	Dicle Kalkınma Ajansı (DİKA)	22.11.2008

Kaynak: Künye, 2014.

İlk kurulduğu dönemde Devlet Planlama Teşkilatı koordinasyonunda faaliyet gösteren kalkınma ajansları, 2011-2018 yılları arasında Kalkınma Bakanlığına bağlı olarak çalışmalarını yürütmüştür. 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçiş ile birlikte T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü kurulmuş olup; ajanslar bu kuruma bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmeye devam etmektedir (Dalkıran ve Sarıca, 2020:159-160; T.C. Resmi Gazete, 4 no'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 15.07.2018, Sayı: 30479). İlgili kararnamede Kalkınma Ajansları görev ve yetkileri aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

- a) *“Yerel yönetimlerin plânlama çalışmalarına teknik destek sağlamak.*
- b) *Bölge plân ve programlarının uygulanmasını sağlayıcı faaliyet ve projelere destek olmak; bu kapsamda desteklenen faaliyet ve projelerin uygulama sürecini izlemek, değerlendirmek ve sonuçlarını Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına bildirmek.*
- c) *Bölge plân ve programlarına uygun olarak bölgenin kırsal ve yerel kalkınma ile ilgili kapasitesinin geliştirilmesine katkıda bulunmak ve bu kapsamdaki projelere destek sağlamak.*
- d) *Bölgede kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülen ve bölge plân ve programlar açısından önemli görülen diğer projeleri izlemek.*

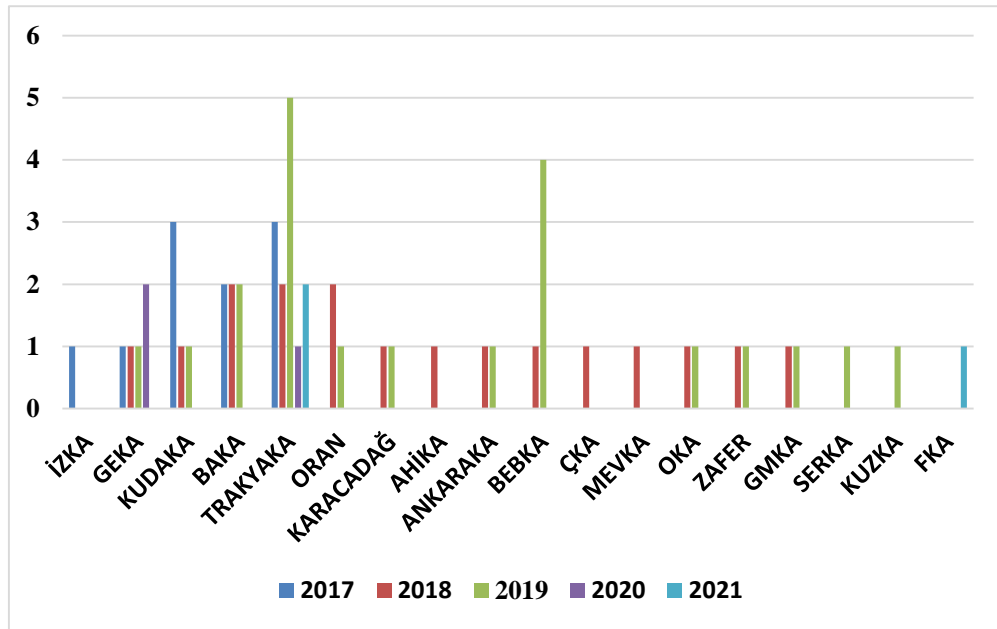
- e) Bölgesel gelişme hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik olarak kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek.
 - f) Bölgesel gelişmeye yönelik Ajansa tahsis edilen iç ve dış kaynaklı fonları, bölge plân ve programlarına uygun olarak kullanmak veya kullandırmak.
 - g) Bölgenin kaynak ve olanaklarını tespit etmeye, ekonomik ve sosyal gelişmeyi hızlandırmaya ve rekabet gücünü artırmaya yönelik araştırmalar yapmak, yaptırmak, başka kişi, kurum ve kuruluşların yaptığı araştırmaları desteklemek.
 - h) Bölgenin iş ve yatırım imkânlarının, ilgili kuruluşlarla işbirliği halinde ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtımını yapmak veya yaptırmak.
 - i) Bölge illerinde yatırımcıların, kamu kurum ve kuruluşlarının görev ve yetki alanına giren izin ve ruhsat işlemleri ile diğer idari iş ve işlemlerini, ilgili mevzuatta belirtilen süre içinde sonuçlandırmak üzere tek elden takip ve koordine etmek.
 - j) Yönetim, üretim, tanıtım, pazarlama, teknoloji, finansman, örgütlenme ve işgücü eğitimi gibi konularda, ilgili kuruluşlarla işbirliği sağlayarak küçük ve orta ölçekli işletmelerle yeni girişimcileri desteklemek.
 - k) Türkiye'nin katıldığı ikili veya çok taraflı uluslararası programlara ilişkin faaliyetlerin bölgede tanıtımını yapmak ve bu programlar kapsamında proje geliştirilmesine katkı sağlamak.
 - l) Ajansın faaliyetleri, malî yapısı ve ajansla ilgili diğer hususların güncel olarak yayımlanacağı bir internet sitesi oluşturmak.”
- (<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180715-1.pdf>)

Bölgesel kalkınma ajansları faaliyet gösterdikleri bölgelerin gelişme eksenleri doğrultusunda çalışmalarını planlamaktadır. Bu kapsamda ajansların imalat sanayi, dijitalleşme, kırsal kalkınma, girişimcilik, dış ticaret, turizm gibi alanlarda çalışmalar yürüttüğü görülmektedir (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2020).

2.2.1 Bölgesel Kalkınma Ajansları Tarafından Yürütülen Sağlık Turizmi Çalışmaları

Türkiye’de 26 farklı bölgede faaliyet gösteren kalkınma ajanslarının sağlık turizmi alanında yürüttükleri faaliyetleri tespit etmek amacıyla ajansların 2017-2021 yıllarına ait faaliyet raporları ile 2017-2020 yıllarına ait Kalkınma Ajansları Genel Faaliyet Raporları incelenmiştir. Mali ve teknik destek programları hariç tutularak yapılan araştırmada ajansların sağlık turizmi, medikal turizm, termal turizm alanlarında tanıtım ve pazarlama, eğitim, iş birliğini geliştirmeye yönelik çalışmaların bulunduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmalar “tanıtım ve bilgilendirme”, “eğitim”, referans doküman hazırlanması” ve “ iş birliği geliştirme” şeklinde gruplandırılmıştır.

Şekil 10: Tanıtım ve Bilgilendirme Faaliyetleri, 2017-2021

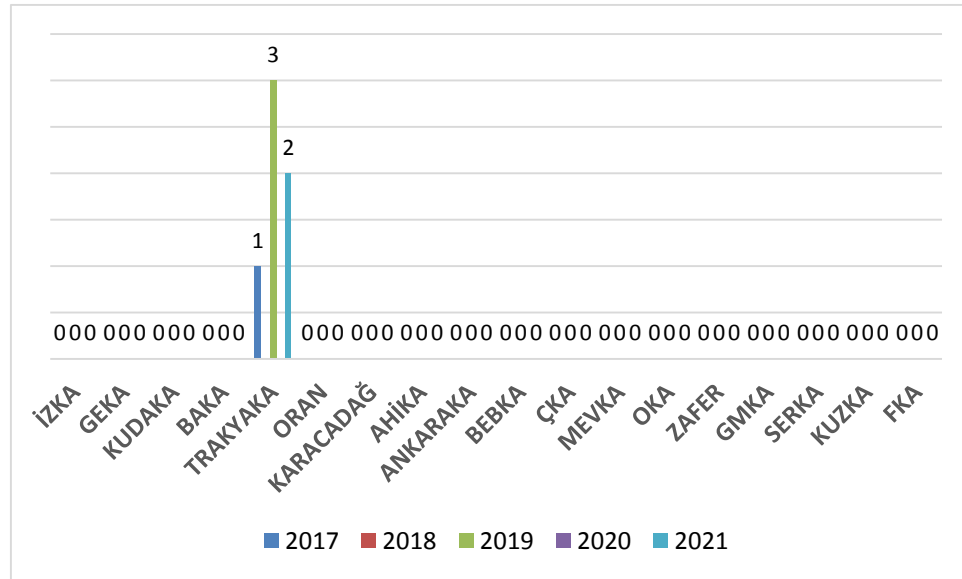

Şekil 10 incelendiğinde 2017-2021 yılları arasında 18 kalkınma ajansının sağlık turizmi alanında tanıtım ve bilgilendirme faaliyetleri yürüttüğü görülmektedir. Tanıtım ve bilgilendirme faaliyetlerinde ağırlıklı olarak fuar

katılımları yer almıştır (bkz. Ek 1). Bu faaliyetlerin yıllara göre dağılımına bakıldığında ise 5 yıl süresince tanıtım ve bilgilendirme çalışmalarına TRAKYAKA tarafından devam edildiği, BAKA, GEKA ve KUDAKA'nın ise 3 yıl süresince bu alanda çalışmalar yaptığı görülmüştür.

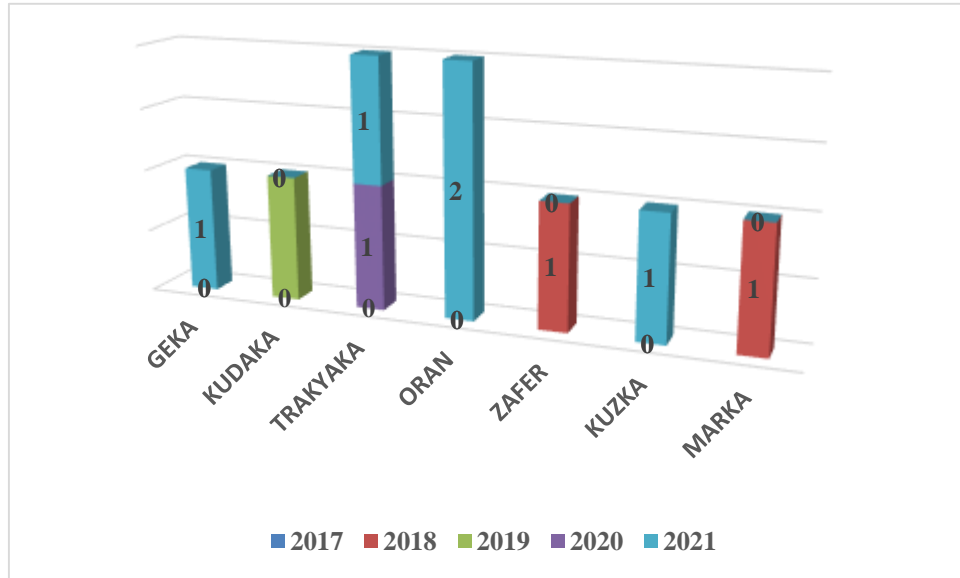
Ajanslar tarafından bu alanda yapılan diğer faaliyetler ise eğitimlerdir. Şekil 11 incelendiğinde sadece TRAKYAKA tarafından sağlık turizmi alanında eğitimlerin düzenlendiği, eğitim faaliyetlerinin özellikle 2019 yılında yoğunlaştığı görülmektedir.

Şekil 11: Eğitim Faaliyetleri, 2017-2021

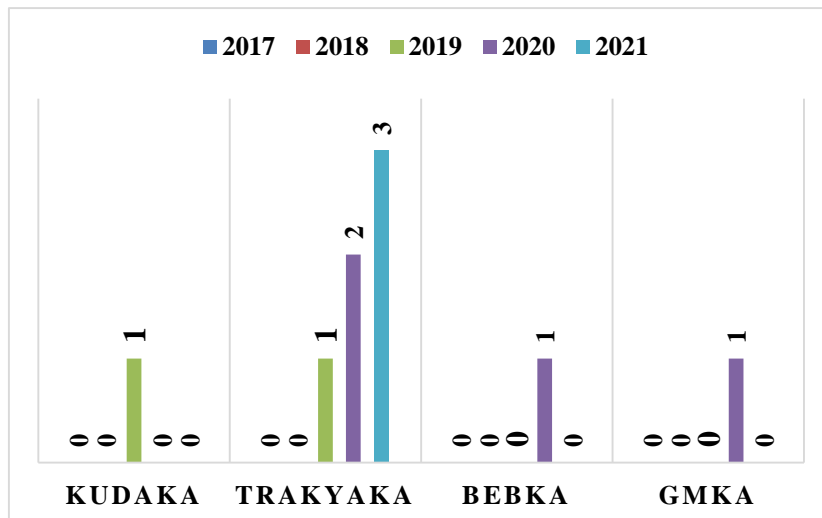
Sağlık turizmi alanında çalışmalar yapan ajanslar hazırladıkları stratejik planlar, sektör raporları gibi referans dokümanlarıyla da sektörün mevcut durumunu ortaya koyarak bölgelerinde yol haritasının belirlenmesine katkı sağlamıştır. Şekil 12 incelendiğinde 7 ajansın farklı yıllarda referans doküman hazırladığı görülmektedir.

Şekil 12: Referans Doküman Hazırlanması, 2017-2021

İş birliği geliştirme faaliyetleri de bu kapsamda değerlendirilen diğer bir faaliyet olmuştur. Şekil 13 incelendiğinde KUDAKA, BEBKA ve GMKA'nın bu kapsamda 1 faaliyet gerçekleştirdiği TRAKYAKA'nın ise bu konuda faaliyetlerini yoğunlaştırdığı görülmektedir (Bkz. Ek 1).

Şekil 13: İş Birliği Geliştirme Faaliyetleri, 2017-2021

BÖLÜM III

MEDİKAL TURİZMİN GELİŞİMİNE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ ETKİSİ: TRAKYA KALKINMA AJANSI ÖRNEĞİ

3.1 Araştırmanın Önemi

Bölgesel kalkınmanın sağlanmasında turizm sektörü öncelikli alanlar arasında yer almaktadır. Bu noktada bir hizmet ihracatı olarak değerlendirilen sağlık turizmi de bölgesel kalkınmaya katkı sağlayan önemli alternatif turizm türlerinden biridir. Literatür incelendiğinde bölgesel olarak sağlık turizmi çalışmalarının ele alındığı ve bu konuda bölgesel kalkınma ajanslarının rolünü/etkisini inceleyen sınırlı sayıda çalışmanın olduğu görülmüştür. Benzer şekilde Trakya Bölgesi'nin sağlık turizmi potansiyeli ile medikal turizmde mevcut durumunu ortaya koyan ve bölgede bu alanda çalışmaları koordine eden Trakya Kalkınma Ajansı'nın rolünü ve etkisini ele alan kapsamlı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle bu çalışma ile hem bölgenin sağlık turizminde mevcut durumunun tespit edilmesi hem de bölgede son beş yıldır medikal turizm alanında yapılan stratejik planlamalar, tanıtım ve pazarlama çalışmaları ile paydaşlar arasında koordinasyonun sağlanmasından sorumlu Trakya Kalkınma Ajansı'nın etkisinin belirlenmesi önem arz etmektedir.

3.2 Araştırmanın Amacı

Trakya Bölgesi stratejik konumu, modern sağlık tesisleri ve kaliteli hizmet sunumuyla birlikte medikal turizmde önemli destinasyonlardan biri haline gelmiş ve Sağlık Bakanlığı tarafından da bu alanda 2020 yılında hazırlanan 'Sağlık Turizmi Odaklı, Kapasite Güçlendirme, Marka Oluşturma ve Küresel Rekabet Edilebilirlik Projesi'nde yer almıştır. Bölgenin medikal turizmde

yakaladığı ivme, sağlık turisti sayısındaki artışla birlikte hizmet ihracatı rakamlarına da yansımıştır. Yaşanan bu gelişmelerin arka planında kamu, özel sektör ve sivil toplum ile iş birliğinin önemi yadsınamaz.

Bu çalışmanın amacı, Trakya Bölgesi'nde medikal turizm alanında yaşanan gelişmelerde temel misyonu kamu, özel sektör ve sivil toplum arasında koordinasyonu sağlayarak bölge kalkınmasına katkı sunmak olan Trakya Kalkınma Ajansı'nın rolünü tespit etmektir.

3.3 Araştırmanın Varsayımları ve Kısıtları

Bu araştırmaya 2017-2021 yıllarına ait Trakya Kalkınma Ajansı faaliyet raporları, 2017-2020 yıllarını kapsayan Kalkınma Ajansları Genel Faaliyet Raporları ile Trakya Bölgesi Sağlık Turizmi Strateji Raporu'nda yer verilen faaliyetler dahil edilmiştir. İncelenen dokümanlarda yer alan tüm bilgilerin doğru olduğu varsayılmıştır.

Bu araştırma kapsamında medikal turizmle ilgili Trakya Kalkınma Ajansı tarafından yapılan çalışmalara ilişkin verilere Ajans tarafından hazırlanan dokümanlardan ve Ajans web sayfasından ulaşılmıştır. Araştırmada sadece ikincil verilerden yararlanılması araştırmanın kısıtı olarak değerlendirilebilir.

3.4 Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan durum çalışması seçilmiştir. Çalışmada var olan durumun nesnel bir biçimde ortaya konması hedeflenmiştir.

Cromwell (2003)'e göre durum çalışması tek bir kişi, program, olay, süreç, kurum, kuruluş, sosyal grup veya olgunun özel bir zaman diliminde uygun veri toplama araçlarının bir arada kullanılarak incelenmesi olarak tanımlanmaktadır (Yüksel, 2021). Alanyazında örnek olay incelemesi ya da vaka çalışması olarak da ifade edilen durum çalışmalarıyla, “niçin” ve “nasıl” soruları baz alınarak belirlenen bir olgu derinlemesine incelenmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 1999: 289'dan aktaran Mehter Aykın, 2021). Durum çalışması desenlerinden biri olan bütüncül tek durum deseninde tek bir analiz birimiyle (bir kurum, bir program, bir birey vb.) çalışmalar yürütülmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 290'dan aktaran Subaşı ve Okumuş, 2017).

Bu çalışma durum çalışması desenlerinden bütüncül tek durum deseni ile yapılandırılmış, Trakya Kalkınma Ajansı'nın bölgede medikal turizmde gelişimine etkisi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Nitel çalışmalarda verilerin toplanmasında ve değerlendirilmesinde araştırmacının alan ile ilgili deneyimleri son derece önemli ve sonuçların değerlendirilmesi aşamasında yararlıdır. Bu çalışma kapsamında araştırmayı yürüten araştırmacı 2017 yılından bu yana Trakya Kalkınma Ajansı'nda sağlık turizmi çalışmalarını koordine etmekte ve aktif olarak bu faaliyetlerde görev almaktadır. Bununla birlikte araştırmacı bu çalışma ile sektör deneyimlerini alanyazına aktarmayı da hedeflemiştir.

3.5 Trakya Kalkınma Ajansı

Türkiye’de faaliyette olan 26 kalkınma ajansından biri olan Trakya Kalkınma Ajansı, Tekirdağ merkez olmak üzere Edirne ve Kırklareli illerini kapsayan TR21 Trakya Bölgesi’nde çalışmalarını yürütmektedir. Ajans, 14 Temmuz 2009 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla kurulmuş, 2009 Aralık ayında kurucu genel sekreterin atanmasının ardından 2010 yılı Mayıs ayı itibariyle aktif olarak çalışmalarına başlamıştır.

Ajans, bölgede koordinatör kurum olarak bölgesel kalkınmanın sağlanması amacıyla kamu kesimi, özel sektör, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları iş birliğinde sonuç odaklı projeler yürütmektedir. Ajansın kuruluşundan bu yana planlama çalışmalarının yanı sıra ağırlıklı olarak turizm, dış ticaret, imalat, tohum, girişimcilik gibi konularda çalışmalar yürüttüğü ve destekler verdiği görülmektedir (Trakya Kalkınma Ajansı 9, 2021).

3.6 Trakya Kalkınma Ajansı Destek Mekanizmaları

Kalkınma Ajansları, faaliyet gösterdikleri bölgede kalkınmanın sağlanabilmesi için farklı destekleme yöntemlerine sahiptir. Bu kapsamda bölgenin kalkınma odaklı önceliklerine göre Ajans bölgedeki paydaşlarına teknik ve mali destekler sağlamaktadır. Trakya Kalkınma Ajansı’nın Proje ve Faaliyet Destekleme Yönetmeliği’ne göre düzenlediği destek programlarına aşağıda yer verilmiştir.

Teknik Destek: Trakya Kalkınma Ajansı tarafında uygulanan Teknik Destek Programı, kurumların insan kaynağı kapasitesinin geliştirilmesi, danışmanlık, eğitim, lobi faaliyetleri gibi uygulamaları kapsamaktadır. İlgili programa çalışma yılı içerisinde belirlenen öncelikler ve sektörlere göre kamu kurum kuruluşları, sivil toplum örgütleri, özel sektör başvuru yapabilir.

Fizibilite Desteği: Trakya Kalkınma Ajansı, TR 21 Trakya Bölge Planı ile uyumlu olacak şekilde bölge kalkınmasına önemli katkı sağlayacak alanlarda yatırım fırsatlarının tespit edilmesi ve planlama süreçlerinin yönetilmesi amacıyla belirli dönemlerde ilan edilen çağrılarla fizibilite raporlarının hazırlanmasına destek vermektedir.

Proje Teklif Çağrısı (Mali Destek Programı): Proje teklif çağrısı, doğrudan hibe desteğinin verildiği bir programdır. Bu program kapsamında bölge planında yer alan öncelikler doğrultusunda destek verilecek sektörler ve kurumlar belirlenmektedir. Hazırlanan başvuru rehberinde projelerin desteklenme kriterleri, hibe oranları ve süreleri ile başvuru süreçlerine ilişkin detaylı bilgilendirmeler yer almaktadır.

Proje teklif çağrısı süresince, potansiyel başvuru sahiplerine yönelik bilgilendirme toplantıları ile başvuru rehberinde belirtilen usul ve esaslara göre proje hazırlamalarına yardımcı olacak eğitimler ve atölye çalışmaları düzenlenebilmektedir. Program başvuru rehberinde belirtilen sürelerde proje önerileri Ajansa sunulduktan sonra başvurular başvuru rehberi doğrultusunda değerlendirilmektedir.

Güdümlü Proje Desteği: Ajanslar, bölge planlarında veya saha çalışmaları sonucunda belirlenen öncelikli alanlarda, fizibilite raporu Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından onaylanmış projelere destek sağlayabilmektedir. Güdümlü projeler, proje teklif çağrısı yöntemi uygulanmadan doğrudan destek sağlamaya yönelik olarak, bölge planında öngörülen öncelikler doğrultusunda, konusu ve koşulları ajans öncülüğünde ve yönlendirmesinde belirlenen özel nitelikli model projelerdir.

Bu projelerde genel olarak,

a) “ *Özel sektör işletmeciliğini güçlendirecek şekilde, üretim ve ihracat kapasitesinin geliştirilmesi, iyi uygulama örneklerinin oluşturulması, sektörel ihtisaslaşmanın desteklenmesi, özel bilgi, beceri ve teknolojilerin geliştirilmesi, transferi veya yaygınlaştırılması, yeni finansman modellerinin geliştirilmesi, kamu-üniversite-sanayi işbirliğinin desteklenmesi, yeni hizmet ve üretim organizasyonlarının geliştirilmesi, iş birliği ağları ve değer zinciri oluşturulması, kümelenmelerin desteklenmesi, yeni sanayi altyapısı ve organizasyon modellerinin geliştirilmesi ve bölgedeki sektörlerin ihtiyaç duyacağı alanlarda insan kaynaklarının geliştirilmesi,*”

b) “ *Sosyal dayanışmayı ve sorumluluk bilincini güçlendirecek, kültürel değerleri koruyacak ve geliştirecek şekilde, dezavantajlı grupların sosyal, kültürel ve fiziksel hizmetlere erişebilirliklerini kolaylaştıracak altyapının tesis edilmesi, göçün olumsuz etkilerinin önlenmesi, sosyal hayatın kolaylaştırılması, somut olmayan kültürel mirasın yaşatılması esastır.*”

Ajans, proje fikrinin ortaya çıkmasıyla birlikte projenin genel çerçevesini belirleyerek projede yer alabilecek muhtemel paydaşları bir araya getirmektedir. Bu projelerde üniversite, kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının iş birliği içinde olması önemlidir. Ajans, güdümlü projelerde toplam proje maliyetinin en fazla yüzde yetmiş beşi oranında mali destek sağlayabilir. Güdümlü projelerde

projeye dahil olan tüm kurumların nakdi destek sağlaması ve projenin sürdürülebilirliğine yönelik taahhütlerde bulunması gerekmektedir.

Güdümlü projenin geliştirilmesi sürecinde ajans koordinasyonunda Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından belirlenen esaslara uygun olarak projenin fizibilite raporu hazırlanır. Projenin fizibilite raporuyla yapılabilirliği anlaşıldığı takdirde proje ve fizibilite raporu Ajans Yönetim Kurulu onayına sunulmaktadır. Yönetim Kurulunun bu belgeleri onaylamasının ardından proje dosyası fizibilite raporuyla birlikte Bakanlık onayına gönderilmektedir. Güdümlü proje önerisi Bakanlık tarafından onaylandığı takdirde ajans tarafından desteklenebilmektedir (Trakya Kalkınma Ajansı 10, 2021).

3.7 Trakya Kalkınma Ajansı Tarafından Yürütülen Medikal Turizm Çalışmaları

Trakya Kalkınma Ajansı, kurulduğu günden bu yana bölgesel kalkınmanın sağlanmasında önemi yadsınamayacak turizm sektörünü farklı mekanizmalarla desteklemiş ve öncelikli çalışma alanlarına dahil etmiştir (Dalkıran ve Sarıca, 2020: 160). 2010 yılından bu yana mali destek programlarıyla kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarından gelen turizm projelerini desteklemiş; paydaşlarıyla iş birliğinde geliştirdiği turizm alanındaki çalışmalarını hayata geçirmiştir (Siyaset Dergisi, 2021; Turizm Ajansı, 2019).

Tarih, kültür, kırsal, eko turizm, gastronomi turizmi alanlarında yapılan çalışmaların yanı sıra Trakya Kalkınma Ajansı 2017 yılı itibariyle alternatif turizm türlerinden biri olan ve bir hizmet ihracatı olarak değerlendirilen medikal turizm çalışmalarını gündemine almıştır (Trakya Kalkınma Ajansı 1, 2021).

Bu bölümünde Trakya Kalkınma Ajansı tarafından 2017-2021 yılları arasında bölgede medikal turizmin geliştirilmesi amacıyla yürütülen faaliyetlere yer verilecektir:

- Hestourex Fuar Katılımı, 6-9 Nisan 2017
- Trakya Sağlık Turizmi Çalıştayı, 25 Mayıs 2017
- Sağlık Turizmi Uluslararası Pazarlama ve Teşvik Yönetişimi Eğitimi, 4-5 Temmuz 2017
- Sofya Sağlık Turizmi Çalıştayı, 12-13 Aralık 2017
- Hestourex Fuar Katılımı, 5-8 Nisan 2018
- Yunanistan Alım Heyeti Ağırması, 22-23 Aralık 2018
- Sağlık Turizmi İstişare Toplantısı, 15 Ocak 2019
- Hestourex Fuar Katılımı 4-7 Nisan 2019
- Yunanistan'da Trakya Bölgesi Sağlık Turizmi Tanıtım ve Networking Etkinliği, 16-17 Nisan 2019
- Sağlık Turizmi İletişim Eğitimi, 6-7 Mayıs 2019
- Sağlık Turizmi 2'nci İstişare Toplantısı, 22 Temmuz 2019
- Sağlık Turizminde Pazarlama ve Sunum Teknikleri Eğitimi, 27-28 Ağustos 2019
- İngilizce Dil Eğitimi, Kasım 2019
- Sağlık Turizmi Tanıtım Filmi, Aralık 2019
- Trakya Uluslararası Sağlık Turizmi Zirvesi, 12 Aralık 2019
- Trakya Bölgesi Sağlık Turizmi Strateji Raporu Hazırlanması, Ocak 2020
- Holiday& Spa Expo Softa Turizm Fuarı Katılımı, 13-15 Şubat 2020
- Trakya Sağlık Turizmini Geliştirme Derneği'nin Kurulması, Temmuz 2020

- Dijital Pazarlama Eğitimi, 1-23 Mart 2021, 17 Mayıs-8 Haziran 2021
- Bosna Hersek Sağlık Turizmi Fuar Katılımı, 20-21 Mayıs 2021
- Sağlık Turizmi Eğitimi, 15-20 Kasım 2021
- Romanya Alım Heyeti Organizasyonu, 16-19 Aralık 2021
- Sağlık Turizmi Destekleri
- Özel Hastane Ön Fizibilite Raporu

3.7.1 Hestourex Fuar Katılımı, 6-9 Nisan 2017

Trakya Kalkınma Ajansı koordinasyonunda Trakya Bölgesi'nde faaliyet gösteren kamu, özel ve üniversite hastaneleri olmak üzere toplam 14 hastane 6-9 Nisan 2017 tarihlerinde Antalya'da düzenlenen Uluslararası Sağlık, Spor ve Alternatif Turizm Fuarı Hestourex'e katılım sağlamıştır. Fuara katılım sağlayan sağlık tesisleri temsilcileri yerli ve yabancı alım heyetle 1000'in üzerinde görüşme yapmıştır. Bölgesel olarak sağlık turizmi geliştirme çalışmaları kapsamında ortak yapılan ilk etkinlik olması sebebiyle Trakya Bölgesi'ndeki sağlık turizmi çalışmaları açısından bir dönüm noktası olmuştur. Bu fuar ile sağlık tesisleri farklı bölgeler ve ülkelerde yürütülen çalışmalar hakkında bilgi sahibi olmuş ve sağlık turizmi alanında yatırımlarını hızlandırmaya karar vermiştir (Trakya Kalkınma Ajansı 1, 2017)

Görsel 1: Hestourex 2017 Fuarı Katılımından Bir Görsel

3.7.2 Trakya Sağlık Turizmi Çalıştayı, 25 Mayıs 2017

Trakya Kalkınma Ajansı'nın koordinatör rolünü üstlendiği sağlık turizmini geliştirme çalışmalarında bölgenin yol haritasını belirlemek amacıyla 25 Mayıs 2017 tarihinde "Trakya Sağlık Turizmi Çalıştayı" düzenlemiştir. Kamu, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve turizm sektör temsilcilerinin katılımıyla bölgenin sağlık turizminde SWOT analizi yapılarak mevcut durumu ortaya konmuş ve sağlık turizminin geliştirilmesi için yürütülecek faaliyetlere ilişkin görüşler tespit edilmiştir. Çalıştay sonucunda kurumsallaşma, hedef pazarlar ile tanıtım ve pazarlama konularında bölgenin stratejisini şekillendirecek kararlar alınmıştır.

Görsel 2: 25 Mayıs 2017 Tarihinde Düzenlenen Trakya Sağlık Turizmi Çalıştayına İlişkin Bir Görsel

3.7.3 Sağlık Turizmi Uluslararası Pazarlama ve Teşvik Yönetişimi Eğitimi, 4-5 Temmuz 2017

Bölgede sağlık turizmi alanında nitelikli personel ihtiyacının karşılanması amacıyla eğitim planlamaları yapılmıştır. Bu kapsamda ilk eğitim 4-5 Temmuz 2017 tarihlerinde Trakya Kalkınma Ajansı koordinasyonu ve desteğiyle düzenlenen “Sağlık Turizmi Uluslararası Pazarlama ve Teşvik Yönetişimi Eğitimi” dir. Eğitime Trakya Bölgesi’nde faaliyet gösteren kamu, özel ve üniversite hastanelerinden 22 yetkili katılım sağlamış ve eğitim kapsamında katılımcılar, sağlık turizminin gelişimi, analiz ve strateji belirleme, hedeflenen pazarlarda müşteri bulma, sağlık turizmine yönelik devlet destek ve teşvikleri, sağlık turizmi yetki belgesi yönetmeliği hakkında bilgi edinmiştir. Bu sayede özellikle sağlık turizmi yetki belgesi alınması konusunda sağlık tesislerinin farkındalığının artırıldığı ve mevzuatın yayınlamasıyla birlikte Türkiye’de bu alanda yetkilendirilen ilk sağlık tesisleri arasında Trakya Bölgesi’nde bulunan

hastanelerin yer aldığı görülmüştür (<http://ozelhastaneler.org.tr/saglik-turizmi-yetki-belgesi-alan-kurumlar/> Erişim: 23.11.2021)

Görsel 3: Sağlık Turizmi Uluslararası Pazarlama ve Teşvik Yönetişimi Eğitimi'nden Bir Görsel

3.7.4 Sofya Sağlık Turizmi Çalıştayı, 12-13 Aralık 2017

Trakya Kalkınma Ajansı öncülüğünde, 12-13 Aralık 2017 tarihlerinde Bulgaristan/Sofya'da düzenlenen sağlık turizmi çalıştaya bölgeden 3 özel hastanenin katılımı organize edilmiş ve bu hastaneler Bulgar otoriteleri ile iki gün süreyle ikili görüşmeler gerçekleştirmiştir.

3.7.5 Hestourex Fuar Katılımı, 5-8 Nisan 2018

Trakya Kalkınma Ajansı, Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ İl Sağlık Müdürlükleri, kamu, üniversite ve özel hastane temsilcileri ile birlikte Antalya'da 5-8 Nisan 2018 tarihlerinde düzenlenen fuara katılım sağlamıştır. 160 ülkeden

5000 alım heyetinin yer aldığı fuarda, bölgenin sağlık turizmi altyapısı tanıtılmış; Edirne, Tekirdağ ve Kırklareli'den katılan 11 özel, kamu ve üniversite hastanesinin yetkilileri yaklaşık 3000 görüşme yapmış ve iş bağlantıları kurma fırsatı elde etmiştir.

Görsel 4: Hestourex 2018 Fuarı Katılımından Bir Görsel

3.7.6 Yunanistan Alım Heyeti Ağırması, 22-23 Aralık 2018

Trakya Kalkınma Ajansı organizasyonu ile Yunanistan'ın Gümölcine ve İskeçe şehirlerinde farklı branşlarda çalışan 7 soydaş doktorun katılımıyla 22-23 Aralık 2018 tarihinde alım heyeti düzenlenmiştir. Program kapsamında Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerinde sağlık turizmi yetki belgesi almış sağlık tesisleri ziyaret edilmiş ve doktorlar ile bölge hastaneleri arasında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu program ile bölgenin sağlık turizmi kapasitesinin daha iyi tanıtılması, taraflar arasında iletişimin devam ettirilmesi ve bölgeye hasta yönlendirilmesi amaçlanmıştır.

Görsel 5: Hastane Ziyaretinden Bir Görsel

3.7.7 Sağlık Turizmi İstişare Toplantısı, 15 Ocak 2019

Trakya Kalkınma Ajansı koordinasyonunda Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ İl Sağlık müdürlükleri, Trakya Bölgesi'nde sağlık turizmi yetki belgesi almış kamu, özel ve üniversite hastaneleri yetkililerinin katılımlarıyla 15 Ocak 2019 tarihinde Ajans merkez binasında bir istişare toplantısı düzenlenmiştir. Toplantıda 2018 yılı değerlendirmesi ile 2019 yılında sağlık turizmi alanında yürütülecek faaliyetler planlanmıştır.

Görsel 6: Sağlık Turizmi İstişare Toplantısından Bir Görsel

3.7.8 Hestourex Fuar Katılımı 4-7 Nisan 2019

Trakya Kalkınma Ajansı desteğiyle 4-7 Nisan 2019 tarihlerinde Antalya Fuar Merkezi'nde düzenlenen fuara Trakya Bölgesi'nde sağlık turizmi yetki belgesine sahip 6 hastane ile katılım sağlanmıştır. Katılımcılar, 4 gün süreyle farklı ülkelerden gelen satın alım heyetleriyle 350'yi aşkın görüşme yapmış ve bölgenin sağlık turizmi altyapısını tanıtmıştır. Bununla birlikte Özel Çerkezköy İrmet Hastanesi yetkilisi Prof. Dr. İlhan Mavioğlu tarafından panel alanında “F-MIDCAB” konulu sunum yapılmıştır.

Görsel 7: Hestourex Fuar Katılımından Bir Görsel

3.7.9 Yunanistan’da Trakya Bölgesi Sağlık Turizmi Tanıtım ve Networking Etkinliği, 16-17 Nisan 2019

Trakya Kalkınma Ajansı koordinasyonu, Selanik Başkonsolosluğu, Selanik Ticaret Ataşeliği, Atina Kültür ve Tanıtma Müşavirliği, TURSAB Trakya ve Trakya Bölgesi’nde sağlık turizmi yapan kamu, özel ve üniversite hastaneleri ile acentelerin iş birliğiyle 16-17 Nisan 2019 tarihlerinde Yunanistan’ın Selanik ve Gümülcine şehirlerinde tanıtım ve B2B networking etkinliği düzenlenmiştir. Etkinliğe Trakya Bölgesi’nden sağlık turizmi yetki belgesine sahip 12 kurum, Yunanistan tarafından Selanik Sağlık Çalışanları Birliği, Batı Trakya Azınlığı Yüksek Tahsilliler Derneği, sigorta şirketleri, sağlık turizmi yapan acenteler, özel kliniklerde görev yapan doktorlar ve basın temsilcileri katılım sağlamıştır. Etkinliğe Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerinden hastane yetkilileri kendi kapasitelerini tanıtmak amacıyla sunumlar ve Yunanistan tarafından katılım sağlayan kurum temsilcileri ile bire bir görüşmeler yapmıştır.

Görsel 8: İkili Görüşmelerden Bir Görsel

3.7.10 Sağlık Turizmi İletişim Eğitimi, 6-7 Mayıs 2019

Trakya Kalkınma Ajansı desteğiyle Trakya Bölgesi'nde sağlık turizmi yapan sağlık tesislerinde görevli personele yönelik sağlık turizminde hasta iletişimi, ağırlama yöntemleri ve memnuniyet artırıcı aktiviteler alanında eğitim verilmiştir. Eğitime Özel Çerkezköy İrmet Hastanesi ev sahipliği yapmış, 4 farklı oturumda düzenlenen eğitime bölgedeki birçok hastaneden 450 sağlık personeli katılım sağlamıştır.

Görsel 9: İletişim Eğitiminden Bir Görsel

3.7.11 Sağlık Turizmi İstişare Toplantısı, 22 Temmuz 2019

Trakya Kalkınma Ajansı koordinasyonunda Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ İl Sağlık Müdürlükleri, Trakya Bölgesi'nde sağlık turizmi yetki belgesine sahip kamu, özel ve üniversite hastaneleri yetkililerinin katılımıyla 22 Temmuz 2019 tarihinde Edirne'de istişare toplantısı düzenlenmiştir. Toplantıya, Kalkınma Ajansları Eşleştirme Programı kapsamında Güney Marmara Kalkınma Ajansı Genel Sekreteri Abdullah Güç, Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı (KUDAKA) Genel Sekreteri Prof.Dr. Osman Demirdöğen, KUDAKA Tanıtım Birim Başkanı Müzeyyen İnci ve Erzurum Bölge Eğitim ve Araştırma Hastanesi yetkilileri katılım sağlamıştır. Toplantıda, Trakya Bölgesi'nde yürütülen sağlık turizmi çalışmaları hakkında sunum yapılmış, bölgeler arasında yapılabilecek iş birliği faaliyetleri görüşülmüştür.

Görsel 10: İstişare Toplantısından Bir Görsel

3.7.12 Sağlık Turizminde Pazarlama ve Sunum Teknikleri Eğitimi, 27-28 Ağustos 2019

Trakya Kalkınma Ajansı koordinasyonu ve ev sahipliğinde sağlık turizmi yetki belgesine sahip sağlık tesisi yetkililerine yönelik olarak 27-28 Ağustos 2019 tarihlerinde “Sağlık Turizminde Pazarlama ve Sunum Teknikleri Eğitimi” düzenlenmiş, eğitim kapsamında sağlık turizmi odağında etkin sunum teknikleri ve pazarlama yöntemleri alanlarında atölye çalışmaları da gerçekleştirilmiştir. Eğitime, Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerinden 22 kişi katılım sağlamıştır.

3.7.13 İngilizce Dil Eğitimi, Kasım 2019

Trakya Kalkınma Ajansı ile Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi iş birliğinde bölgede sağlık turizmi yapan hastanelerde çalışan personele yönelik 48 saatlik İngilizce eğitimi verilmiştir. Eğitime farklı kurumlardan 50 personel katılım sağlamıştır.

3.7.14 Sağlık Turizmi Tanıtım Filmi, Aralık 2019

Bölgenin sağlık turizmine yönelik tanıtım ve pazarlama çalışmalarında kullanılmak üzere dört dilde (Türkçe, İngilizce, Bulgarca ve Yunanca) sağlık turizmi tanıtım filmi hazırlanmıştır. Tanıtım filminde, Trakya Bölgesi'nin lojistik avantajı, İstanbul'a yakınlığı, sağlık tesislerinin modern altyapısı, uzman hekimlerin varlığı ve bölgenin turizm alanındaki diğer turistik noktaları ön plana çıkartılmıştır.

3.7.15 Trakya Uluslararası Sağlık Turizmi Zirvesi, 12 Aralık 2019

Edirne Valiliği, Trakya Kalkınma Ajansı ve Edirne İl Sağlık Müdürlüğü iş birliğinde düzenlenen "Trakya Uluslararası Sağlık Turizmi Zirvesi" yerli ve yabancı 250 sektör paydaşının katılımıyla Edirne'de gerçekleşmiştir. İki bölümde gerçekleştirilen etkinliğin ilk bölümünde Sağlık Bakanlığı bünyesinde kurulan Uluslararası Sağlık Hizmetleri A.Ş (USHAŞ) tarafından son mevzuat düzenlenmeleri hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Ayrıca Kosova, Romanya ve Yunanistan'dan programa katılan hekimlerin yer aldığı oturumlar ile Trakya Bölgesi ve bu coğrafyalar arasında sağlık turizmi hareketliliğinin artırılması noktasında hayata geçirilmesi planlanan politikalar ele alınmıştır. Etkinliğin ikinci bölümünde ise sağlık turizminde başarı hikayeleri ve iyi örnekler sunumu yapılmıştır.

Görsel 11: Trakya Uluslararası Sağlık Turizmi Zirvesi'nden Bir Görsel

3.7.16 Trakya Bölgesi Sağlık Turizmi Strateji Raporu Hazırlanması, Ocak 2020

Trakya Kalkınma Ajansı koordinasyonu, Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ İl Sağlık Müdürlükleri iş birliğinde 2020 yılında Trakya Bölgesi Sağlık Turizmi Strateji Raporu hazırlanmıştır. Rapor, 2020 yılı itibariyle bölgede sağlık turizmi çalışmalarının yol haritasının belirlenmesi amacını taşımaktadır.

Raporun ilk bölümünde bölgenin sağlık altyapısı ile sağlık turizmindeki mevcut durumu, Trakya Kalkınma Ajansı tarafından yürütülen çalışmalar ve hedef pazarlar hakkında bilgilere yer verilmiştir. Raporun ikinci bölümü ise eylem planından oluşmaktadır.

Bölgede sağlık turizminin geliştirilmesi için hayata geçirilecek 25 eylem 3 stratejik hedef baz alınarak planlanmıştır. Stratejik hedefler şunlardır:

- 1- “ Sağlık turizmi geliştirme çalışmalarında bölgesel ortak hareket etme kültürü yaygınlaştırılacak, kurumsal bir mekanizma ile süreçlerin tüm paydaşların koordinasyonu ve iş birliği içerisinde yürütülmesi sağlanacaktır.
- 2- Bölgede sağlık turizmi potansiyelini artırmak amacıyla, insan kaynağı ve fiziksel alt yapının güçlendirilmesine yönelik yatırımlar devam edecektir.
- 3- Sağlık turizminde bölgenin hedef ülkelerde tanıtım ve pazarlaması yapılacaktır.”

3.7.17 Holiday& Spa Expo Softa Turizm Fuarı Katılımı, 13-15 Şubat 2020

Trakya Kalkınma Ajansı, 13-15 Şubat 2020 tarihlerinde Bulgaristan Sofya’da düzenlenen turizm fuarına bölgede sağlık turizmi yetki belgesi almış özel hastaneler ve turizmcilerle birlikte tanıtım standlarıyla katılım sağlamıştır. Fuarı, Trakya Bölgesi’nden 20 firma katılmış ve farklı ülkelerden gelen satın alma heyetleriyle 1200 civarında görüşme yapılmıştır.

Görsel 12: Sofya Turizm Fuarı'ndan Bir Görsel

3.7.18 Trakya Sağlık Turizmini Geliştirme Derneği'nin Kurulması, Temmuz 2020

Trakya Kalkınma Ajansı'nın bölgede sağlık turizmini geliştirmek amacıyla tüm paydaşları bir araya getirerek platform düzeyinde yürüttüğü çalışmalara, Trakya Bölgesi Sağlık Turizmi Strateji Raporu'nda da yer aldığı üzere Trakya Sağlık Turizmini Geliştirme Derneği olarak devam edilmesi uygun görülmüştür. Bu kapsamda 1 Temmuz 2020 tarihinde Trakya Kalkınma Ajansı koordinasyonunda bölgede sağlık turizmi yetki belgesi almış sağlık tesisleri ile aracı kuruluşları bir araya getiren Trakya Sağlık Turizmini Geliştirme Derneği kurulmuş ve derneğin 17 kurumsal üyesi bulunmaktadır. Derneğin en temel amacının ise bölgenin sağlık turizminde marka bir destinasyon olması konusunda çalışmalar yürütmek olduğu ifade edilmektedir (Trakya Kalkınma Ajansı 11, 2021).

3.7.19 Dijital Pazarlama Eğitimi, 1-23 Mart 2021, 17 Mayıs-8 Haziran 2021

Trakya Bölgesi sağlık turizmi geliştirme çalışmaları kapsamında Trakya Kalkınma Ajansı, Trakya Sağlık Turizmini Geliştirme Derneği ile Habitat Derneği ve Facebook İstasyon iş birliğinde sağlık turizmi yetki belgesine sahip tesis ve aracı kuruluş temsilcilerine yönelik “Dijital Pazarlama Eğitimi” verilmiştir. 1-23 Mart 2021 tarihleri ile 17 Mayıs-8 Haziran 2021 tarihleri arasında düzenlenen eğitime 50 kişi katılım sağlamıştır.

3.7.20 Bosna Hersek Sağlık Turizmi Fuar Katılımı, 20-21 Mayıs 2021

Trakya Kalkınma Ajansı ve Trakya Sağlık Turizmini Geliştirme Derneği iş birliğinde 20 -21 Mayıs 2021 tarihlerinde Bosna Hersek’te düzenlenen Sağlık Turizmi Fuarına hastane temsilcilerinin katılımı organize edilmiştir.

Görsel 13: Bosna Hersek Fuarı’ndan Bir Görsel

3.7.21 Sağlık Turizmi Eğitimi, 15-20 Kasım 2021

Trakya Kalkınma Ajansı Teknik Destek Programı kapsamında Trakya Sağlık Turizmini Geliştirme Derneği tarafından hazırlanan sağlık turizmi eğitimi projesi destek almaya hak kazanmış ve bu kapsamda 15-20 Kasım 2021 tarihlerinde dernek üyelerine yönelik eğitim düzenlenmiştir. Eğitime 40 kişi katılım sağlamıştır.

Görsel 14: Sağlık Turizmi Eğitiminden Bir Görsel

3.7.22 Romanya Alım Heyeti Organizasyonu, 16-19 Aralık 2021

Trakya Kalkınma Ajansı, Trakya Sağlık Turizmini Geliştirme Derneği iş birliğinde Ticaret Bakanlığı ön onayıyla 16-19 Aralık 2021 tarihlerinde Romanya Alım Heyeti organizasyonu gerçekleştirilmiştir. Trakya Bölgesi'nin medikal turizm olanaklarını Romanya pazarında tanıtmak amacıyla düzenlenen etkinliğe Romanya'da 9 kurum katılım sağlamış, heyette dış hekimi, doktor, aracı kuruluş, sigorta temsilcileri ile basın temsilcileri yer almıştır. Heyet ile dernek üyesi İrmet Hastanesi, Optimed Hastanesi, Vatan Hastanesi, Medikent Hastanesi, Sevgi Ağız ve Dış Sağlığı Polikliniği, Trend Health Sağlık Turizmi Acentesi, Medi Thrace

Sağlık Turizmi Acentesi yetkilileri ikili görüşmeler gerçekleştirmişler ve sağlık tesisleri ziyaret edilmiştir (Trakya Kalkınma Ajansı, 12).

Görsel 15: Romanya Alım Heyeti Organizasyonundan Bir Görsel

3.7.23 Sağlık Turizmi Destekleri

Trakya Kalkınma Ajansı sağlık turizminin gelişimine yönelik yürüttüğü iş birliği, koordinasyon ile tanıtım ve pazarlama çalışmalarının yanı sıra bölgede sağlık turizminin gelişmesi amacıyla destek programları aracılığıyla bu alanda 2017-2020 yılları arasında 31 projeye 1 milyon 300 bin TL değerinde kaynak aktarmıştır (Trakya Kalkınma Ajansı, 8).

3.7.24 Özel Hastane Ön Fizibilite Raporu

Trakya Kalkınma Ajansı tanıtım, pazarlama ve eğitim faaliyetlerinin yanı sıra sağlık turizmi alanında bölgeye yatırımcı çekmek amacıyla Tekirdağ İli Özel Hastane Ön Fizibilite Raporu hazırlamıştır. Raporda, sağlık turizminin bölgede potansiyeli, yatırım maliyetleri ve yatırımcıların faydalanabilecek teşvik ve destekler hakkında bilgilere yer verilmiştir (Trakya Kalkınma Ajansı, 7).

3.8 Araştırma İle İlgili Bulgu ve Değerlendirmeler

Bu çalışmanın ana konusunu oluşturan Trakya Kalkınma Ajansı'nın bölgede medikal turizmin geliştirilmesi amacıyla yapmış olduğu çalışmalar, incelenen faaliyet raporları ve Trakya Bölgesi Sağlık Turizmi Strateji Raporu'na göre 5 başlıkta gruplandırılmıştır.

1. Eğitim Faaliyetleri
2. Tanıtım ve Pazarlama Faaliyetleri
3. İş Birliği Geliştirme ve Danışmanlık Faaliyetleri
4. Referans Doküman Hazırlanması
5. Sağlık Turizmi Destekleri

Trakya Kalkınma Ajansı'nın bölgede medikal turizmin geliştirilmesi amacıyla sağlık tesislerinin hizmet kalitesinin artırılmasına yönelik yabancı dil, iletişim, dijital pazarlama, sağlık turizmi ile ilgili 7 farklı konuda 634 sağlık tesisi personeline eğitim verdiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte Ajansın 2017 yılında düzenlediği "Sağlık Turizmi Uluslararası Pazarlama ve Teşvik Yönetişimi Eğitimi" kapsamında sağlık turizmi yetki belgesi alınmasına ilişkin mevzuata

değınildiği, mevzuatın yayınlanmasıyla birlikte Türkiye’de sağlık turizmi yetki belgesi alan ilk tesisler arasında Trakya’daki hastanelerin yer aldığı tespit edilmiştir. Bu konuda Ajansın ilgili eğitim faaliyetiyle bölgede bu alanda önemli bir farkındalık yarattığı söylenebilir. Mayıs 2022 verilerine göre Trakya Bölgesi’nde sağlık turizmi yetki belgesi almış tesis sayısı 32, aracı kuruluş sayısı ise 3’tür (Sağlık Bakanlığı, 2022).

Tablo 9: Eğitim Faaliyetleri, 2017-2021

Eğitim Adı	Eğitim Verilen Personel Sayısı
Sağlık Turizmi Uluslararası Pazarlama ve Teşvik Yönetişimi Eğitim	22
Sağlık Turizmi İletişim Eğitim	450
Sağlık Turizmde Pazarlama ve Sunum Teknikleri Eğitim	22
İngilizce Dil Eğitim	50
Dijital Pazarlama Eğitim (2 farklı tarihte düzenlenmiştir)	50
Sağlık Turizmi Eğitim	40

Araştırma neticesinde Trakya Kalkınma Ajansı’nın bölgenin medikal turizmde bir destinasyon olarak bilinirliğinin artırılması amacıyla fuar katılımları, ikili görüşmeler, alım heyeti organizasyonlarının yanı sıra farklı dillerde tanıtım filmi hazırlanmasını da desteklediği ve tanıtım pazarlama faaliyetlerine ağırlık verdiği görülmüştür. Yapılan durum analizi sonucunda Ajans tarafından yürütölen tanıtım ve bilgilendirme faaliyetleriyle 5000’e yakın kurum ve kuruluşla temas edildiği, bölgenin medikal turizmde bilinirliğinin artırılmasına katkı sağlandığı görülmüştür. Bu kapsamda gerçekleştirilen çalışmaların yıllara göre dağılımına Tablo 10’da yer verilmiştir.

Tablo 10: Tanıtım ve Pazarlama Faaliyetleri

Faaliyetler	2017	2018	2019	2020	2021
Fuarlar	✓ ✓	✓	✓	✓	✓
Heyet Ağırması/İkili Görüşmeler		✓	✓		✓
Tanıtım Filmi			✓		

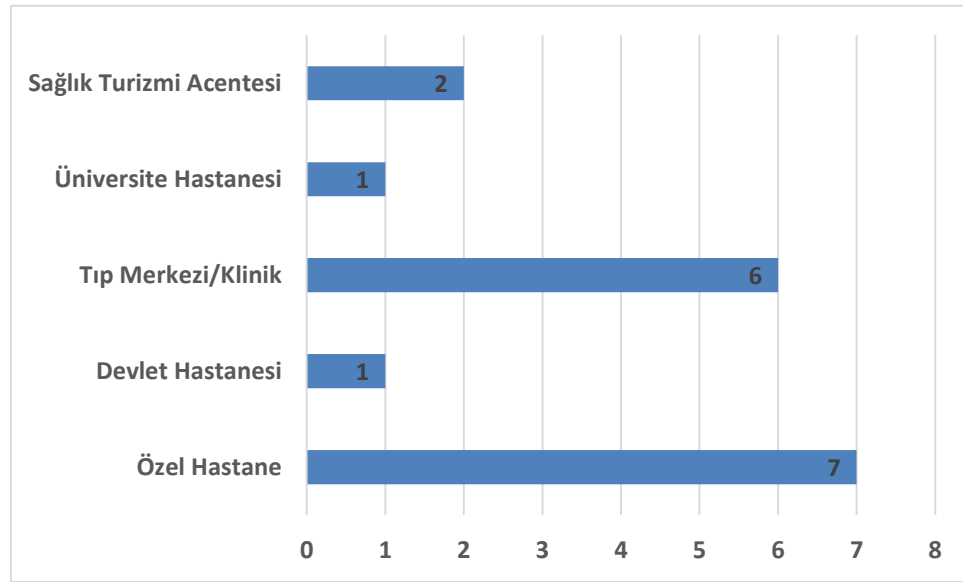
Literatürde birçok çalışmada belirtildiği üzere sağlık turizmi alanındaki en önemli eksiklerden biri sektörün tüm paydaşlarının ortak hareket etmesinin sağlanamamış olmasıdır (Pechlaner, Reuter ve Bachinger, 2014; Harryono vd., 2006). Trakya Kalkınma Ajansı'nın bu eksikliğin giderilmesi amacıyla koordinatör rolünü üstlenerek medikal turizm alanında iş birliği platformu oluşturduğu tespit edilmiştir. Bu sayede bölgede il sağlık müdürlükleri, kamu, özel ve üniversite hastaneleri ile aracı kuruluşlar iş birliği içerisinde hareket edilmeye başlandı; platform düzeyinde yürütülen çalışmaların 2020 yılı itibariyle yine Trakya Kalkınma Ajansı koordinasyonunda kurulun Trakya Sağlık Turizmini Geliştirme Derneği ile devam ettiği görülmüştür. 2021 yılı itibariyle derneğin sağlık turizmi yetki belgesine sahip 17 kurumsal üyesinin bulunduğu belirlenmiş ve tesis isimleri, faaliyet ili ve kurum türüne ilişkin bilgilere Tablo 11'da yer verilmiştir.

Tablo 11: Trakya Sağlık Turizmini Geliştirme Derneği Kurumsal Üyeleri

No	Sağlık Tesisi/Aracı Kuruluş	Faaliyet İli	Kurum Türü
1	Özel Optimed Hastanesi	Tekirdağ	Özel Hastane
2	MediThrace Medikal Turizm Acentesi	Tekirdağ	Sağlık Turizmi Acentesi
3	Özel Sevgi Ağız ve Diş Sağlığı Polikliniği	Tekirdağ	Tıp Merkezi/Klinik
4	Özel Medikent Hastanesi	Kırklareli	Özel Hastane
5	Özel Trakya Hastanesi	Edirne	Özel Hastane
6	Özel İrmet Hastanesi	Tekirdağ	Özel Hastane
7	Özel Vatan Hastanesi	Tekirdağ	Özel Hastane
8	Özel Fulya Ağız ve Diş Sağlığı Polikliniği	Tekirdağ	Tıp Merkezi/Klinik
9	Özel Ekol Hastanesi	Edirne	Özel Hastane
10	Özel Reyap Hastanesi	Tekirdağ	Özel Hastane
11	Trend Health Medikal Turizm Acentesi	Tekirdağ	Sağlık Turizmi Acentesi
12	Özel Beyazıt Ağız ve Diş Sağlığı Polikliniği	Tekirdağ	Tıp Merkezi/Klinik
13	Özel Aqua Ağız ve Diş Sağlığı Polikliniği	Kırklareli	Tıp Merkezi/Klinik
14	Tekirdağ İ. Fehmi Cumalıoğlu Şehir Hastanesi	Tekirdağ	Devlet Hastanesi
15	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Hastanesi	Tekirdağ	Üniversite Hastanesi
16	Özel Olgun Göz Tıp Merkezi	Tekirdağ	Tıp Merkezi/Klinik
17	Özel Trakya Dent Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi	Tekirdağ	Tıp Merkezi/Klinik

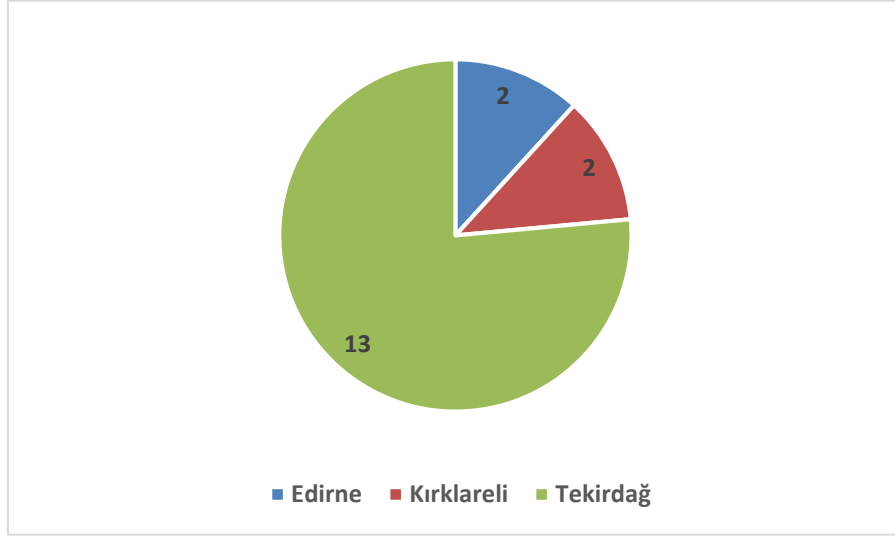
Ajans tarafından kuruluşu teşvik edilen derneğin üyelerinin kamu, özel, üniversite ve turizm acentelerinden oluştuğu ve sektörün ilgili paydaşlarını bir araya getirdiği görülmektedir. Şekil 14'te ise dernek üyelerinin kurum türüne göre dağılımlarına yer verilmiştir. Buna göre dernek üyesi özel hastane sayısı 7, klinik/tıp merkezi sayısı 6, sağlık turizmi acentesi sayısı 2, üniversite hastanesi sayısı 1 ve devlet hastanesi sayısı 1'dir.

Şekil 14: Üyelerin Kurum Türüne Göre Dağılımı

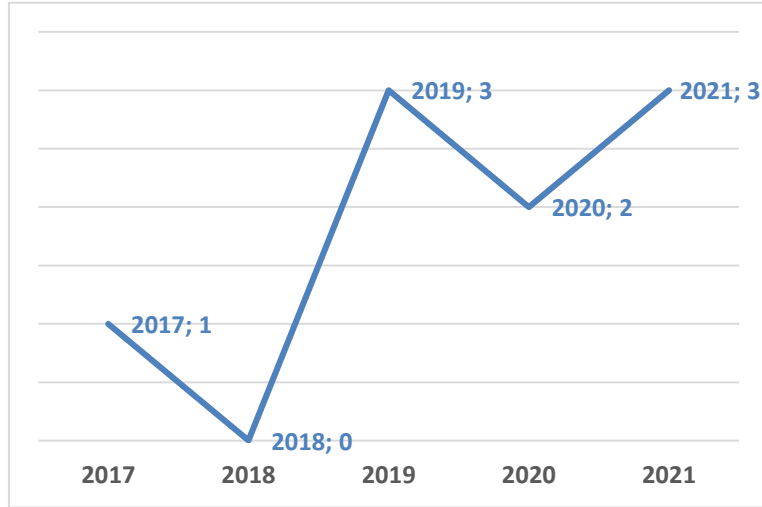
Şekil 15 incelendiğinde dernek üyelerinden 13 kurumun Tekirdağ'da, diğer 4 kurumun da Edirne ve Kırklareli illerinde faaliyet gösterdiği görülmektedir.

Şekil 15: Üye Kurumların İllere Göre Dağılımları

Ajansın 2017 yılı itibariyle sektör paydaşlarını bir araya getiren, sektörde bölgesel çalışmaların planladığı çalıştaylar ile sağlık turizmi istişare toplantılarını belirli aralıklarla gerçekleştirdiği belirlenmiştir. Şekil 16'da yer verildiği üzere Ajansın medikal turizm alanındaki faaliyetlerine başladığı 2017 yılında sektör paydaşlarıyla ilk toplantısını gerçekleştirdiği, 2019, 2020 ve 2021 yıllarında yılda en az 2 kez olacak şekilde sektörün tüm paydaşlarını bir araya getirdiği tespit edilmiştir. Bu istişare toplantılarının bölgedeki medikal turizm çalışmalarının planlanması ve destinasyonun bütüncül bir şekilde tanıtım ve pazarlanması açısından önemli olduğu değerlendirilmektedir.

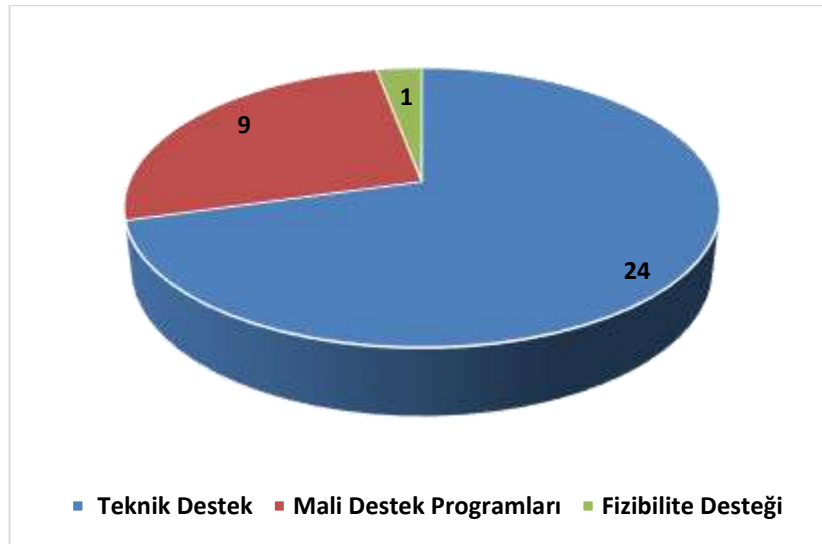
Şekil 16: İstişare Toplantıları, 2017-2020

Trakya Kalkınma Ajansı koordinasyonu ile bölgede yürütülen sağlık turizmi çalışmaları kapsamında yol haritasını belirlemeye yönelik Trakya Bölgesi Sağlık Turizmi Strateji Raporu ve eylem planı hazırlanmıştır. Bunun yanı sıra sağlık turizmi alanında bölgeye yatırımcı çekmek amacıyla “Tekirdağ İli Özel Hastane Yatırımı Ön Fizibilite Raporu” hazırlanmış, yatırım maliyetleri ile yararlanılabilecek teşvik ve desteklere ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Trakya Kalkınma Ajansı'nın sağlık turizmi alanında faaliyet gösteren paydaşlarla yaptığı çalışmaların yanı sıra sektöre mali destekleri de olmuştur. 2017-2021 yılları arasında 34 projeye 1 milyon 300 bin TL destek verildiği görülmüştür. Destek türüne göre dağılım Şekil 17'de yer almaktadır. Buna göre Ajansın 2017-2021 yılları arasında destek verdiği projelerin 24'ü eğitim ve danışmanlık faaliyetlerini içeren teknik destek projeleri, 9'u sağlık tesislerinin altyapılarını geliştirme ve tanıtım-pazarlama faaliyetlerini içeren mali destek projeleri olup 1'i ise bölgenin sağlık turizmi potansiyelini tespit etmek amacıyla fizibilite desteği kapsamında hazırlanan projedir.

Şekil 17: Destek Türüne Göre Proje Sayıları

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmanın bu bölümünde araştırma neticesinde elde edilen veriler çerçevesinde ulaşılan sonuçlara ve önerilere yer verilmiştir.

Alternatif turizm türlerinden biri olarak karşımıza çıkan sağlık turizmi hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler tarafından bölge ve ülke kalkınmasına katkıları sebebiyle destinasyonlar arasında rekabete sebep olmaktadır. Bu alandaki rekabette öne çıkmak isteyen destinasyonlar politikalar geliştirmekte, sektörün gerekliliklerini yerine getirmekte, tanıtım ve pazarlama çalışmalarıyla hedeflerine ulaşmayı planlamaktadır (Beladi vd..2019). Bu kapsamda dünyada ilk 5 sağlık turizmi destinasyonundan biri olan Türkiye de (Hafizan, Mardiana, Syafiq, Jacinta, Sahar, Muhammad ve Rosliza, 2018) bu alanda politikalar geliştirmekte, tanıtım ve pazarlama faaliyetleri gerçekleştirmektedir.

Bölgesel kalkınmada önemli bir araç olarak değerlendirilen sağlık turizmi alanında Türkiye’de çalışan kurumlardan biri de bölgesel kalkınma ajanslarıdır. Bu araştırma ile Türkiye’deki 26 kalkınma ajansından biri olan Trakya Kalkınma Ajansı’nın bölgenin medikal turizmin geliştirilmesi yönelik farklı başlıklarda faaliyetler yürüttüğü belirlenmiştir ve bu sonuç literatürdeki çalışmalarla uyumludur (Dalkıran ve Sarıca; 2020).

Araştırmanın konusu Trakya Kalkınma Ajansı’nın 2017 yılından itibaren bölgede medikal turizmin geliştirilmesi konusunda koordinatör olarak rol üstlendiği, sektörün tüm paydaşlarını (özel, kamu ve üniversite hastaneleri, aracı

kuruluşlar) bir araya getiren bir yapı oluşturduğu, paydaşlardan gelen talepler doğrultusunda danışmanlık, eğitim, tanıtım ve pazarlama çalışmalarını yürüttüğü anlaşılmıştır. Bunun yanı sıra verilen eğitimlerin sağlık tesislerinde insan kaynağı kapasitesinin geliştirilmesine katkı sağladığı değerlendirilmektedir. Ayrıca, Ajans tarafından sağlık turizmi özelinde verilen destek programları bütçesinin sağlık yatırımları göz önünde bulundurulduğunda çok düşük kaldığı görülmektedir.

Bölgede medikal turizmin geliştirilmesi konusunda Trakya Kalkınma Ajansı koordinasyonu ve öncülüğünde yapılan çalışmalar ile sağlık turizmi yetki belgeli tesis sayısı artmakta ve sağlık turizmi yetki belgeli tesislerinin bu alanda yaptığı yatırımların sonuçlarının bölgede hizmet verilen sağlık turisti sayılarına yansıdığı gözlenmektedir (bkz. Şekil 9).

Trakya Kalkınma Ajansı'nın medikal turizmin geliştirilmesi amacıyla paydaşları bir araya getirerek kurduğu iş birliği mekanizmasının destinasyonun rekabet avantajını artırarak bölgesel kalkınmaya katkı sağlayabilmesindeki en önemli adımlardan biri olduğunu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç literatürdeki çalışmalarla da benzer niteliktedir (Sevim, Önder ve Çonak, 2017; Pechlaner, Reuter ve Bachinger, 2014; Harryono vd., 2006).

Yapılan araştırmalar neticesinde Trakya Bölgesi'nde medikal turizmin geliştirilmesi ve bölgenin sağlık turizminde iddiasını sürdürebilmesi için bazı öneriler sunulmuştur:

- 1- Bölgede sağlık turizmi alanında hizmet veren sağlık ve turizm paydaşlarının Ajans tarafından tesis edilen iş birliği mekanizmasına

dahil edilmesi ve tüm paydaşların eşgüdüm halinde hareket etmesinin faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

- 2- Ajans koordinasyonunda paydaşlarla iş birliği odağında yürütülen eğitim, tanıtım ve pazarlama, danışmanlık faaliyetlerine devam edilmesinin yararlı olduğu düşünülmektedir.
- 3- Ajans tarafından sağlanan desteklerin yanı sıra diğer devlet desteklerinden bölge paydaşlarının yararlanması için danışmanlık vermeye devam edilmesi önemlidir.
- 4- Ajans tarafından verilen mali desteklerin sektörün ihtiyacına göre kurgulanması ve özellikle sağlık tesisi maliyetleri göz önünde bulundurulduğunda destek miktarlarının artırılması faydalı olacaktır.
- 5- Bölgenin sağlık turizmi destinasyonu olarak bilinirliğini ve farklı destinasyonlarla rekabet edebilirliğini sağlamak ve sürdürülebilirlik için destinasyonun bütüncül bir şekilde pazarlanması elzemdir.
- 6- Bölgenin pazarlanmasında geleneksel iletişim araçlarının yanı sıra dijital iletişim araçlarının kullanılması ve stratejik bir pazarlama iletişiminin kurgulanması önemlidir.
- 7- Bölgenin sağlık hizmet ihracatından daha yüksek pay alabilmesi için mevcut ve olası avantajlar göz önünde bulundurularak niş alanlarda (alternatif ve tamamlayıcı tedaviler, talassoterapi, wellness turizm vb.) uzmanlaşmanın sağlanması faydalı olacaktır.
- 8- Sektörde çalışan personelin niteliğinin artırılması için eğitim ve sertifikasyon çalışmaları desteklenmesi ve hizmet kalite standartlarından ödün verilmemesi önemlidir.
- 9- Bölgedeki sağlık tesislerinin uluslararası alanda geçerliliği olan akreditasyon sertifikalarına sahip olmaları önemlidir.
- 10- Sağlık turizminde yakalanan ivmenin kalıcı olabilmesi ve bölge imajının korunması için bölgede sağlık hizmeti sunan tesisler ve aracı kuruluşların etik kurallara bağlılığının elzem olduğu değerlendirilmektedir.

11- Sektörde en büyük eksikliklerden biri olan veriye ulaşma konusunda ilgili otoritelerle çalışmaların yapılması ve güvenilir veriye erişimle birlikte dönemsel karşılaştırma raporlarının hazırlanması faydalı olacaktır.

Kalkınma ajansları özelinde Trakya Kalkınma Ajansı'nın bölgede medikal turizmin gelişimine etkisini tespit etmenin amaçlandığı bu çalışmada ikincil veri kaynakları, Ajans tarafından hazırlanan raporlar ve Ajansın kendi planlamasıyla uyguladığı faaliyetler incelenmiştir. Benzer çalışmalarda birincil veri kaynaklarıyla nitel ve nicel analiz yöntemlerinin birlikte kullanılmasının Ajansın sektörün gelişimine etkisinin ölçülmesinde faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Ahiler Kalkınma Ajansı, (2017). Ahiler Kalkınma Ajansı 2017 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.ahika.gov.tr/assets/upload/dosyalar/2017-yili-faaliyet-raporu.pdf> Erişim: 15.03.2022.

Ahiler Kalkınma Ajansı, (2018). Ahiler Kalkınma Ajansı 2018 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.ahika.gov.tr/assets/upload/dosyalar/2018-yili-faaliyet-raporu.pdf> Erişim: 15.03.2022.

Ahiler Kalkınma Ajansı, (2019). Ahiler Kalkınma Ajansı 2019 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.ahika.gov.tr/assets/upload/dosyalar/2019-yili-faaliyet-raporu.pdf> Erişim: 15.03.2022.

Ahiler Kalkınma Ajansı, (2020). Ahiler Kalkınma Ajansı 2020 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.ahika.gov.tr/assets/upload/dosyalar/2020-yili-faaliyet-raporu.pdf> Erişim: 15.03.2022.

Ahiler Kalkınma Ajansı, (2021). Ahiler Kalkınma Ajansı 2021 Yılı Ara Faaliyet Raporu. <https://www.ahika.gov.tr/assets/upload/dosyalar/2021-yili-ara-faaliyet-raporu-web-formati.pdf> Erişim: 15.03.2022.

Akbolat, M., ve Deniz, N. G. (2017). Türkiye’de Medikal Turizmin Gelişimi Ve Bazı Ülkelerle Karşılaştırılması. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 123-139.

Akiş, E. (2011). Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Kalkınma Yaklaşımındaki Gelişmeler Ve Bölgesel Kalkınma Ajansları. *Journal of Sociological Studies*. 0(44): 237-256.

Alp, G. (2021). Medikal Turistler Tarafından En Çok Tercih Edilen Medikal Turizm Destinasyonları ve Karşılaştırmaları. *Journal of Travel and Tourism Research*, 19:47-79.

Ankara Kalkınma Ajansı, (2017). Ankara Kalkınma Ajansı 2017 Yılı Faaliyet Raporu. <http://kutuphane.ankaraka.org.tr/upload/dokumandosya/ankara-kalkinma-ajansi-2017-yili-faaliyet-raporu.pdf> Erişim: 13.03.2022.

Ankara Kalkınma Ajansı, (2018). Ankara Kalkınma Ajansı 2018 Yılı Faaliyet Raporu. <http://kutuphane.ankaraka.org.tr/upload/dokumandosya/ankara-kalkinma-ajansi-2018-yili-faaliyet-raporu.pdf> Erişim: 13.03.2022.

Ankara Kalkınma Ajansı, (2019). Ankara Kalkınma Ajansı 2019 Yılı Faaliyet Raporu. <http://kutuphane.ankaraka.org.tr/upload/dokumandosya/2019-yili-yillik-faliyet-raporu.pdf> Erişim: 13.03.2022.

Ankara Kalkınma Ajansı, (2020). Ankara Kalkınma Ajansı 2020 Yılı Çalışma Programı. http://kutuphane.ankaraka.org.tr/upload/dokumandosya/p_2020.pdf Erişim: 13.03.2022.

Annette B, de Arellano R. (2007). Patients without borders: the emergence of medical tourism. *International Journal of Health Services*, 37(1):193-8.

Aslanova, K. (2013). Türkiye’de Sağlık Turizmi ve Sağlık Turizmi Hukuku. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*. 2(3).

Aydın, A. (2019). Sağlık Turizminin Gelişiminde Kalkınma Ajanslarının Rolü Güney Ege Kalkınma Ajansı Örneği, *Yüksek Lisans Tezi*, Aydın. Adnan Menderes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sağlık Turizmi İnterdisipliner Yüksek Lisans Programı.

Aydın, D. (2009). Türkiye’de Sağlık Turizmi ve Ortadoğu’daki Yeri, *II. Uluslararası Sağlık Turizmi Kongresi*, 2009, Ankara.

Aydın, D., Şeker, S. ve Şahan, S. (2011). Kamu Hastanelerinde Sağlık Turizmi ve Turistin Sağlığı Uygulama Rehberi. T.C. *Sağlık Bakanlığı Kılavuzu*.

Aykın, S. M. (2021). Avrupa Birliği’nin Turizm Politikası Çerçevesinde Avrupa Akıllı Turizm Başkentleri. *Journal of Tourism Intelligence and Smartness*, 4(1), 1-18.

Barca, M., Akdeve E., Balay, İ.G. (2012) *Türkiye Medikal Turizm Değerlendirme Raporu*, T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı, Ankara, 2012.

Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, (2021). Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı 2021 Yılı Ara Faaliyet Raporu. <https://baka.ka.gov.tr/dokumanflipbook/2021-yili-ara-faaliyet-raporu/630> Erişim: 15.03.2022.

Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, (2020). Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı 2020 Yılı Faaliyet Raporu. <https://baka.ka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/baka-2020-yili-faaliyet-raporu.pdf> Erişim:15.03.2022.

Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, (2019). Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı 2019 Yılı Faaliyet Raporu. <https://baka.ka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/baka-2019-yili-faaliyet-raporu.pdf> Erişim:15.03.2022.

Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, (2018). Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı 2018 Yılı Faaliyet Raporu. <https://baka.ka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/1554105010BAKA2018YiliFaaliyetRaporu.pdf> Erişim:15.03.2022.

Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, (2017). Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı 2017 Yılı Faaliyet Raporu. <https://baka.ka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/15193909402017YiliFaaliyetRaporu.pdf> Erişim:15.03.2022.

Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı, (2021). Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı 2021 Yılı Faaliyet Raporu. <http://bakkakutuphane.org/upload/dokumandosya/bakka-2021-yillik-fr.pdf> Erişim: 15.03.2022.

Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı, (2020). Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı 2020 Yılı Faaliyet Raporu. http://bakkakutuphane.org/upload/dokumandosya/2020_faaliye_raporu.pdf Erişim: 15.03.2022.

Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı, (2019). Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı 2019 Yılı Faaliyet Raporu. <http://bakkakutuphane.org/upload/dokumandosya/bakka-2019-yili-faaliyet-raporu.pdf> Erişim: 15.03.2022.

Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı, (2018). Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı 2018 Yılı Faaliyet Raporu. http://bakkakutuphane.org/upload/dokumandosya/2018-yili-faaliyet-raporu_.pdf Erişim:15.03.2022.

Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı, (2017). Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı 2017 Yılı Faaliyet Raporu. <http://bakkakutuphane.org/upload/dokumandosya/2017-fr-son.pdf> Erişim:15.03.2022.

Beladi, H., Chao, C. C., Ee, M. S., ve Hollas, D. (2019). Does medical tourism promote economic growth? A cross-country analysis. *Journal of Travel Research*, 58(1), 121-135.

Bennett M., King B. ve Milner N. (2004). The Health Resort Sector in Australia: A Positioning Study, *Journal of Vacation Marketing*, 10(2):122-137.

Bies, W., Zacharia, L. (2007). Medical tourism: Outsourcing surgery, *Mathematical and Computer Modelling*, 46: 7-8,1144-1159.

Bulut, A. ve Şengül, H. (2019). Dünyada ve Türkiye’de Sağlık Turizmi. *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 3(1):45-62.

Bursa Bilecik Eskişehir Kalkınma Ajansı, (2020). Bursa Bilecik Eskişehir Kalkınma Ajansı 2020 Yılı Faaliyet Raporu. https://bebka.org.tr/wp-content/uploads/2021/07/bebka-2020-faaliyet-raporu_1617949978.pdf Erişim: 14.03.2022.

Bursa Bilecik Eskişehir Kalkınma Ajansı, (2019). Bursa Bilecik Eskişehir Kalkınma Ajansı 2019 Yılı Faaliyet Raporu. https://www.bebka.org.tr/admin/datas/sayfas/21/2019-yili-ajans-faaliyet-raporu-web_1585127310.pdf Erişim: 14.03.2022.

Bursa Bilecik Eskişehir Kalkınma Ajansı, (2018). Bursa Bilecik Eskişehir Kalkınma Ajansı 2018 Yılı Faaliyet Raporu. https://www.bebka.org.tr/admin/datas/sayfas/21/2018-yili-ajans-faaliyet-raporu-web_1551689224.pdf Erişim: 14.03.2022.

Bursa Bilecik Eskişehir Kalkınma Ajansı, (2017). Bursa Bilecik Eskişehir Kalkınma Ajansı 2017 Yılı Faaliyet Raporu.

https://www.bebka.org.tr/admin/datas/yayins/185/bebka-faaliyetraporu17web_1527659095.pdf Erişim:14.03.2022.

Bursa Bilecik Eskişehir Kalkınma Ajansı, (2021). Bursa Bilecik Eskişehir Kalkınma Ajansı 2021 Yılı Çalışma Programı.

https://www.bebka.org.tr/admin/datas/sayfas/20/2021-yili-calisma-programi-web_1614170852.pdf Erişim:14.03.2022.

Burtan Doğan, B. ve Aslan, A. (2019). Türkiye'de Sağlık Turizminin Mevcut Durumu ve Ülke Ekonomisine Katkıları, *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (18) , 390-418.

Carrera, P.M. ve Bridges, J.F.P. (2006), *Globalization and healthcare: understanding health and medical tourism*, *Expert Review of Pharmacoeconomics and Outcomes Research*, 6 (4), s. 447-54.

Cham, T.H., Lim, Y. M., Sia, B.C., Cheah, J.H., ve Ting, H. (2021). Medical Tourism Destination Image and its Relationship with the Intention to Revisit: A Study of Chinese Medical Tourists in Malaysia, *Journal of China Tourism Research*, 17:2, 163-191.

Chaulagain, S., Pizam, A., ve Wang, Y. (2021). An Integrated Behavioral Model for Medical Tourism: An American Perspective. *Journal of Travel Research*, 60(4), 761–778. <https://doi.org/10.1177/0047287520907681>.

Cohen, E. (2008). Medical Tourism in Thailand, *AU-GSB e-Journal*, 1(1):24-37.

Cohen, L., Manion, L. ve Morrison, K. 2007. *Research methods in education*, 6th ed.,. New York, NY: Routledge.

Connell, J. (2006). Medical tourism: sea, sun, sand and surgery, *Tourism Management*, 27:1093-100.

Connell, J. (2013). Contemporary medical tourism: conceptualisation, culture and Commodification, *Tourism Management*, 34, ss.1-13

Cook, P. S. (2008). What is health and medical tourism? *The annual conference of the Australian Sociological Association*, The University of Melbourne, Victoria.

Çılgınoğlu, H. (2018). Sağlık Turizminin Temel Özellikleri, Eğilimleri ve Pazarın Küreselleşmesi Üzerine Bir Değerlendirme. *Turkish Studies Economic, Finance and Politics*, 13(22), s:179-192.

Çimen, H. (2018). Türk Dünyasında Sağlık Turizmi. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* , (40) , 101-110.

Çukurova Kalkınma Ajansı, (2020). Çukurova Kalkınma Ajansı 2020 Yılı Faaliyet Raporu.

Çukurova Kalkınma Ajansı, (2019). Çukurova Kalkınma Ajansı 2019 Yılı Faaliyet Raporu.

Çukurova Kalkınma Ajansı, (2018). Çukurova Kalkınma Ajansı 2018 Yılı Faaliyet Raporu.

Çukurova Kalkınma Ajansı, (2017). Çukurova Kalkınma Ajansı 2017 Yılı Faaliyet Raporu.

Çukurova Kalkınma Ajansı, (2021). Çukurova Kalkınma Ajansı 2021 Yılı Çalışma Programı.

Dalkıran, G. B. (2017). Bir Sağlık Turizmi Destinasyonu Olarak Trakya. *Social Sciences Research Journal*, 162-178.

Dalkıran, B., ve Sarıca, G. (2020). Kalkınma Ajanslarının Bölge Alternatif Turizm Pazarına Etkileri: Trakya Kalkınma Ajansı Örneği, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(Özel Sayı), 158-170.

Darbellay, F. ve Stock, M. (2012). Tourism as complex interdisciplinary research object. *Annals of Tourism Research*, 39 (1), 441-458.

Demir, Ş. Ş. ve Karakuş, T. (2016). Evaluation of tourism activities in Regional Development Agency. *Journal of Tourism Theory and Research* ,2 (1).

Dicle Kalkınma Ajansı, (2020). Dicle Kalkınma Ajansı 2020 Yılı Faaliyet Raporu. https://www.dika.org.tr/assets/upload/dosyalar/2020_yili_faaliyet_raporu.pdf
Erişim:17.03.2022.

Dicle Kalkınma Ajansı, (2019). Dicle Kalkınma Ajansı 2019 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.dika.org.tr/assets/upload/dosyalar/2019-faaliyet-raporu.pdf>
Erişim:17.03.2022.

Dicle Kalkınma Ajansı, (2018). Dicle Kalkınma Ajansı 2018 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.dika.org.tr/assets/upload/dosyalar/2018-faaliyet-raporu.pdf>
Erişim:17.03.2022.

Dicle Kalkınma Ajansı, (2017). Dicle Kalkınma Ajansı 2017 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.dika.org.tr/assets/upload/dosyalar/2017faaliyetraporu.pdf>
Erişim:17.03.2022.

Dicle Kalkınma Ajansı, (2021). Dicle Kalkınma Ajansı 2021 Yılı Çalışma Programı. https://www.dika.org.tr/assets/upload/dosyalar/2021_calisma-programi.pdf
Erişim:17.03.2022.

Dinçer, M.Z., Aydoğan, Çiftçi, M. ve Karayılan, E. (2016). Gelişmekte Olan Ülkelerde Medikal Turizm: Türkiye'nin Tayland, Malezya ve Hindistan'a Göre Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 34-60.

Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı, (2020). Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı 2020 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.dogaka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/2020-yili-faaliyet-raporu.pdf> Erişim: 15.03.2022.

Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı, (2019). Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı 2019 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.dogaka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/2019-yili-faaliyet-raporu.pdf> Erişim: 15.03.2022.

Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı, (2018). Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı 2018 Yılı Faaliyet Raporu. https://www.dogaka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/wwwdogakagovtr_853_ox6k58wp_2018-yili-faaliyet-raporu.pdf Erişim: 15.03.2022.

Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı, (2017). Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı 2017 Yılı Faaliyet Raporu. https://www.dogaka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/wwwdogakagovtr_684_js6n33mg_2017-yili-faaliyet-raporu.pdf Erişim: 15.03.2022.

Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı, (2021). Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı 2021 Yılı Ara Faaliyet Raporu. <https://www.dogaka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/2021-yili-ara-faaliyet-raporu.pdf> Erişim: 15.03.2022.

Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, (2020). Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı 2020 Yılı Faaliyet Raporu. https://www.daka.org.tr/panel/files/files/arsiv/Kurumsal%20Raporlar/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1/2020_Faaliyet_raporu.pdf Erişim: 17.03.2022.

Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, (2019). Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı 2019 Yılı Faaliyet Raporu. https://www.daka.org.tr/panel/files/files/arsiv/Kurumsal%20Raporlar/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1/2019_Faaliyet_raporu.pdf Erişim: 17.03.2022.

Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, (2018). Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı 2018 Yılı Faaliyet Raporu. https://www.daka.org.tr/panel/files/files/arsiv/Kurumsal%20Raporlar/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1/2018_Faaliyet_raporu.pdf Erişim: 17.03.2022.

Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, (2017). Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı 2017 Yılı Faaliyet Raporu. https://www.daka.org.tr/panel/files/files/arsiv/Kurumsal%20Raporlar/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1/2017_Faaliyet_raporu.pdf Erişim: 17.03.2022.

Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı , (2021). Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı 2021 Yılı Ara Faaliyet Raporu. https://www.doka.org.tr/dosyalar/page_99/attachment/2021-yili-doka-ara-faaliyet-raporu.docx.pdf Erişim:16.03.2022.

Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı , (2020). Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı 2020 Yılı Faaliyet Raporu. https://www.doka.org.tr/dosyalar/page_99/attachment/2020-yili-faaliyet-raporu.pdf Erişim:16.03.2022.

Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı , (2019). Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı 2019 Yılı Faaliyet Raporu. https://www.doka.org.tr/dosyalar/page_99/attachment/2020-yili-faaliyet-raporu.pdf Erişim:16.03.2022.

Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı , (2018). Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı 2018 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.doka.org.tr/dosyalar/faaliyet-raporlari/attachment/doka-2018-yili-faaliyet-raporu.pdf> Erişim:16.03.2022.

Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı , (2017). Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı 2017Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.doka.org.tr/dosyalar/faaliyet-raporlari/attachment/doka-2017-yili-faaliyet-raporu.pdf> Erişim:16.03.2022.

Doğu Marmara Kalkınma Ajansı, (2017). Doğu Marmara Kalkınma Ajansı 2017 Yılı Faaliyet Raporu. http://www.marka.org.tr/uploads/files/Faaliyet%20_raporu/2017_Y%C4%B1l%C4%B1_Faaliyet_Raporu.pdf Erişim: 14.03.2022.

Doğu Marmara Kalkınma Ajansı, (2018). Doğu Marmara Kalkınma Ajansı 2018 Yılı Faaliyet Raporu. http://www.marka.org.tr/uploads/files/Faaliyet%20_raporu/2018_Y%C4%B1l%C4%B1_Faaliyet_Raporu.pdf Erişim: 14.03.2022.

Doğu Marmara Kalkınma Ajansı, (2019). Doğu Marmara Kalkınma Ajansı 2019 Yılı Faaliyet Raporu. http://www.marka.org.tr/uploads/files/Faaliyet%20_raporu/2019_Y%C4%B1l%C4%B1_Faaliyet_Raporu.pdf Erişim: 14.03.2022.

Doğu Marmara Kalkınma Ajansı, (2020). Doğu Marmara Kalkınma Ajansı 2020 Yılı Faaliyet Raporu. <http://www.marka.org.tr/uploads/files/Faaliyet%20raporu/MARKA-2020%20Y%C4%B1ll%C4%B1k%20Faaliyet%20Raporu.pdf> Erişim: 14.03.2022.

Doğu Marmara Kalkınma Ajansı, (2021). Doğu Marmara Kalkınma Ajansı 2021 Yılı Ara Faaliyet Raporu. http://www.marka.org.tr/uploads/files/Faaliyet%20raporu/2021_Y%C4%B1ll%C4%B1_Ara_Faaliyet_Raporu.pdf Erişim: 14.03.2022.

Dökme, S. (2019). Medikal Turizmde Hasta Tercihini Etkileyen Faktörler. *Social Sciences Studies Journal*. 5. 825-831.

T.C. Kalkınma Bakanlığı, (2006). Dokuzuncu Kalkınma Planı, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Dokuzuncu_Kalkinma_Plani-2007-2013.pdf Erişim:25.01.2022.

Edinsel, S. ve Adıgüzel, O. (2014). Türkiye'nin Sağlık Turizmi Açısından Son Beş Yıldaki Dünya Ülkeleri İçindeki Konumu ve Gelişmeleri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 167-190.

Eren, E. ve Cidecigiller, A. (2011). Bölgesel Kalkınma Ajansları. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 69 (1-2) , 391-409.

Ergüven, A.T. ve Ergüven, M. H. (2012). *Adım Adım Wellness*, Epsilon Yayıncılık, İstanbul.

Ergüven M, H. (2014). Türk Wellness Felsefesinin Oluşturulması ve Şifahane Konseptinin Yeniden Değerlendirilmesi: II. Bayezid Darüşşifası Örneği. *Gazi Üniversitesi 15. Ulusal Turizm Kongresi Bildiri Kitabı*, 1577-1585.

Ergüven, M.H., Yılmaz, A. (2017) Türk wellness felsefesinin oluşturulması ve darüşşifa konseptinin yeniden değerlendirilmesi: 11. Bayezid darüşşifası örneği, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Dergisi*, 7(1) 27-37.

Felman, A. (2021). *What is good health?* Medical News Today: <https://www.medicalnewstoday.com/articles/150999> Erişim: 15.09.2021.

Fetscherin, M, ve Stephano, R.M. (2016). The medical tourism index: Scale development and validation, *Tourism Management*, 52, 539-556.

Fırat Kalkınma Ajansı, (2021). Fırat Kalkınma Ajansı 2021 Yılı Ara Faaliyet Raporu. https://fka.gov.tr/sharepoint/userfiles/Icerik_Dosya_Ekleri/FAALIYET_RAPORLARI/FKA%202021%20Y%C4%B1l%C4%B1%20Ara%20Faaliyet%20Raporu.pdf
Erişim:17.03.2022.

Fırat Kalkınma Ajansı, (2020). Fırat Kalkınma Ajansı 2020 Yılı Faaliyet Raporu. https://fka.gov.tr/sharepoint/userfiles/Icerik_Dosya_Ekleri/FAALIYET_RAPORLARI/FKA%202020%20Y%C4%B1l%C4%B1k%20Faaliyet%20Raporu.pdf
Erişim:17.03.2022.

Fırat Kalkınma Ajansı, (2019). Fırat Kalkınma Ajansı 2019 Yılı Faaliyet Raporu. https://fka.gov.tr/sharepoint/userfiles/Icerik_Dosya_Ekleri/FAALIYET_RAPORLARI/2019%20Y%C4%B1l%C4%B1k%20Faaliyet%20Raporu.pdf Erişim:17.03.2022.

Fırat Kalkınma Ajansı, (2018). Fırat Kalkınma Ajansı 2018 Yılı Faaliyet Raporu. https://fka.gov.tr/sharepoint/userfiles/Icerik_Dosya_Ekleri/FAALIYET_RAPORLARI/2018%20Y%C4%B1l%C4%B1k%20Faaliyet%20Raporu.pdf Erişim:17.03.2022.

Fırat Kalkınma Ajansı, (2017). Fırat Kalkınma Ajansı 2017 Yılı Faaliyet Raporu. https://fka.gov.tr/sharepoint/userfiles/Icerik_Dosya_Ekleri/FAALIYET_RAPORLARI/2017_Faaliyet_Raporu.pdf Erişim:17.03.2022.

Global Wellness Institue, (2021).The Global Wellness Economy: Looking Beyond COVID. <https://globalwellnessinstitute.org/industry-research/the-global-wellness-economy-looking-beyond-covid/> Erişim:20.01.2022.

Goodrich, J. N. (1993). Socialist Cuba: A study of health tourism. *Journal of Travel Research*, 32(1), 36-41.

Güney Ege Kalkınma Ajansı, (2017). Güney Ege Kalkınma Ajansı 2017 Yılı Faaliyet Raporu.

Güney Ege Kalkınma Ajansı, (2018). Güney Ege Kalkınma Ajansı 2018 Yılı Faaliyet Raporu.

Güney Ege Kalkınma Ajansı, (2019). Güney Ege Kalkınma Ajansı 2019 Yılı Faaliyet Raporu.

Güney Ege Kalkınma Ajansı, (2020). Güney Ege Kalkınma Ajansı 2020 Yılı Faaliyet Raporu.

Güney Ege Kalkınma Ajansı, (2021). Güney Ege Kalkınma Ajansı 2021 Yılı Çalışma Programı.

Güney Marmara Kalkınma Ajansı, (2017). Güney Marmara Kalkınma Ajansı 2017 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/yayinlar/GMKA-2017-Faaliyet-Raporu.pdf> Erişim: 13.03.2022.

Güney Marmara Kalkınma Ajansı, (2018). Güney Marmara Kalkınma Ajansı 2018 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/yayinlar/GMKA-2018-Faaliyet-Raporu.pdf> Erişim: 13.03.2022.

Güney Marmara Kalkınma Ajansı, (2019). Güney Marmara Kalkınma Ajansı 2019 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/yayinlar/GMKA-2019-Faaliyet-Raporu.pdf> Erişim: 13.03.2022.

Güney Marmara Kalkınma Ajansı, (2020). Güney Marmara Kalkınma Ajansı 2020 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/yayinlar/GMKA-2020-Faaliyet-Raporu.pdf> Erişim: 13.03.2022.

Güney Marmara Kalkınma Ajansı, (2021). Güney Marmara Kalkınma Ajansı 2021 Ara Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/yayinlar/GMKA-2021-Yili-Altı-Aylik-Faaliyet-Raporu.pdf> Erişim: 13.03.2022.

Güney Marmara Kalkınma Ajansı, (2021). Güney Marmara Kalkınma Ajansı 2021 Yılı Çalışma Programı. <https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/yayinlar/GMKA-2021-Calisma-Programi.pdf> Erişim: 13.03.2022.

Harryono, M., Huang, Y. F., Miyazawa, K., ve Sethaput, V. (2006). Thailand medical tourism cluster. *Harvard Business School Microeconomics of Competitiveness*, 1-31.

Heung, V. C. S, Kucukusta, D ve Song, H. (2010). A Conceptual Model of Medical Tourism: Implications for Future Research, *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 27:3, 236-251.

Ho, K. T. (2015). Medical tourism: New strategies for the health care industry in Taiwan. *Journal of the Formosan Medical Association*, 114(2), 99–101.

Hofer, S., Honegger, F., ve Hubeli, J., (2012) Health tourism: definition focused on the Swiss market and conceptualisation of health(i)ness, *Journal of Health Organization and Management*. 26 (1), s. 60-80.

Hunziker, W., ve Krapf, H. (1941). Beiträge zur Fremdenverkehrslehre und Fremdenverkehrsgeschichte. Bern: Buchdruck.

İpekyolu Kalkınma Ajansı, (2020). İpekyolu Kalkınma Ajansı 2020 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.ika.org.tr/assets/upload/dosyalar/2020-yili-faaliyet-raporu.pdf> Erişim:17.03.2022.

İpekyolu Kalkınma Ajansı, (2019). İpekyolu Kalkınma Ajansı 2019 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.ika.org.tr/assets/upload/dosyalar/2019-yili-faaliyet-raporu-62292.pdf> Erişim:17.03.2022.

İpekyolu Kalkınma Ajansı, (2018). İpekyolu Kalkınma Ajansı 2018 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.ika.org.tr/assets/upload/dosyalar/2018-yili-faaliyet-raporu-849373.pdf> Erişim:17.03.2022.

İpekyolu Kalkınma Ajansı, (2017). İpekyolu Kalkınma Ajansı 2017 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.ika.org.tr/assets/upload/dosyalar/2017-yili-faaliyet-raporu-72500.pdf> Erişim:17.03.2022.

İstanbul Kalkınma Ajansı, (2017). İstanbul Kalkınma Ajansı 2017 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.istka.org.tr/media/67400/%C4%B0istanbul-kalk%C4%B1nma-ajans%C4%B1-2017-y%C4%B1n%C4%B1-faaliyet-raporu.pdf> Erişim: 13.03.2022.

İstanbul Kalkınma Ajansı, (2018). İstanbul Kalkınma Ajansı 2018 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.istka.org.tr/media/131583/istanbul-kalk%C4%B1nma-ajans%C4%B1-2018-y%C4%B1l%C4%B1-faaliyet-raporu.pdf> Erişim: 13.03.2022.

İstanbul Kalkınma Ajansı, (2019). İstanbul Kalkınma Ajansı 2019 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.istka.org.tr/media/132281/%C4%B0stanbul-kalk%C4%B1nma-ajans%C4%B1-2019-y%C4%B1l%C4%B1-faaliyet-raporu.pdf> Erişim: 13.03.2022.

İstanbul Kalkınma Ajansı, (2020). İstanbul Kalkınma Ajansı 2020 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.istka.org.tr/media/132519/%C4%B0stanbul-kalk%C4%B1nma-ajans%C4%B1-2020-y%C4%B1l%C4%B1-faaliyet-raporu.pdf> Erişim: 13.03.2022.

İstanbul Kalkınma Ajansı, (2021). İstanbul Kalkınma Ajansı 2021 Yılı Ara Faaliyet Raporu. <https://www.istka.org.tr/media/132663/%C4%B0stanbul-kalk%C4%B1nma-ajans%C4%B1-2021-y%C4%B1l%C4%B1-ara-faaliyet-raporu-pdf.pdf> Erişim: 13.03.2022.

İzmir Kalkınma Ajansı, (2020). İzmir Kalkınma Ajansı 2020 Yılı Faaliyet Raporu. https://izka.org.tr/wp-content/uploads/2021/03/2020-Faaliyet-Raporu_v5_Final.pdf Erişim: 13.03.2022.

İzmir Kalkınma Ajansı, (2019). İzmir Kalkınma Ajansı 2019 Yılı Faaliyet Raporu. https://izka.org.tr/wp-content/uploads/pdf/faaliyet_raporu_2019.pdf Erişim: 13.03.2022.

İzmir Kalkınma Ajansı, (2018). İzmir Kalkınma Ajansı 2018 Yılı Faaliyet Raporu. https://izka.org.tr/wp-content/uploads/pdf/2018_faaliyet_raporu.pdf Erişim: 13.03.2022.

İzmir Kalkınma Ajansı, (2021). İzmir Kalkınma Ajansı 2021 Yılı Çalışma Programı. <https://izka.org.tr/wp-content/uploads/2021/07/C%CC%A7P-2021.pdf> Erişim: 13.03.2022.

Kadioğlu, Y., (2021). Türkiye’de Sağlık Turizmi Kapsamında Medikal Turizm ve Ekonomik Yönü: İstanbul Örneği, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Karacadağ Kalkınma Ajansı, (2019). Karacadağ Kalkınma Ajansı 2019 Yılı Faaliyet Raporu.

https://www.karacadag.gov.tr/Dokuman/Dosya/TX7L07YP_2019yilifaaliyetraporu.pdf

Erişim:17.03.2022.

Karacadağ Kalkınma Ajansı, (2018). Karacadağ Kalkınma Ajansı 2018 Yılı Faaliyet Raporu.

https://www.karacadag.gov.tr/Dokuman/Dosya/www.karacadag.gov.tr_96_SY2U61VP_2018_yili_faaliyet_raporu_10.pdf Erişim:17.03.2022.

Karacadağ Kalkınma Ajansı, (2017). Karacadağ Kalkınma Ajansı 2017 Yılı Faaliyet Raporu.

https://www.karacadag.gov.tr/Dokuman/Dosya/www.karacadag.gov.tr_86_MK8P13TE_2017_faaliyet_raporu.pdf Erişim:17.03.2022.

Karacadağ Kalkınma Ajansı, (2021). Karacadağ Kalkınma Ajansı 2021 Yılı Çalışma Programı.

https://www.karacadag.gov.tr/Kurumsal/Dosya/YA4T58TL_2021_calisma_programi.pdf Erişim: 17.03.2022.

Karacadağ Kalkınma Ajansı, (2020). Karacadağ Kalkınma Ajansı 2020 Yılı Çalışma Programı.

https://www.karacadag.gov.tr/Kurumsal/Dosya/FJ0E81UJ_ka_cp_2020revizyon.pdf Erişim:17.03.2022.

Kapoor, S. (2021). Antecedents of positioning medical tourism in India. *Indian J Med Spec.*12:51-2.

Kazemi, Z. (2008). Study of the effective factors for attracting medical tourism in Iran (Dissertation). Retrieved from <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:ltu:diva-49149>

Kervankıran, İ. (2016). Between Traditional and Modern: Thermal Tourism in Turkey. In Egresi I. (eds) *Alternative Tourism in Turkey*, Cham: Springer. 109-124.

Keser, H. (2013). Tekirdağ İlinde Sağlık Turizmi İşletmeciliğinin Potansiyeli, *Yüksek Lisans Tezi*, Namık Kemal Üniversitesi Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı, Tekirdağ.

Kırdar, Y., ve Sezer, A. (2016). Cluster Mapping of Medical Tourism in Turkey and Regional Clustering for Health Tourism. *European Journal of Economics and Business Studies*, 2 (1), 190-201.

Koca, M. (2018). 68 Öğrenci Olayları Ve Üniversitelerde Politik Şiddet. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (1) , 87-109.

Kozak, N., Kozak, M., & Kozak, M. (2018). *Genel Turizm İlkeler Kavramlar* (20.Baskı b.). Ankara: Detay Yayıncılık.

Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı, (2020). Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı 2020 Yılı Faaliyet Raporu.
https://www.kuzka.gov.tr/Icerik/Dosya/www.kuzka.gov.tr_326_JL1U75JZ_2020-ajans-faaliyet-raporu-20210322-YAYiN.pdf Erişim:15.03.2022.

Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı, (2019). Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı 2019 Yılı Faaliyet Raporu.
https://www.kuzka.gov.tr/Icerik/Dosya/www.kuzka.gov.tr_312_MG2Y15UL_2019-ajans-faaliyet-raporu.pdf Erişim: 15.03.2022.

Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı, (2018). Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı 2018 Yılı Faaliyet Raporu.
https://www.kuzka.gov.tr/Icerik/Dosya/www.kuzka.gov.tr_293_CY5R13AP_2018-ajans-faaliyet-raporu.pdf Erişim: 15.03.2022.

Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı, (2017). Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı 2017 Yılı Faaliyet Raporu.
https://www.kuzka.gov.tr/Icerik/Dosya/www.kuzka.gov.tr_288_BJ6I26WL_2017-ajans-faaliyet-raporu.pdf Erişim:15.03.2022.

Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı, (2021). Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı 2021 Yılı Çalışma Programı.
https://www.kuzka.gov.tr/Icerik/Dosya/www.kuzka.gov.tr_325_BU9R56YX_00-2021-calisma-programi-onaylanan.pdf Erişim: 15.03.2022.

Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı, (2020). Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı 2020 Yılı Ara Faaliyet Raporu. https://kudaka.ka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/61c08-2020_ara-faaliyet_raporu_web.pdf Erişim: 16.03.2022.

Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı, (2019). Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı 2019 Yılı Faaliyet Raporu. https://kudaka.ka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/1d15d-2019_faaliyet_raporu_web.pdf Erişim: 16.03.2022.

Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı, (2018). Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı 2018 Yılı Faaliyet Raporu. https://kudaka.ka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/670b2-2018_faaliyet_raporu_web.pdf Erişim: 16.03.2022.

Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı, (2017). Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı 2017 Yılı Faaliyet Raporu. https://kudaka.ka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/c02f5-2017-yili-faaliyet_raporu.pdf Erişim: 16.03.2022.

Künye, N. (2014). Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Bölgelerin Ekonomilerine Katkıları. *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2),43-58.

Kütük, O.(2020).Sağlık hizmet ihracatı: Adana ilinde faaliyette bulunan özel hastaneler üzerine nitel bir araştırma. *Yüksek Lisans Tezi*, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Loh, Chung-Ping, A. (2014). Health tourism on the rise? Evidence from the Balance of Payments Statistics, *Eur J Health Econ*, 15, s: 759–766.

Mert, G. (2013). Sağlık Turizmi ve Uygulanabilirliği. *IAAOJ, Social Science*, 2013,1(1),103-126.

Mevlana Kalkınma Ajansı, (2020). Mevlana Kalkınma Ajansı 2020 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.mevka.org.tr/Yukleme/Uploads/Dsyd2xAvn5252021113916AM.pdf> Erişim: 14.03.2022.

Mevlana Kalkınma Ajansı, (2019). Mevlana Kalkınma Ajansı 2019 Yılı Faaliyet Raporu.

<https://www.mevka.org.tr/Yukleme/Uploads/DsykkCoUC525202112557PM.pdf>
Erişim: 14.03.2022.

Mevlana Kalkınma Ajansı, (2018). Mevlana Kalkınma Ajansı 2018 Yılı Faaliyet Raporu.
<https://www.mevka.org.tr/Yukleme/Uploads/DsyQqnQin525202112624PM.PDF>
Erişim: 14.03.2022.

Mevlana Kalkınma Ajansı, (2017). Mevlana Kalkınma Ajansı 2017 Yılı Faaliyet Raporu.
<https://www.mevka.org.tr/Yukleme/Uploads/DsykkCoUC525202112557PM.pdf>
Erişim: 14.03.2022.

Mishra, V., Sharma, M.G. (2021) Framework for Promotion of Medical Tourism: A Case of India. *JGBC 16*, 103–111. <https://doi.org/10.1007/s42943-021-00027-7>

Musa, G., Thirumoorthi, T., ve Doshi, D. (2012), Travel behaviour among inbound medical tourists in Kuala Lumpur, *Current Issues In Tourism*, 15(6), 525-543.

Neuhofer, B., Buhalis, D., ve Ladkin, A. (2015). Smart technologies for personalized experiences: a case study in the hospitality domain. *Electronic Markets*, 25(3), 243-254.

Nişikli, N. (2019). Yerli Turistlerin Geleneksel Tıp Uygulamalarına Yönelik Algıları: Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli.

T.C. Kalkınma Bakanlığı, (2013). Onuncu Kalkınma Planı, https://sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2018/10/17Saglik_Turizminin_Gelistirilmesi_Programi.pdf, Erişim: 25.01.2022

Orta Anadolu Kalkınma Ajansı, (2013). TR72 Bölgesi (Kayseri, Sivas, Yozgat) Sağlık Sektörüne Yönelik İmalat Sanayi Raporu, Erişim: http://www.oran.org.tr/images/dosyalar/20190523172313_0.pdf.

Orta Anadolu Kalkınma Ajansı, (2017). Orta Anadolu Kalkınma Ajansı 2017 Yılı Faaliyet Raporu. https://www.oran.org.tr/images/dosyalar/20180524114549_0.pdf
Erişim: 15.03.2022.

Orta Anadolu Kalkınma Ajansı, (2018). Orta Anadolu Kalkınma Ajansı 2018 Yılı Faaliyet Raporu. https://www.oran.org.tr/images/dosyalar/20190419140036_0.pdf Erişim: 15.03.2022.

Orta Anadolu Kalkınma Ajansı, (2019). Orta Anadolu Kalkınma Ajansı 2019 Yılı Faaliyet Raporu. https://www.oran.org.tr/images/dosyalar/20200401153020_1.pdf Erişim: 15.03.2022.

Orta Anadolu Kalkınma Ajansı, (2020). Orta Anadolu Kalkınma Ajansı 2020 Yılı Faaliyet Raporu. https://www.oran.org.tr/images/dosyalar/20210811105703_0.pdf Erişim: 15.03.2022.

Orta Anadolu Kalkınma Ajansı, (2021). Orta Anadolu Kalkınma Ajansı 2021 Çalışma Programı. https://www.oran.org.tr/images/dosyalar/20210413172802_0.pdf Erişim: 15.03.2022.

Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, (2021). Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı 2021 Yılı Ara Faaliyet Raporu. <https://oka.ka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/oka-ara-faaliyet-raporu-2021---eylul.pdf> Erişim: 15.03.2022.

Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, (2020). Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı 2020 Yılı Faaliyet Raporu. https://oka.ka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/oka-faaliyet-raporu-2020_web.pdf Erişim: 15.03.2022.

Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, (2019). Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı 2019 Yılı Faaliyet Raporu. <https://oka.ka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/oka-faaliyet-raporu-2019-web.pdf> Erişim: 15.03.2022.

Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, (2018). Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı 2018 Yılı Faaliyet Raporu. <https://oka.ka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/2018-yili-faaliyet-raporu-11-80.pdf> Erişim: 15.03.2022.

Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, (2017). Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı 2017 Yılı Faaliyet Raporu. <https://oka.ka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/2018-yili-faaliyet-raporu-11-80.pdf> Erişim: 15.03.2022.

Özgüneş, R. E., ve Bozok, D. (2017). Turizm sektörünün sanal rakibi mi?: Arttırılmış gerçeklik. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 146-160.

Özkan, M. E. (2019). Sağlık Turizmi Kapsamında Türkiye'nin Medikal Turizm Potansiyeline Yönelik Bir Değerlendirme. *Turizm Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi*, 1 (1) , 50-64.

Özsarı, H.S. ve Karatana, Ö. (2013). Sağlık Turizmi Açısından Türkiye'nin Durumu. *J Kartal TR*. 24(2): 136-144.

Pechlaner, H., Reuter, C., ve Bachinger, M. (2014). Identification and development of core competencies as a basis for regional development with special focus on health tourism. *Wellness tourism. A destination perspective*, 112-130.

Polat, E. ve Yılmaz, G. (2014). Kalkınma Ajanslarının Turizmin Gelişmesindeki Önemi: Güney Marmara Kalkınma Ajansı Örneği. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 9(1):137-160.

Reed, C.M. (2008). Medical tourism. *Med Clin North Am.*, 92(6):1433-46.

Ross, K. (2001). Health Tourism: An Overview, *HSMIAI Marketing Review*.

<http://www.hospitalitynet.org/news/4010521.html> Erişim: 16.009.2021.

Sağlık Bakanlığı, Türkiye'de Termal Sağlık Turizmi, <https://shgmturizmdb.saglik.gov.tr/Eklenti/10949/0/07pdf.pdf>, Erişim: 14.11.2021.

Sağlık Bakanlığı, Yetkili Sağlık Tesisleri ve Aracı Kuruluşlar, <https://shgmturizmdb.saglik.gov.tr/TR-25360/yetkili-saglik-tesisleri-ve-araci-kuruluslar.html>, Erişim: 23.11.2021.

Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227-250.

Sarantopoulos, I. ve Demetris, L. (2015), The Contribution of Medical Tourism to the Economic and Regional Development in Greece, *International Journal of Management and Applied Research*, 2: 2, 73-84.

SATURK, (2017). Sağlık Turizminin Tarihçesi, <https://shgmturizmdb.saglik.gov.tr/Eklenti/10943/0/01pdf.pdf> Erişim: 17.09.2021.

SATURK, (2017). Sağlık Turizminde Mevzuat ve Teşvikler, <https://shgmturizmdb.saglik.gov.tr/Eklenti/10953/0/11pdf.pdf> , Erişim: 17.09.2021.

Serhat Kalkınma Ajansı, (2021). Serhat Kalkınma Ajansı 2021 Yılı Ara Faaliyet Raporu. <https://www.serka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/2021-yili-ara-faaliyet-raporu.pdf> Erişim:17.03.2022.

Serhat Kalkınma Ajansı, (2020). Serhat Kalkınma Ajansı 2020 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.serka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/2020-yili-faaliyet-raporu.pdf> Erişim:17.03.2022.

Serhat Kalkınma Ajansı, (2019). Serhat Kalkınma Ajansı 2019 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.serka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/2019-yili---faaliyet-raporu.pdf> Erişim:17.03.2022.

Serhat Kalkınma Ajansı, (2018). Serhat Kalkınma Ajansı 2018Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.serka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/serka-2019-faaliyet-raporu-nihai.pdf> Erişim:17.03.2022.

Serhat Kalkınma Ajansı, (2017). Serhat Kalkınma Ajansı 2017 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.serka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/93f8b5bf5944b95abef93164f360ade5.pdf> Erişim:17.03.2022.

Sevim, E., Önder, E., ve Çonak, Ö., (2017). Medikal Turizm: Akademik Çalışmalara Genel Bir Bakış. *Ist International Congress on Social Sciences - Humanities and Education* (pp.1-2). İstanbul.

Seyidoğlu, H. (2016). *Bilimsel araştırma ve yazma el kitabı*. Güzem Can Yayınları

Smith, M. K., ve Puczkó, L. (2009). *Health and wellness tourism*. London: Butterworth Heinemann.

Subaşı, M.,ve Okumuş, K. (2017). Bir araştırma yöntemi olarak durum çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 419-426.

Subbaraman, K., Singh, M., ve Johar, I. P. (2021). Medical Tourism: History, Global Scenario, and Indian Perspectives. *In Growth of the Medical Tourism Industry and Its Impact on Society: Emerging Research and Opportunities* (pp. 1-18). IGI Global.

Syah, A.M., Deemod, K., Li, L.Y., ve Rosman, A. (2022). The Growth of Medical Tourism and The Impacts on Local Wellbeing Equality: A Case Of Thailand. *GeoJournal of Tourism and Geosites*, 40(1), 200–209. <https://doi.org/10.30892/gtg.40124-820>.

Şengül H, ve Bulut, A. (2019). Sağlık Turizmi Çerçevesinde Türkiye’de Termal Turizm; Bir SWOT Analizi Çalışması. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*. 4(1):55-70.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2019). On Birinci Kalkınma Planı. <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf>

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sağlık ve Termal Turizmi Tanımı, <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-11492/saglik-ve-termal-turizmi-tanimi.html> Erişim: 17.09.2021.

T.C. Sağlık Bakanlığı, *Sağlığın Teşviki ve Geliştirilmesi Sözlüğü,* <https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/Sa%C4%9Flu%C4%B1%C4%9F%C4%B1n%20Te%C5%9Fviki%20S%C3%B6zl%C3%BCk.pdf>, Erişim: 14.09.2021.

T.C. Sağlık Bakanlığı, *Sağlık Turizmi Yetki Belgesi Almaya Hak Kazanan Sağlık Tesisleri,* https://shgmturizmdb.saglik.gov.tr/Eklenti/42629/0/yetkilendirilmis-saglik-tesisleripdf.pdf?_tag1=690FDA490DEDDAFA32DC92B3E7DE35BF2A0D2EEA, Erişim: 19.03.2022.

T.C. Sağlık Bakanlığı, *Sağlık Turizmi Yetki Belgesi Almaya Hak Kazanan Aracı Kuruluşlar,* <https://shgmturizmdb.saglik.gov.tr/Eklenti/42668/0/yetkilendirilmis-araci->

[kuruluslarpdf.pdf?_tag1=615515BA2BD4650D4F2F6530198A750431012883](#), Erişim: 19.03.2022.

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, (2020). Kalkınma Ajansları 2020 Yılı Genel Faaliyet Raporu. <https://www.sanayi.gov.tr/bolgesel-kalkinma-faaliyetleri/raporlar-ve-yayinlar/01145b> Erişim: 19.03.2022.

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, (2019). Kalkınma Ajansları 2019 Yılı Genel Faaliyet Raporu. <https://www.sanayi.gov.tr/bolgesel-kalkinma-faaliyetleri/raporlar-ve-yayinlar/01145b> Erişim: 19.03.2022.

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, (2018). Kalkınma Ajansları 2018 Yılı Genel Faaliyet Raporu. <https://www.sanayi.gov.tr/bolgesel-kalkinma-faaliyetleri/raporlar-ve-yayinlar/01145b> Erişim: 19.03.2022.

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, (2017). Kalkınma Ajansları 2017 Yılı Genel Faaliyet Raporu. <https://www.sanayi.gov.tr/bolgesel-kalkinma-faaliyetleri/raporlar-ve-yayinlar/01145b> Erişim: 19.03.2022.

Tengilimoğlu, D., Sevin H.D. ve Ak B., (2001). *Türkiye’de Sağlık Turizmi ve Termal Turizmin Geliştirilmesi*, IV. Ulusal Sağlık ve Hastane Yönetimi Sempozyumu, 27-28 Eylül, İstanbul.

Tontus, H. Ö. (2019). *Sağlık Turizmi Nedir?* <https://shgmturizmdb.saglik.gov.tr/Eklenti/10944/0/02pdf.pdf> Erişim: 16.09.2021.

Topsakal, Y. (2020). Balneoterapi: Malatya İspendere Şifalı Suyunun Tamamlayıcı Tedavide Kullanımının Turizm Kapsamında İncelenmesi, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(1), 96-108.

Trakya Kalkınma Ajansı 1, (2017). Trakya Kalkınma Ajansı 2017 Yılı Faaliyet Raporu https://www.trakyaka.org.tr/upload/Node/36814/xfiles/2017_Yili_Faaliyet_Raporu_20_02_2018_onaylanan.pdf Erişim: 23.11.2021.

Trakya Kalkınma Ajansı 2, (2018). Trakya Kalkınma Ajansı 2018 Yılı Faaliyet Raporu https://www.trakyaka.org.tr/upload/Node/38651/xfiles/0_2018_Yili_Faaliyet_Raporu_Yayin_Tarihi_20_02_2019.pdf Erişim: 23.11.2021.

Trakya Kalkınma Ajansı 3, (2019). Trakya Kalkınma Ajansı 2019 Yılı Faaliyet Raporu https://www.trakyaka.org.tr/upload/Node/40904/xfiles/0_2019_yili_Faaliyet_Raporu_13_02.pdf Erişim: 23.11.2021.

Trakya Kalkınma Ajansı 4, (2020). Trakya Kalkınma Ajansı 2020 Yılı Faaliyet Raporu https://www.trakyaka.org.tr/upload/Node/43669/xfiles/2020_FR_23_03_21.pdf Erişim: 23.11.2021.

Trakya Kalkınma Ajansı 5, (2021). Trakya Kalkınma Ajansı 2021 Yılı Ara Faaliyet Raporu https://www.trakyaka.org.tr/upload/Node/45182/xfiles/WEBSITESI_V5_TRAKYAKA_FAALIYET_RAPORU_2021_18_10_2021.pdf Erişim: 23.11.2021.

Trakya Kalkınma Ajansı 6, (2021). Trakya Kalkınma Ajansı 2021 Yılı Çalışma Programı. https://www.trakyaka.org.tr/upload/Node/43668/xfiles/00_2021_Yili_TrakyaKA_CP_Ozeti_23_03_2021.pdf, Erişim: 23.11.2021.

Trakya Kalkınma Ajansı 7, (2020). *Tekirdağ İli Özel Hastane Ön Fizibilite Raporu*, 2020; <https://www.yatirimadestek.gov.tr/pdf/assets/upload/fizibilite/tekirdag-ili-ozel-hastane-on-fizibilite-raporu2020.pdf>, Erişim: 10.12.2021.

Trakya Kalkınma Ajansı 8, (2020). *Trakya Bölgesi Sağlık Turizmi Stratejik Eylem Planı*. https://www.trakyaka.org.tr/upload/Node/41698/xfiles/saglik_turizmi.pdf Erişim: 18.09.2021.

Trakya Kalkınma Ajansı 9, (2021). <https://www.trakyaka.org.tr/> Erişim: 21.12.2021.

Trakya Kalkınma Ajansı 10, (2021). <https://www.trakyaka.org.tr/tr/33287/Ajans-Destekleri-Genel-Bilgiler> Erişim:21.12.2021.

Trakya Kalkınma Ajansı 11, <https://www.trakyaka.org.tr/tr/42769/Saglik-Turizmi-Desteklerinden-Yararlanmak-Isteyen-Trakya-Hastaneleri-Dernek-Kurdu> Erişim: 21.12.2021.

Trakya Kalkınma Ajansı 12, <https://www.trakyaka.org.tr/tr/45359/Saglik-Turizminde-Yeni-Hedef-Romanya> Erişim: 21.12.2021.

Trakya Kalkınma Ajansı. (2017). *TR21 Düzey 2 Bölgesi Trakya Bölge Planı 2014-2023* https://www.trakyaka.org.tr/upload/Node/33264/xfiles/trakya_bolge_plani_2014-2023.pdf Erişim: 18.09.2021.

Trakya Kalkınma Ajansı, (2013). 2013-2023 Trakya Bölgesi Turizm Master Planı.

TUSİAD, (2019). *Turizmde Dönüşüm Senaryoları Raporu.* <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/10504-ttyd-tusiad-turizmde-donusum-senaryolari-raporu> Erişim: 18.09.2021

TUSİAD, (2019). *Türkiye Hizmet İhracatında Yeni Hedefler: Yaşlı Bakım Turizmi Fırsatlar, Politika ve Strateji 2020-2023 Yol Haritası Önerisi,* <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/10695-turkiye-hizmet-i-hracatinda-yeni-hedefler-yasli-bakim-turizmi>, Erişim: 29.11.2021.

Tutar, F. ve Demiral, M. (2007), Yerel Ekonomilerin Yerel Aktörleri: Bölgesel Kalkınma Ajansları, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Nisan 2007, 2 (1), ss. 65-83.

TÜİK, (2019). <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/anaSayfa.do?dil=tr>

Türkiye Sağlık Vakfı, (2010). *Dünyada ve Türkiye' de Sağlık Turizmi Durum Analiz Raporu ve Çözüm Önerileri.* Ankara.

Uluslararası Sağlık Hizmetleri A.Ş (USHAS), (2021). Erişim: <https://www.ushas.com.tr/>

UNWTO ve ETC. (2018). *Exploring Health Tourism,* <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284420308> Erişim: 14.09.2021.

UNWTO, *Glossary Of Tourism Terms,* [https://www.unwto.org/glossary-tourism-terms.](https://www.unwto.org/glossary-tourism-terms) Erişim: 15.09.2021.

Uygun, M. (2018). Türkiye'de Sağlık Turizmi Alanında Paydaş Analizi: Ankara'da Sosyal Ağ Analizi Yaklaşımı Uygulaması, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Uysal Şahin, Ö.ve Şahin, M. (2019). Türkiye'de Sağlık Turizminin Potansiyeli ve Geleceği: SWOT Analizi. *Journal of Awareness*, 3,287-300.

Ültay, E., Akyurt, H., Ültay, N. (2021). Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 188- 201.

Üstün, U. ve Demir Uslu, Y. X. (2022). Türkiye'nin Sağlık Turizminde Tercih Edilme Nedenleri Üzerine Bir Çalışma: Medikal Turizm Endeksi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (33), 344-353.

William, M. (2011). Medical tourism: A decision model in a service context. *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*. 59. 47-61.

Woodman, J. (2014). Patients Beyond Borders. https://www.dropbox.com/s/wp3ww7n9yi7p5h5/PBB3E_World_FRO.pdf Erişim: 20.09.2021.

Xu, Q., Purushothaman, V., Cuomo, R.E. ve Mackey, T. K. (2021). A bilingual systematic review of South Korean medical tourism: a need to rethink policy and priorities for public health?. *BMC Public Health* 21, 658. <https://doi.org/10.1186/s12889-021-10642-x>.

Yardan, D.E., Dikmetaş, H., Çoşkun Us, N. ve Yabana, B. (2014). Türkiye ve Dünya'da Sağlık Turizmi. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 27-42.

Yazıcıoğlu, İ. (2002). Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Alternatif Turizm Faaliyetleri Üzerine Teorik Bir Çalışma. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2,183-195.

Yılmaz, N. (2019). Türk Turizm Sektöründe Potansiyel Uzmanlaşma Alanı Olarak Medikal Turizm Ve Belirleyicileri. *Yüksek Lisans Tezi*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Yılmaz, V., ve Aktas, P. (2021). The making of a global medical tourism destination: From state-supported privatisation to state entrepreneurialism in healthcare in Turkey. *Global Social Policy*, 21(2), 301–318.

Yüksel, E. (2021). Engelli Turizm Açısından Destinasyon Uygunluğunun Değerlendirilmesi: Kastamonu Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Kastamonu.

Zafer Kalkınma Ajansı, (2017). Zafer Kalkınma Ajansı 2017 Yılı Faaliyet Raporu. <https://zafer.gov.tr/Portals/0/dys/kurumsal/faaliyet-raporlari/2017-yili-faliyet-reporu.pdf> Erişim: 14.03.2022.

Zafer Kalkınma Ajansı, (2018). Zafer Kalkınma Ajansı 2018 Yılı Faaliyet Raporu. <https://zafer.gov.tr/Portals/0/dys/kurumsal/faaliyet-raporlari/2018-yili-faaliyet-raporu.pdf> Erişim: 14.03.2022.

Zafer Kalkınma Ajansı, (2019). Zafer Kalkınma Ajansı 2019 Yılı Faaliyet Raporu. <https://zafer.gov.tr/Portals/0/dys/kurumsal/faaliyet-raporlari/2019-yili-faaliyet-raporu.pdf> Erişim: 14.03.2022.

Zafer Kalkınma Ajansı, (2020). Zafer Kalkınma Ajansı 2020 Yılı Faaliyet Raporu. <https://zafer.gov.tr/Portals/0/dys/kurumsal/faaliyet-raporlari/2020%20Y%C4%B1%C4%B1%20Faaliyet%20Raporu.pdf> Erişim: 14.03.2022.

Zafer Kalkınma Ajansı, (2021). Zafer Kalkınma Ajansı 2021 Yılı Faaliyet Raporu. <https://zafer.gov.tr/Portals/0/2021%20Y%C4%B1%C4%B1%20Faaliyet%20Raporu.pdf> Erişim: 14.03.2022.

Zsarnoczky, M. (2016). Contradictions of Medical Tourism. *Deturope*. 8. 212-223.

Zengingönül O., Emeç H., İyilikçi D.E., Bingöl P., (2012). Sağlık Turizmi: İstanbul'a Yönelik Bir Değerlendirme, *Ekonomistler Platformu*, İstanbul. 3-63.

İNTERNET KAYNAKLARI

Medicaltourism.com, www.magazine.medicaltourism.com/article/top-10-medical-tourism-destinations-world Erişim: 29.11.2021.

<https://www.precedenceresearch.com/medical-tourism-market> Erişim: 29.11.2021.

<https://www.statista.com/statistics/1084720/medical-tourism-market-size-worldwide/#statisticContainer> Erişim: 29.11.2021.

<https://www.dianeosis.org/en/2019/07/senior-and-health-tourism-missed-opportunities/>
Erişim: 29.11.2021

The History of Medical Tourism, <https://www.health-tourism.com/medical-tourism/history/>, Erişim: 23.09.2021.

<https://siyasetdergisi.com.tr/mahmut-sahin-trakya-kalkinma-ajansi-genel-sekreteri/>,
Erişim: 20.11.2021.

<https://www.turizmajansi.com/haber/trakya-kalkinma-ajansi-22-turizm-projesine-destek-verecek-h31999>, Erişim: 20.11.2021.

<https://health-tourism.com/medical-tourism/history/> Erişim: 20.11.2021

https://ebrary.net/43087/travel/thermal_tourism_world Erişim: 29.11.2021.

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180715-1.pdf> Erişim: 20.11.2021.

<https://www.jeotermalhaberler.com/mta-tarafindan-trakya-bolgesinde-4-yeni-jeotermal-kaynak-kesfedildi/> Erişim:25.11.2021.

<https://www.magazine.medicaltourism.com/article/malaysia-an-emerging-global-giant-in-medical-tourism> Erişim: 20.11.2021.

<https://www.tursab.org.tr/assets/assets/uploads/dunya-turizm-istatistik/2019-turkiye-siralamasi.pdf> Erişim: 23.09.2021.

<http://ozelhastaneler.org.tr/saglik-turizmi-yetki-belgesi-alan-kurumlar/> Erişim:
23.11.2021

EK- 1 AJANSLARIN SAĞLIK TURİZMİNE YÖNELİK ÇALIŞMALARI

Yıl	Faaliyet	Ajans Adı	Açıklama
2017	Tanıtım Bilgilendirme	İZKA	Sağlık turizminde küme geliştirmeye yönelik işbirliği toplantısı
2017	Tanıtım Bilgilendirme	GEKA	Uluslararası Termal Sağlık Turizmi Zirvesi
2017	Tanıtım Bilgilendirme	KUDAKA	4. Turizmde İnovasyon Konferansı; Sağlık ve Spor Turizm”
2017	Tanıtım Bilgilendirme	KUDAKA	Arı Ürünleri Üretimindeki Kriterler ve Bal Dışındaki Arı Ürünlerinin Önemi Sempozyumu'nda arı ürünlerinin sağlık turizmine entegrasyonu
2017	Tanıtım Bilgilendirme	KUDAKA	Slovenya ve Hırvatistan'da sağlık turizmi tanıtım ve iş birliği toplantısı
2017	Tanıtım Bilgilendirme	BAKA	Kazakistan Sağlık Turizmi Tanıtım Turu
2017	Tanıtım Bilgilendirme	BAKA	Sağlık Turizmi Geliştirilmesi toplantısı
2017	Tanıtım Bilgilendirme	TRAKYAKA	Hestourex Fuarı
2017	Tanıtım ve Bilgilendirme	TRAKYAKA	Trakya Sağlık Turizmi Çalıştayı
2017	Eğitim	TRAKYAKA	Sağlık Turizmi Uluslararası Pazarlama ve Teşvik Yönetişimi Eğitimi
2017	Tanıtım Bilgilendirme	TRAKYAKA	Sofya Sağlık Turizmi Çalıştayı
2018	Tanıtım Bilgilendirme	KUDAKA	Gürcistan, İran ve Azerbaycan'da tanıtım ve bilgilendirme toplantıları
2018	Referans Doküman	MARKA	Sağlık Turizmi Sektör Raporu
2018	Referans Doküman	ZAFER	Termal Sağlık Turizmi Strateji Belgesi

2018	Tanıtım Bilgilendirme	ORAN	III. Uluslararası termal ve sağlık turizmi zirvesi
2018	Tanıtım Bilgilendirme	BAKA	Uluslararası İslam ülkeleri sağlık turizmi konseyi
2018	Tanıtım Bilgilendirme	GMKA	Uluslararası sağlık turizmi kongresi
2018	Tanıtım Bilgilendirme	KARACADAĞ	Hestourex Fuarı
2018	Tanıtım Bilgilendirme	BAKA	Hestourex Fuarı
2018	Tanıtım Bilgilendirme	AHIKA	Hestourex Fuarı
2018	Tanıtım Bilgilendirme	ANKARA	Hestourex Fuarı
2018	Tanıtım Bilgilendirme	BEBKA	Hestourex Fuarı
2018	Tanıtım Bilgilendirme	ÇKA	Hestourex Fuarı
2018	Tanıtım Bilgilendirme	GEKA	Hestourex Fuarı
2018	Tanıtım Bilgilendirme	MEVKA	Hestourex Fuarı
2018	Tanıtım Bilgilendirme	OKA	Hestourex Fuarı
2018	Tanıtım Bilgilendirme	ORAN	Hestourex Fuarı
2018	Tanıtım Bilgilendirme	ZAFER	Hestourex Fuarı
2018	Tanıtım Bilgilendirme	TRAKYAKA	Hestourex Fuarı
2018	Tanıtım Bilgilendirme	TRAKYAKA	Yunanistan Alım Heyeti Organizasyonu
2019	Referans Doküman	KUDAKA	Sağlık Turizmi Stratejisi ve Eylem Planı

2019	Tanıtım Bilgilendirme	BAKA	Kızıldağ Milli Parkının Sağlık Turizmine Kazandırılması Çalışmaları (Solunum Zirvesi kapsamında)
2019	Tanıtım Bilgilendirme	BEBKA	Odak Grup Toplantıları
2019	Tanıtım Bilgilendirme	BEBKA	2020 Uluslararası Termal ve Sağlık Turizmi Zirvesi Danışma Kurulu Toplantısı
2019	Tanıtım Bilgilendirme	GMKA	4. Uluslararası Termal ve Sağlık Turizmi Zirvesi
2019	Tanıtım Bilgilendirme	BEBKA	Trakya Uluslararası Sağlık Turizmi Zirvesi
2019	Tanıtım Bilgilendirme	ORAN	Hestourex Fuarı
2019	Tanıtım Bilgilendirme	SERKA	Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Teknik İnceleme Ziyareti
2019	Tanıtım Bilgilendirme	ANKARAKA	Hestourex Fuarı
2019	Tanıtım Bilgilendirme	BAKA	Hestourex Fuarı
2019	Tanıtım Bilgilendirme	BEBKA	Hestourex Fuarı
2019	Tanıtım Bilgilendirme	GEKA	Hestourex Fuarı
2019	Tanıtım Bilgilendirme	KARACADA Ğ	Hestourex Fuarı
2019	Tanıtım Bilgilendirme	KUDAKA	Hestourex Fuarı
2019	Tanıtım Bilgilendirme	KUZKA	Hestourex Fuarı
2019	Tanıtım Bilgilendirme	OKA	Hestourex Fuarı
2019	İş Birliği	TRAKYAKA	Kalkınma Ajansları Eşleştirme Programı – Sağlık Turizmi İstişare Toplantısı KUDAKA

2019	Tanıtım Bilgilendirme	ZAFER	Hestourex Fuarı
2019	Tanıtım Bilgilendirme	TRAKYAKA	Hestourex Fuarı
2019	Tanıtım Bilgilendirme	TRAKYAKA	Yunanistan Tanıtım ve Networking Etkinliği
2019	Eğitim	TRAKYAKA	Sağlık Turizmi İletişim Eğitimi
2019	Tanıtım Bilgilendirme	TRAKYAKA	Sağlık Turizmi İstişare Toplantısı
2019	Eğitim	TRAKYAKA	Sağlık Turizminde Pazarlama ve Sunum Teknikleri Eğitimi
2019	Eğitim	TRAKYAKA	İngilizce Dil Eğitimi
2019	Tanıtım Bilgilendirme	TRAKYAKA	Sağlık Turizmi Tanıtım Filmi Hazırlanması
2019	Tanıtım Bilgilendirme	TRAKYAKA	Trakya Uluslararası Sağlık Turizmi Zirvesi
2020	Referans Doküman	ZAFER	Heybeli Termal Tesislerinde Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Odaklı Termal Sağlık Turizmi Merkezi Ön Fizibilite Raporu
2020	Tanıtım Bilgilendirme	GEKA	Denizli'de organize edilen "Termal Sağlık Turizmi Toplantısı" kapsamında iyi uygulama örneklerinin incelenmesi
2020	Tanıtım Bilgilendirme	GEKA	Pamukkale Karahayıt Termal İşletmeleri inceleme ziyareti
2020	İş Birliği	BEBKA	Termal Sağlık Turizmi Toplantısı (Kalkınma Ajansları Eşleştirme Programı)
2020	İş Birliği	ZAFER	Termal Sağlık Turizmi Toplantısı (Kalkınma Ajansları Eşleştirme Programı)
2020	İş Birliği	GMKA	Termal Sağlık Turizmi Toplantısı (Kalkınma Ajansları Eşleştirme Programı)

2020	Referans Doküman	ORAN	Kayseri Sağlık Turizminin Geliştirilmesi Mevcut Durum Analizi Ve Eylem Planı
2020	Referans Doküman	GEKA	Denizli İlinde Beş Yıldızlı Termal Sağlık ve Konaklama Tesisi Ön Fizibilitesi
2020	Referans Doküman	KUZKA	Termal Otel ve Sağlık Merkezi Ön Fizibilite Raporu
2020	Referans Doküman	ORAN	Termal Turizme Yönelik Butik Otel Yatırım Fizibilitesi
2020	Referans Doküman	TRAKYAKA	Trakya Bölgesi Sağlık Turizmi Strateji Raporu
2020	Tanıtım Bilgilendirme	TRAKYAKA	Sofya Holiday& Spa Expo Softa Turizm Fuarı Katılımı
2020	İş Birliği	TRAKYAKA	Trakya Sağlık Turizmini Geliştirme Derneği'nin Kurulması
2020	İş Birliği	TRAKYAKA	Trakya Sağlık Turizmini Geliştirme Derneği üyeleriyle istişare toplantısı
2021	Eğitim	TRAKYAKA	Dijital Pazarlama Eğitimi
2021	Referans Doküman	TRAKYAKA	Özel Hastane Yatırımı Ön Fizibilite Raporu
2021	Tanıtım Bilgilendirme	TRAKYAKA	Bosna Hersek Sağlık Turizmi Fuar Katılımı
2021	Eğitim	TRAKYAKA	Sağlık Turizmi Eğitimi
2021	Tanıtım Bilgilendirme	TRAKYAKA	Romanya Alım Heyeti Organizasyonu
2021	İş Birliği	TRAKYAKA	Sağlık turizmi istişare toplantısı
2021	İş Birliği	TRAKYAKA	Trakya Sağlık Turizmini Geliştirme Derneği üyeleriyle toplantı
2021	İş Birliği	TRAKYAKA	Trakya Sağlık Turizmini Geliştirme Derneği genel kurul toplantısı
2021	İş Birliği	GMKA	Odak Grup Toplantıları
2021	İş Birliği	ZAFER	Termal Turizm Eşleştirme Toplantısı
2021	Tanıtım Bilgilendirme	FKA	Sağlık Turizmi Koordinasyon Toplantısı Katılımı